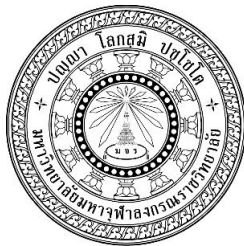

ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา
**A STUDY ON THE WAYS OF ATTENDANCE FOR THE PATIENT
MONKS IN BUDDHISM**

พระมหาราชมนตรี เหมาสโง (บ้านเกาะใต้)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

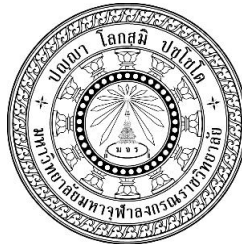
ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

พระมหาราชมนตรี เหมาสโก (บ้านเกาะใต้)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study on the Ways of Attendance for the Patient Monks
in Buddhism

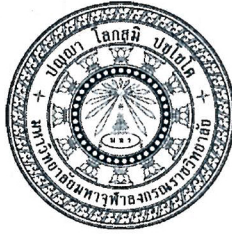
Pharmaha Rachen Khemāsabho (Bankohtai)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน)

กรรมการ

(ผศ. ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโณม)

กรรมการ

(ดร. อรชร ไกรจักร์)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ. ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโณม ประธานกรรมการ

ดร. อรชร ไกรจักร์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาราชเณทร์ เขมาสโภ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโร (บ้านเกาะใต้)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, บ.ศ. ๙ (บาลีศึกษา ๙ ประโยค),
 อบ. (อภิธรรมบัณฑิต), ศศ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศษ.บ. (ภาษาไทย),
 พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- : ดร.อรชร ไกรจักร์, บธ.บ. (การตลาด), บธ.ม. (การตลาด),
 ป.บัณฑิต (พระไตรปิฎกศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการ ในการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อเสนอแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจาก เอกสารผสมกับการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๕ รูป

ผลการวิจัย พบว่า พระพุทธองค์ทรงวางหลักการถึงบุคคลที่จะอุปฐากภิกษุใช้ไว้ ๗ อย่าง คือ ๑.หลักอุปชฌายวัตร ๒.หลักสัทธีวิหาริกวัตร ๓.หลักอจาจริยวัตร ๔.หลักอันตเวาสิกวัตร ๕. หลัก ภิกษุผู้ร่วมอุปชฌาย์เดียวกัน ๖.หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์เดียวกัน และ ๗.หลักสงฆ์ที่อยู่ในวัดนั้นพึง พยาบาลภิกษุใช้จนกว่าจะหาย ส่วนวิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ ประการ คือ ๑.วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล และ ๒.วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัย ปัจจุบัน โดยภิกษุที่จะอุปฐากภิกษุใช้ควรมีคุณสมบัติ ๕ ประการคือ ๑.ประกอบบยาได้ ๒.รู้จักของ แสลงและไม่แสลง ๓.มีจิตเมตตา ๔.ไม่รังเกียจของเสีย และ ๕.สามารถชี้แจงคนไข้ได้ ในส่วน หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วย พบว่า ใช้หลักธรรมคิลานสูตร ซึ่งเป็นหลักธรรมในการ ช่วยบำบัดจิตใจให้กับภิกษุใช้ มีจิตใจเข้มแข็งต่อสู้กับทุกข์ภัยไข้เจ็บได้ ใช้หลักไตรสิกขา ช่วยให้ใช้ ชีวิตด้วยความสำรวมระวังด้วยความไม่ประมาท และใช้หลักโพชฌังคสูตร เป็นหลักที่ทำให้ได้เรียนรู้ ชีวิตจากความเจ็บไข้ เรียนรู้โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตนและหาหนทางเยียวยาแก้ไขเพื่อระงับความ เจ็บปวด

สำหรับแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ แนวทาง คือ ๑.แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล ๒.แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ทางกายและทางจิต

Thesis Title : A Study on the Ways of Attendance for the Patient Monks in Buddhism

Researcher : Pharmaha Rachen Khemāsabho (Bankohtai)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

- : Asst. Prof. Dr.Maechee Kraitsana Raksachom, Pali IX, B.A. (Abhidhamma Studies), B.A. (English), B.A. (Thai Language), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
- : Dr.Orachorn Krichackra, B.A. (Marketing), M.B.A. (Marketing), Grad. Dip. (Tipitaka Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 1,2019

Abstract

This thesis entitled “A Study on the Ways of Attendance for the Patient Monks in Buddhism” has three objectives: 1) to study principles and methods in the attendance of a sick monk in Buddhism, 2) to study the exemplary attendance of a sick monk in Buddhism, and 3) to propose the guidelines in the attendance of a sick monk in Buddhism. This is a qualitative research done by studying documentaries and interview of five scholars.

In the research, it was clearly found that in Buddhism seven guidelines in the attendance of a sick monk are recommended by the Buddha as follows: 1) *Upajjhāyavatta*, 2) *Saddhivihārikavatta*, 3) *Ācariyavatta*, 4) *Antevāsikavatta*, 5) a Buddhist monk who lives with a preceptor, 6) a Buddhist monk who lives with the same teacher, and 7) Buddhist *Sanghas* who live in the temple should have the attendance of a sick monk till gaining the recovery. As regards the methods in the attendance of a sick monk in Buddhism, two kinds of them are found that: 1) the method in the attendance of a sick monk in the Buddha’s time, and 2) the methods in the attendance of a sick monk in the present. Those methods should be carried out by a Buddhist monk who possesses five types of quality as follows: 1) he should be able to make medicine, 2) he should be able to know what is suitable and what

is not suitable for a sick monk, 3) he should have loving kindness, 4) he should be indifference in the impurity, and 5) he should be able to inform the sick monk. With respect to Dhamma being applied in order to alleviate such sickness, it showed that the teaching in *Gilānasutta* is usable; it is assigned to empower a sick monk's mindset to cope with such suffering, threefold training is also helpful in bringing about the non-negligence, *Bojjaṅgasutta* is suitable to be applied in inculcating himself with the illness and diseases where he can find the way leading to the complete cure of such pain.

As far as the research is concerned, two alternative ways are recommended that: 1) the guideline in the attendance of a sick monk in the Buddha's time, and 2) the guideline in the attendance of a sick monk being done through body and mind.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กรุณาให้ผู้วิจัยเข้าศึกษาในบัณฑิตวิทยาลัย วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์เกื้อกูลจาก ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคเสาร์-อาทิตย์) รับเป็นประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ดร.อรชร ไกรจักร อาจารย์พิเศษประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีเมตตา และ กรุณายังเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ดูแลเอาใจใส่ แนะนำข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์กับข้าพเจ้า ที่ให้คำปรึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ และให้คำแนะนำในการค้นคว้า ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณคณาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้ความสามารถศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวกับวิทยานิพนธ์นี้ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกและประสานงานต่าง ๆ ให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (นิยม จาณิสสรมหาเถร ป.ธ.๙) อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร พระอุปฌาย์ผู้ให้ชีวิตความเป็นนักบวชมาจนถึงปัจจุบัน พระเทพวิมลณี เจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร รูปปัจจุบัน ผู้ที่คอยเป็นกำลังใจให้ในทุก ๆ ความท้อแท้ ตั้งแต่เริ่มศึกษาจนถึงปัจจุบัน พระมหาสาทร ธมมาทโร, ดร. วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ที่แนะนำการสืบค้นข้อมูลเบื้องต้น ตลอดจนให้คำปรึกษาและชี้แนะในทุก ๆ เรื่อง และขอขอบคุณเพื่อนนิสิตทุก ๆ ท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือในขณะกำลังศึกษาอยู่

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศบุญกุศล ความรู้ ความดีงามที่เป็นประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นธรรมบรณการแด่ครูอาจารย์ทุกท่าน เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า คุณโยมพ่อจำเพาะ บ้านเกาะใต้ และคุณโยมแม่สั้มเกลี้ยง บ้านเกาะใต้ (ล่วงลับไปแล้ว) ซึ่งมีพระคุณแก่ผู้วิจัยอย่างสูง และผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่าน มีส่วนแห่งกุศลนี้ด้วย เทอญ

พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโร (บ้านเกาะใต้)

๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๒
บทที่ ๒ หลักการ วิธีการ การอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา	๑๓
๒.๑ ความหมายของการอุปฐากและภิกษุใช้	๑๓
๒.๑.๑ ความหมายของการอุปฐาก	๑๓
๒.๑.๒ ความหมายของภิกษุใช้	๑๕
๒.๑.๓ ความสำคัญของการอุปฐากภิกษุใช้	๑๘
๒.๒ หลักการการอุปฐากภิกษุใช้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา	๑๙
๒.๒.๑ หลักการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยสมัยพุทธกาล	๑๙
๒.๒.๒ หลักการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยปัจจุบัน	๓๙
๒.๓ วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา	๔๒
๒.๓.๑ วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล	๔๒
๒.๓.๒ วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในปัจจุบัน	๔๓

๒.๔ สรุป	๔๖
บทที่ ๓ ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา	๔๙
๓.๑ เรื่องที่ทรงห้าม และเรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล	๔๙
๓.๑.๑ เรื่องที่ทรงห้ามสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล	๔๙
๓.๑.๒ เรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล	๕๒
๓.๒ ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา	๕๖
๓.๒.๑ ตัวอย่างบรรพชิตที่อุปฐากภิกษุใช้	๕๖
๓.๒.๒ ตัวอย่างคฤหัสถ์ที่อุปฐากภิกษุใช้	๖๒
๓.๓ ตัวอย่างบุคคลผู้ได้รับการอุปฐากและให้การอุปฐากในพระพุทธศาสนา	๖๙
๓.๓.๑ ตัวอย่างบุคคลผู้ให้การอุปฐาก	๖๙
๓.๓.๒ ตัวอย่างบุคคลผู้ได้รับการอุปฐาก	๗๒
๓.๔ สรุป	๗๗
บทที่ ๔ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา	๗๘
๔.๑ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา	๗๘
๔.๑.๑ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล	๗๘
๔.๑.๒ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ทางกายและทางจิต	๘๖
๔.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา	๘๘
๔.๒.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร	๘๘
๔.๒.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา	๙๐
๔.๒.๓ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงค์สูตร	๙๔
๔.๓ วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๐๔
๔.๓.๑ ภิกษุใช้ไม่ปฏิบัติตามคิลานุปัฏฐาก	๑๐๔
๔.๓.๒ หลักธรรมที่คิลานุปัฏฐากควรนำมาใช้ปฏิบัติต่อภิกษุใช้	๑๐๖
๔.๓.๓ สิ่งแวดล้อมที่เป็นสัปปายะต่อภิกษุใช้	๑๐๘
๔.๓.๔ ลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของคิลานุปัฏฐาก	๑๐๘
๔.๓.๕ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้	๑๑๐
๔.๓.๖ ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการอุปฐากภิกษุใช้	๑๑๑
๔.๔ สรุป	๑๑๓

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๘
บรรณานุกรม	๑๑๙
ภาคผนวก	๑๒๓
ภาคผนวก ก รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย	๑๒๔
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์	๑๒๘
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์	๑๓๔
ภาคผนวก ง บทสัมภาษณ์	๑๓๗
ภาคผนวก จ ประมวลภาพจากการสัมภาษณ์	๑๔๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ข้อ ๒๑๖ หน้า ๑๖๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

คัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า เช่น อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๗-๗๐. หมายถึง อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี จตุกกนิบาตอรรถกถา ภาษาบาลี เล่ม ๒ หน้า ๖๗-๗๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ส่วนฎีกา จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิมติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๗๐ หมายถึง วิมติวินิโชติ วินยปิฎกฎีกา เล่ม ๑ หน้า ๗๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก			
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก			
ที.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสัณธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

ข. ค่าย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

วิ.ม.อ. (บาลี)	=	วินยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวคคอุทฺทกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
กข.อ. (บาลี)	=	กขาวิตรณียอุทฺทกถาปาติ			(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมงฺคลวิลาสิณี	สีลกฺขณชวคคอุทฺทกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมงฺคลวิลาสิณี	สีลกฺขณชวคคอุทฺทกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	=	มชฺฉิมนิกาย	ปปญฺจสุทนี	มูลปณฺณาสกอุทฺทกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ. (บาลี)	=	สํยุตฺตนิกาย	สารตถปฺปกาสิณี	สคาถวคคอุทฺทกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.สพ.อ. (บาลี)	=	สํยุตฺตนิกาย	สารตถปฺปกาสิณี	สพายตนวคคอุทฺทกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติ.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย	มโนรธปุรณี	ติกนิปาตอุทฺทกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทอุทฺทกถาปาติ		(ภาษาบาลี)

ค. ค่าย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

ฎีกาพระวินยปิฎก

สารตถ.ฎีกา (บาลี)	=	สารตถทีปนีฎีกา		(ภาษาบาลี)
วินย.ฎีกา (บาลี)	=	วินยาลงการฎีกา		(ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา (บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตถปฺปกาสนี	มหาวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติ เพราะนอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและเป็นข้อปฏิบัติที่ดำรงมั่นถึงความเคารพและความกตัญญูตบเทวติของผู้ทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติแล้ว ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนาอีกด้วย ด้วยเหตุที่การทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติมีความจำเป็นอย่างยิ่งดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติการทำหน้าที่ของผู้ปฏิบัติเพื่อให้พระสงฆ์ปฏิบัติต่อกัน ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธีวิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยายามรักษาสิกขุใช้นั้น ถ้าไม่พยายามต้องอาบัติทุกกฏ^๑ พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงเรื่องการอุปฐากระหว่างบรรพชิตกับบรรพชิต คฤหัสถ์กับบรรพชิตไว้ เช่น สามเณรทำหน้าที่อุปฐากภิกษุ^๒ ภิกษุทำหน้าที่อุปฐากภิกษุ^๓ สัทธีวิหาริกทำหน้าที่อุปฐากพระอุปัชฌาย์ อันเตวาสิกทำหน้าที่อุปฐากอาจารย์^๔ การทำหน้าที่ของผู้ปฏิบัติ คือการสนใจ การรับใช้ การดูแล การเอาใจใส่ การปรนนิบัติ^๕

การอุปฐากภิกษุใช้ เป็นกิจอีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ประสงฆ์ให้พระสงฆ์ปฏิบัติต่อกันเพื่อให้เกิดความเกื้อกูล และเป็นข้อปฏิบัติที่ดำรงของพระสงฆ์ด้วยกัน แม้จะมาจากวรรณะต่างกัน ตระกูลต่างกัน แต่เมื่อมาสู่ธรรมวินัยนี้แล้ว ก็มีความรู้สึกต่อกันฉันพี่น้องซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นบิดา มีธรรมวินัยเป็นมารดา มองกันด้วยสายตาที่แสดงไมตรีจิต มีภราดรภาพแผ่ปกคลุมอยู่ทั่วร่วมเงาแห่งกาสาฬหพัศตร์ นอกจากจะมีต่อเพื่อนพรหมจารีแล้วภราดรภาพซึ่งเอบอาบอยู่ในจิตใจของภิกษุทั้งหลาย ยังได้แผ่ไปถึงสามเณรชนทั่วไปและคฤหัสถ์อีกด้วย

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๘.

^๓ อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๑/๒๐๑-๒๐๕.

^๔ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๕- ๓๗๘/๒๒๔- ๒๗๖.

^๕ มูลนิธิภูมิพลโลกิย, พจนานุกรม บาสิ - ไทย - อังกฤษ ฉบับภูมิพลโลกิย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภูมิพลโลกิย, ๒๕๓๐), หน้า ๗๖๐.

ในสมัยพุทธกาล นอกจากพระพุทธเจ้าจะให้ความสำคัญ และกล่าวยกย่องเรื่องการอุปัฏฐากแล้ว ยังสนับสนุนให้พุทธศาสนิกชนใส่ใจเรื่องการอุปัฏฐากเป็นสำคัญด้วย พระพุทธเจ้าทรงยกย่องการอุปัฏฐากภิกษุที่อาพาธ ถึงพระองค์ก็ทรงตระหนักถึงการอุปัฏฐากภิกษุที่อาพาธเป็นอย่างดี ดังกล่าวไว้ในวินัยปิฎก มหาวรรคว่า

“...พระพุทธองค์มีพระอานนทเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จไปตามเสนาสนะต่าง ๆ ทอดพระเนตรเห็นภิกษุอาพาธหนักรูปหนึ่ง นอนจมกองอุจจาระและปัสสาวะของตนอยู่ ภิกษุรูปนั้นป่วยเป็นโรคท้องร่วง ไม่มีใครพยาบาลเลย ทั้งนี้ เพราะเมื่อคราวท่านปกติได้อยู่ ท่านไม่เคยอุปัฏฐากใคร พระพุทธองค์อันพระมหารุณาเตือนแล้วได้ให้พระอานนท์ไปนำน้ำมา พระองค์ราตรดลง พระอานนท์ขัดสี พระองค์ทรงยกศิระะ พระอานนท์ยกเท้า แล้ววางไว้บนเตียงนอน ให้ฉันทิลานเภสัชเท่าที่พอจะหาได้ เย็นวันนั้นเองก็ทรงให้ประชุมสงฆ์ ประราธข้อที่ภิกษุอาพาธไม่มีผู้พยาบาล ได้รับความลำบาก แล้วตรัสพระพุทธพจน์อันจับใจว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด...”

ถ้ามีอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธวิहारิก อันเตวาสิก ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ อุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธวิहारิก อันเตวาสิก ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ภิกษุผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลภิกษุใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธวิहारิก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุใช้นั้น ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^๖ ดังพระพุทธพจน์สรุปไว้ว่า “โย ภิกขเว มํ อุปฏฺฐเหย โส คิลานํ อุปฏฺฐเหย”^๗ “ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด”^๘

ดังนั้น การอุปัฏฐาก หรือ การประคับประคองโรคภัยไข้เจ็บต่อพระสงฆ์ เท่ากับการได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ตามความเชื่อผู้คนส่วนมากแล้วมีความเชื่อและศรัทธาว่าถ้าหากผู้ใดได้ถวายอาหารหรือสิ่งของต่อพระปัจเจกพระพุทธเจ้า หรือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า บุญที่เกิดจากการถวายทานนั้นมีอานิสงส์มาก ถึงขนาดตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้เป็นสาวก หรืออัครสาวก ก็ได้สมใจปรารถนาเลย ตามพระพุทธดำรัสที่กล่าวมาข้างต้นนั้น การที่เราดูแลช่วยเหลือปรณนิบัติต่อพระภิกษุผู้อาพาธ เท่ากับว่าเราได้สร้างกุศลต่อพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังนี้ ผลบุญมหาศาลจักบังเกิดขึ้นแก่เราผู้ได้ปรณนิบัติอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์ผู้อาพาธ เปรียบเสมือนเราได้ถวายทานต่อพระพุทธเจ้านั่นเอง

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

^๗ วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๖๕/๑๑๖.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

พระพุทธพจน์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ให้การพยาบาลนั้น มีความสำคัญและความเป็นมาในพุทธกาล แสดงว่าการพยาบาลนั้นเป็นองค์ประกอบหลักที่มีความสำคัญในส่วนประกอบของการแพทย์และสาธารณสุขที่ขาดเสียมิได้ และมักใช้คู่กับคำอื่น ๆ เช่น การแพทย์ การพยาบาล การรักษาพยาบาล การปฐมพยาบาล เป็นต้น^๙

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจ และมีโอกาส หรือ ตั้งใจที่จะปรนนิบัติดูแลช่วยเหลือพระภิกษุสงฆ์ที่ป่วยไข้ อาพาธ แล้วเราน้อมจิตของเราระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะส่งผลต่อจิตใจอันเป็นกุศลเป็นอย่างมาก และ อาณิสสดังกล่าวนั้นมีแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมกับพระภิกษุสงฆ์ผู้มีเจตนาในการอุปัฏฐากภิกษุไข้ บุญจากการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าย่อมมีกำลังกุศลมหาศาล หากตั้งจิตอธิษฐานว่า ขอให้เราเจริญในธรรมในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าแล้ว กำลังแห่งความตั้งใจนั้นก็ย่อมมีมากมาย และส่งผลให้เราก้าวหน้าในธรรม มีผลและอินทรีย์ เพื่อความหลุดพ้นในโอกาสภายหน้าได้เป็นแน่แท้

๑.๒ คำถามวิจัย

หลักการ วิธีการ การอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา ตัวอย่างการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา ตลอดจนชี้ให้เห็นแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการ ในการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาตัวอย่างการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา

๑.๓.๓ เพื่อเสนอแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา” นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ๒ ด้านดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยศึกษาเนื้อหา เรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา” จากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จากอรรถกถา ตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร สาร

^๙ นพ. อุทัย สุตสุข, สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดีชีวิที่มีสุข, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑.

นิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ตลอดถึงตัวอย่างการอุปฐาก และ บุคคลที่ได้รับการอุปฐากที่ปรากฏอยู่ใน พระพุทธศาสนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ภิกษุผู้อุปฐากภิกษุใช้จากวัดชนะสงคราม วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร และวัดอาสาสงคราม สมุทรปราการ จำนวน ๕ รูป ได้แก่

๑. พระมหานุศิษฐ์ มหาปณโณ	วัดชนะสงคราม
๒. พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ	วัดสุทัศนเทพวราราม
๓. พระมหากิตติพงษ์ อาภสฺสโร	วัดอาษาสงคราม
๔. พระอภัย จิตตสวโร	วัดอาษาสงคราม
๕. พระวีรวิชัย ปทีปธมฺโม	วัดอาษาสงคราม

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การอุปฐาก (Retirement) หมายถึง การรับใช้ ดูแล ช่วยเหลือ ปฏิบัติต่อกัน ระหว่างบรรพชิตกับบรรพชิต

๑.๕.๒ ภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ที่อาพาธ ซึ่งปรากฏอยู่ใน คัมภีร์ต่าง ๆ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ตลอดถึงพระภิกษุสงฆ์ที่อาพาธตาม วัดต่าง ๆ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา” นี้ ผู้วิจัยได้ ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้นำเอกสารงานวิจัยที่น่าสนใจมาศึกษาในแง่มุมที่ แตกต่างกันไป ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ปรากฏว่า มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการอุปฐาก ภิกษุใช้ไว้หลายท่าน ดังนี้

พระอมราภิกขิต (เกิด อมโร) ได้กล่าวถึงการทำหน้าที่ผู้อุปฐากของพระสงฆ์ไว้ใน หนังสือเรื่อง สัตตปัพพบุพพิคาและบุพพิกาขรรณา พอสรุปได้ดังนี้

การไม่ทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากในพระอุปัชฌาย์ต้องอาบัติทุกกฏ สมัยนั้นมีพระภิกษุไม่ทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากในพระอุปัชฌาย์ เมื่อเรื่องถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงให้พระอุปัชฌาย์ ประณามได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย สัทธิวิหาริกไม่ประพฤติชอบในพระอุปัชฌาย์ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุผู้ไม่ทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากชอบในพระอุปัชฌาย์ มีพระพุทธานุญาตทรงให้ประณามได้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงดำหนิแล้ว ก็ยังมีภิกษุที่ยังไม่ปฏิบัติรับใช้พระอุปัชฌาย์อีก จึงทรงอนุญาตให้ประณามสัทธิวิหาริกนั้นได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ประณามสัทธิวิหาริกผู้ไม่ประพฤติชอบและทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากพระอุปัชฌาย์ เมื่อพระอุปัชฌาย์เป็นไข้ สัทธิวิหาริกจะต้องพยายามตลอดชีวิต หรือรองนกว่าพระอุปัชฌาย์นั้นจะหายป่วย ถ้าไม่กระทำ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๐}

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า อุปัฏฐาก ไว้ว่า อุปัฏฐาก [อุปฺตถาก อุปฺปตถาก] น. ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร ถ้าเป็นหญิงใช้ อุปัฏฐายิกา^{๑๑}

นอกจากนี้ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า อาพาธ ไว้ว่า อาพาธ [-พาธ] ก. เจ็บป่วย (ใช้แก่ภิกษุสามเณร) อาพาธิก อาพาธิก ว. เป็นไข้ เจ็บป่วย เป็นโรค^{๑๒}

วฒนชัย สุธงษรัตน์ ได้กล่าวถึงการพัฒนาแนวคิดการรักษาพยาบาลแบบมีส่วนร่วมไว้ในหนังสือ คู่มือเก็บเกี่ยวและจุดประกายความรู้ พอสรุปได้ดังนี้ การพัฒนาแนวคิดการรักษาพยาบาล เน้นการดูแลผู้ป่วยเป็นองค์รวม ครอบคลุมทั้ง ๔ มิติ คือ การส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค ดูแลรักษา และฟื้นฟูแบบครบวงจร โดยความร่วมมือของทีมนักสหสาขาวิชาชีพและผู้ป่วย ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือคุณภาพในการรักษาทุกฝ่ายได้ประโยชน์ สังคมและประเทศชาติจึงถือว่าเป็นแนวคิดในการพัฒนาคุณภาพและส่งเสริมสุขภาพอย่างแท้จริง^{๑๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า อุปัฏฐาก ไว้ดังนี้ อุปัฏฐาก หมายถึง ผู้บำรุง ผู้รับใช้ ผู้ดูแลความเป็นอยู่ ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร ในพุทธกาล

^{๑๐} พระอมราภิกขิต (เกิด อดโร), สัตตปัพพตฺตสิกขา และบุพพสิกขาวรรณา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๙๓.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๘๘.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖๕.

^{๑๓} วฒนชัย สุธงษรัตน์, คู่มือเก็บเกี่ยวและจุดประกายความรู้, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาล, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๑.

พระเถระมากหลายรูปได้เปลี่ยนกันทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า จนกระทั่งพรรษาที่ ๒๐ พระอานนทจึงได้รับหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากประจำพระองค์^{๑๔}

นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการแพทย์ยุคใหม่ไว้ในหนังสือ เรื่อง การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์ พอสรุปได้ดังนี้ ถ้าต้องการได้ประโยชน์จากชีวิต เราจะต้องฝึกมองตามความเป็นจริงและปฏิบัติต่อมันอย่างถูกต้องตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น คนไข้ต้องฝึกมองตั้งแต่ชีวิตเป็นปกติสุขดี....หมอและพยาบาลต้องช่วยให้คนไข้ได้รู้ฟื้นความทรงจำ หรือประสบการณ์มองและปฏิบัติต่อชีวิต^{๑๕}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายขอคำว่า อุปัฏฐาก ไว้ดังนี้ อุปัฏฐาก (อ่านว่า อุปัดถาก อุปัดถาก) แปลว่า ผู้เข้าไปรับใช้

อุปัฏฐาก ใช้หมายถึงผู้คอยรับใช้ ผู้ปรนนิบัติดูแล ผู้อุปถัมภ์บำรุงใกล้ชิด เช่นใช้ว่า พระอานนทเป็นพุทธอุปัฏฐาก คือเป็นผู้คอยดูแลปรนนิบัติ ติดตามใกล้ชิดพระพุทธเจ้าจนถึงเสด็จปรินิพพาน

อุปัฏฐาก ในคำวัดใช้เรียกผู้อุปถัมภ์บำรุงภิกษุสามเณรเป็นพิเศษหรือเฉพาะตัว และใช้เรียกอดีตรรยาของภิกษุว่า โยมอุปัฏฐาก เช่นใช้ว่า ตอนที่ผมไม่สบายก็ได้โยมคนนี้แหละมาคอยดูแลอุปัฏฐาก จัดหาน้ำทำอาหารมาให้ เป็นต้น^{๑๖}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงการพยาบาลภิกษุอาพาธไว้ว่า การพยาบาลอาพาธ คือการเรียนรู้เกี่ยวกับความเจ็บป่วย และการตายของมนุษย์ในพระศาสนาที่ไม่มีการเรียนการสอนกันเลย ในระบบการผลิตแพทย์แผนปัจจุบัน นับเป็นเรื่องสำคัญยิ่งนัก ในความเจ็บไข้แต่ละครั้ง ถ้าหมอสามารถเรียนรู้จากคนไข้แต่ละคนได้ โลกจะเปลี่ยนไป เพราะหมอเป็นผู้มีอิทธิพลต่อสังคมมาก^{๑๗}

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงการเฝ้าหวารักษาพยาบาลไว้ในหนังสือ ธรรมะสำหรับผู้ป่วย พอสรุปได้ดังนี้ ในการเฝ้าหวารักษาพยาบาล ใจมักจะถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย สิ่งที่สำคัญมากกว่าคือยา อุปกรณ์การแพทย์ หมอ พยาบาล รวมถึงระเบียบข้อบังคับของสถานพยาบาล

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: ผลิติธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๕๗๗.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๑- ๘๒.

^{๑๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๑๑.

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ, ปัจฉิมอาพาธพุทธทาสมหาเถระ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๘๖- ๘๗.

แม้ระยะหลังให้ความสำคัญกับบทบาทของคนไข้มากขึ้น แต่ก็มักเน้นบทบาทในส่วนที่เป็นพฤติกรรมทางกายภาพ^{๑๘}

ประเสริฐ อัสสันตชัย ได้กล่าวถึงการรักษาพยาบาลด้วยการส่งเสริมสุขภาพป้องกันไว้ในหนังสือ *คู่มือการดูแลสุขภาพพระสงฆ์* พอสรุปได้ดังนี้ ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่าการส่งเสริมสุขภาพป้องกันโรค เป็นวิธีการที่จะได้ประสิทธิภาพคุ้มค่าที่สุดในการพยายามให้ประชากรมีสุขภาพแข็งแรงสามารถดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมุ่งเน้นกลุ่มที่เป็นเสาหลักของประเทศ คือ พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่อาจแตกต่างจากฆราวาสโดยทั่วไป ทำให้มีความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพ^{๑๙}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ ปรากฏว่า มีนักวิจัยได้ทำการวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอุปฐากภิกษุไข้ไว้หลายท่าน ดังนี้

เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทปฏิบัติเฉพาะของหมอชีวกโกมารภัจ หลังจากท่านสำเร็จการศึกษาวิชาแพทย์มาจากตักสิลาแล้วถวายตัวเป็นแพทย์ประจำ ถวายการรักษาพยาบาลแด่พระพุทธเจ้า ถวายการรักษาพยาบาลภิกษุสงฆ์ที่อาพาธให้หายจากอาพาธ นอกจากนั้นยังสนับสนุนเกี่ยวกับการถวายอุปถัมภ์พระสงฆ์ ชักนำให้มีการถวายผ้าแก่พระสงฆ์ ท่านเป็นพุทธบริษัทที่ดีเลิศท่านหนึ่ง ท่านเป็นหนึ่งในเอตทัคคะฝ่ายอุบาสก ได้สร้างคุณงามความดีไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก^{๒๐}

อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าทรงมีแนวทางในการแก้ปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วย – แนวทางใหญ่ ๆ คือ การป้องกันและการรักษาโรค วิธีป้องกัน ทรงใช้หลักปฏิบัติต่าง ๆ ใน

^{๑๘} พระไพศาล วิสาโล, *ธรรมะสำหรับผู้ป่วย*, (กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔.

^{๑๙} ประเสริฐ อัสสันตชัย, *คู่มือการดูแลสุขภาพพระสงฆ์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มีเดียเพรส, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

^{๒๐} เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ก.

การดูแลรักษาสุขภาพอนามัยทั้งด้านกายภาพ และจิตภาพ วิธีการรักษา ทรงใช้กรรมวิธีตามแบบทั่วไปและการใช้พระธรรมโอสถ^{๒๑}

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรมสุขภาพ และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีวิถีชีวิตตามหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ โดยมีพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นที่พึ่ง เป็นประธานในการกำหนดวิถีชีวิตผ่านพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้เพื่อปกครองพระสงฆ์ และให้พระสงฆ์นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์คือพระนิพพาน สำหรับปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลพบว่า มักจะเป็นโรคทั่วไปที่เนื่องมาจากการดำรงชีวิตอยู่ในป่าเป็นหลัก เช่น เป็นไข้ โรคหิด โรคผิวหนังตกโรค เป็นต้น แต่สำหรับพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันต่างมีวิถีชีวิต พฤติกรรม สุขภาพและการดูแลสุขภาพที่แตกต่างจากพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลอย่างมาก^{๒๒}

พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่ต้องการให้มีห้องปฐมพยาบาลไว้ที่วัดและมีผู้ปฏิบัติงานดูแลเวลาอาหาร ต้องการให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้อเวชภัณฑ์ยาและทำกิจกรรมการพัฒนา ต้องการได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี เวลาอาหารและพระสงฆ์ที่สูงอายุต้องการให้มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขออกตรวจเยี่ยมและเยี่ยมไข้ที่วัดอย่างต่อเนื่อง และต้องการให้คณะพระสังฆาธิการจัดประชุมเพื่อพัฒนางานระบบสุขภาพพระสงฆ์ต่อเนื่องทุก ๓ เดือน^{๒๓}

นอกจากนั้นยังพบว่า แนวทางการดูแลสุขภาพตามระบบการสาธารณสุขพบว่า สถานบริการสาธารณสุข ซึ่งได้แบ่งการดูแลออกเป็น ๔ ด้าน คือ ด้านส่งเสริม ป้องกัน รักษา และการฟื้นฟูสภาพ โดยทั้งหมดอยู่ในหลักการของการดูแลสุขภาพองค์รวม และมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของภาคีเครือข่ายในการดำเนินงาน ผลการดำเนินงานมีการจัดระบบบริการสุขภาพในด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้อง

^{๒๑} อุทัยวรรณ เล่าประเสริฐสุข, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ก.

^{๒๒} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรมสุขภาพ และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ก.

^{๒๓} พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ) และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”, **สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น**, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม- ธันวาคม ๒๕๕๘): ๑๑๗.

รับเหมาะสมกับบริบทของพระสงฆ์ ได้แก่ปัญหาในส่วนขาดและความต้องการของพระสงฆ์ และหลังจากได้ดำเนินการตามแผนกระบวนการวิจัยแล้ว เว้นช่วงเวลา ๖ เดือนได้ทำการประเมินพฤติกรรมสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ พบว่า มีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจากก่อนดำเนินงานทุกมิติ^{๒๔}

ปณณร ชัยวรัตน์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ให้ข้อมูลมีโรคประจำตัว คิดเป็นร้อยละ ๓๓ และรักษาอาการเจ็บป่วยแบบแพทย์แผนปัจจุบันมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๖๖ ซึ่ยาฉันทเอง ร้อยละ ๒๗ และใช้บริการแพทย์แผนไทย ร้อยละ ๕ ข้อมูลพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์ พบว่า พระสงฆ์มีพฤติกรรมด้านกิจกรรมกาย ด้านโภชนาการ ระดับปานกลาง ส่วนด้านการจัดการความเครียด ด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพ และด้านสุขภาพอนามัยที่มีพฤติกรรมระดับมาก^{๒๕}

อรชร ไกรจักร์ ได้กล่าวถึงการอุปฐากไว้ว่า อุปฐาก คือ ผู้บำรุง ดูแลรับใช้ การทำหน้าที่อุปฐากครั้งพุทธกาลเป็นข้อวัตรที่พระพุทธร่องค์ทรงบัญญัติต่อกันระหว่างบรรพชิตกับบรรพชิตเป็นธรรมเนียมที่ตึงามที่ฝ่ายคฤหัสถ์ปฏิบัติต่อบรรพชิต เป็นการสร้างบุญกุศลในทางพระพุทธศาสนา การอุปฐาก แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันแบบเกื้อกูล ทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบทอดมาถึงการดูแลรักษาพยาบาลพระภิกษุสงฆ์อาพาธ^{๒๖} และได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธร่องค์ทรงให้ความสำคัญของการรักษาพยาบาลในกระบวนการรักษาภิกษุไข้ จุดเริ่มต้นคือภิกษุป่วยไข้ไม่มีมารดาไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ถ้ามีพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์พึงพยาบาลไข้นั้น พระพุทธร่องค์ทรงตรัสแนวคิดของการรักษาพยาบาลระหว่างผู้ให้การรักษาพยาบาลคือพระพุทธร่องค์และผู้รับการรักษาพยาบาล นอกจากนี้พบว่า การรักษาพยาบาลในพุทธกาลนั้น ได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท (๑) การรักษาพยาบาลทางกาย (๒) การรักษาพยาบาลทางใจ พระพุทธร่องค์ทรงให้การพยาบาลด้วยการจัดปัจจัยแวดล้อมที่เหมาะสมของการรักษาพยาบาลทางกาย พบกรณีตัวอย่างการรักษาพยาบาลนั้นพบว่าสิ่งที่เกื้อหนุนช่วยให้การ

^{๒๔} พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ), “การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก.

^{๒๕} ปณณร ชัยวรัตน์, “ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**, (วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี: สถาบันพระบรมราชชนก กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๕๓), หน้าบทคัดย่อ.

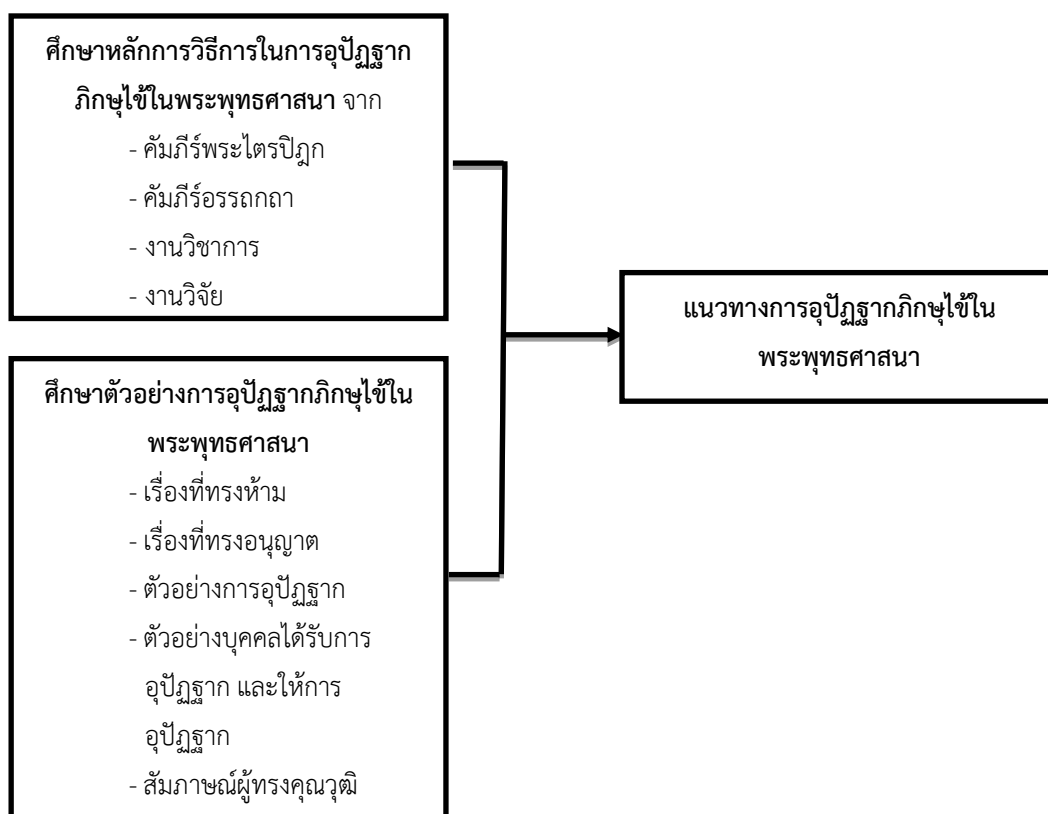
^{๒๖} อรชร ไกรจักร์, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๕.

รักษาพยาบาลนั้นทางกายและทางใจที่เป็นบทรูานนั้น ความเชื่อของการสวดมนต์ช่วยสนับสนุนการ รักษาพยาบาล เช่น การสวดโพชฌงค์ ๗ หรือสวดพระปริตร เป็นต้น^{๒๗}

นอกจากนั้น อรชร ไกรจักร์ ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า พยาบาล มีความสำคัญและความหมาย เดียวกับคำว่า อุปัฏฐาก จากการศึกษารูปได้ว่า แนวคิดและความสำคัญเรื่องของการรักษาพยาบาล นั้น ไม่ใช่เรื่องของศาสตร์สมัยใหม่ หากมีการพยาบาลมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยผ่านองค์ประกอบ ของคำว่า อุปัฏฐาก ซึ่งเท่ากับ การพยาบาล^{๒๘}

สรุปความได้ว่า การอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา พระภิกษุปฏิบัติต่อพระภิกษุ ด้วยกัน ก็ด้วยความมีเมตตา มีใจโอบอ้อมอารีต่อกันและกัน แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันแบบเกื้อกูล กัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการอยู่ร่วมกันในสังคม

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทาง การอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินการศึกษาตามลำดับดังนี้

๑.๘.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) มีวิธีการเก็บข้อมูล ๒ แบบ คือ การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูล

๑.๘.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ภิกษุผู้อุปฐากภิกษุใช้จากวัดชนะสงคราม วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร และวัดอาวาสสงคราม สมุทรปราการ จำนวน ๕ รูป

๑. พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปณโณ	วัดชนะสงคราม
๒. พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ	วัดสุทัศนเทพวราราม
๓. พระมหากิตติพงษ์ อาภสฺสโร	วัดอาวาสสงคราม
๔. พระอริยา จิตตสวโร	วัดอาวาสสงคราม
๕. พระวีรวิทย์ ปทีปธมฺโม	วัดอาวาสสงคราม

๑.๘.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย แล้วสัมภาษณ์เชิงลึกจากพระภิกษุผู้อุปฐากภิกษุใช้ โดยเครื่องมือเป็นคำถามปลายเปิดจำนวน ๗ ข้อที่เกี่ยวข้องกับการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๔ การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

การสร้างเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ และลักษณะของเครื่องมือ ดังนี้

๑) ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนการสร้างเครื่องมือดังนี้

(๑) ศึกษาหลักการและทฤษฎี ศึกษาเอกสาร ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(๒) กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(๔) สร้างเครื่องมือจากกรอบเนื้อหาในคำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

(๕) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

(๖) สัมภาษณ์ภิกษุผู้ปฏิบัติจากภิกษุใช้ จำนวน ๕ รูป จาก ๓ วัด

๒) ลักษณะของเครื่องมือ

ลักษณะของเครื่องมือสำหรับการสัมภาษณ์ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นพระภิกษุผู้ปฏิบัติจากภิกษุใช้จำนวน ๕ รูป

๑.๘.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ผู้วิจัยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา หนังสือ บทความ งานวิจัย และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติจากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

๒) ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ และขอหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล ไปถึงพระภิกษุผู้ปฏิบัติจากภิกษุใช้จำนวน ๕ รูป เพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยและเพื่อการสัมภาษณ์

๓) ผู้วิจัยกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้ทำการวิจัย โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเอง

๑.๘.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความ อธิบายความเปรียบเทียบกับประเด็นสาระสำคัญตามวัตถุประสงค์งานวิจัยและกรอบการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ จากนั้นจึงสรุปประเด็นด้วยการนำเสนอรูปแบบการปฏิบัติจากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๗ สรุปนำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหาจากการสัมภาษณ์กับผู้ที่เกี่ยวข้องแล้วได้สรุปเนื้อหาการวิจัย พร้อมทั้งมีข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไปด้วย

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงหลักการ วิธีการ ในการปฏิบัติจากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

๑.๙.๒ ทำให้ทราบถึงตัวอย่างการปฏิบัติจากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงแนวทางการปฏิบัติจากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

หลักการ วิธีการ การอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

หลักการ วิธีการ การอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น ความหมายของการอุปฐากและภิกษุใช้ หลักการอุปฐากภิกษุใช้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และวิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุใช้เป็นอย่างมาก พระพุทธองค์ทรงพยาบาลภิกษุใช้และทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่างโดยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพยาบาลเรา ผู้นั้นก็จงพยาบาลภิกษุใช้เถิด”^๑ และพระพุทธองค์ทรงเปรียบภิกษุใช้ว่า เป็นเหมือนกับพระองค์ จึงทรงสั่งให้พระสงฆ์อุปฐาก พยาบาล และดูแลภิกษุใช้เป็นอย่างดี ถ้าไม่ดูแลภิกษุใช้ พระพุทธองค์ก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของการอุปฐากและภิกษุใช้

๒.๑.๑ ความหมายของการอุปฐาก

ความหมายของคำว่า อุปฐาก ในภาษาบาลีมีหลายความหมายด้วยกัน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความหมายของการอุปฐากดังต่อไปนี้

(๑) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายของคำว่า การอุปฐาก ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า อุปฐาก แปลว่า ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร ถ้าเป็นผู้หญิงใช้คำว่า อุปฐายิกา

๒) คำภาษาบาลีว่า อุปฐาน แปลว่า การบำรุง การรับใช้^๒

(๒) ในพจนานุกรมบาลี - ไทย นามศัพท์ กิริยาอาชยาตและกิตก์ พระมหาไพโรจน์ ปณฺณวชิโร ป.ธ. ๙ ได้ให้ความหมายคำว่า การอุปฐาก ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า อุปฐาก แปลว่า ผู้อุปถัมภ์

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สิริวัฒนาอินเตอร์พรีนท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๒๘.

๒) คำภาษาบาลีว่า อุပ္ภูจหน แปลว่า การอุปถัมภ์

๓) คำภาษาบาลีว่า อุပ္ภูจหน แปลว่า การอุปถัมภ์^๓

(๓) ในพจนานุกรมบาลี-ไทย ที่รวบรวมและเรียบเรียงโดย พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ, และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก ได้ให้ความหมายคำว่า การอุปฐาก ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า อุปฐาก แปลว่า ผู้รับใช้, ผู้บำรุง, ผู้ปฏิบัติ

๒) คำภาษาบาลีว่า อุปฐาก แปลว่า การอุปฐาก, การคอยรับใช้, การบำรุง, การปฏิบัติ^๔

(๔) ในพจนานุกรมไทย-บาลีได้ให้ความหมายของคำว่า อุปฐาก ในภาษาบาลี-ภาษาไทย พอสรุปความได้ว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า อุปฐาก แปลว่า รับใช้และคำอื่น ๆ เช่น

๑. คำภาษาบาลีว่า ปริจจยา แปลว่า รับใช้

๒. คำภาษาบาลีว่า ปริจจณ แปลว่า รับใช้

๓. คำภาษาบาลีว่า ปริจาร แปลว่า รับใช้

๔. คำภาษาบาลีว่า อุปาสน แปลว่า รับใช้

๕. คำภาษาบาลีว่า อุตฺตสุสา แปลว่า รับใช้

๒) คำภาษาบาลีว่า อุปฐายิกา แปลว่า ผู้รับใช้ที่เป็นสตรี^๕

(๕) ในพจนานุกรม มคอ-ไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า อุปฐาก ในภาษาบาลี-ภาษาไทย พอสรุปความได้ว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า อุปฐาก แปลว่า ผู้อุปถัมภ์, ผู้บำรุง, คนรับใช้ ลง ณฺว ปัจจย

๒) คำภาษาบาลีว่า อุปฐจหน แปลว่า การอุปถัมภ์, การบำรุง ณฺว ปัจจย ห อาคม

^๓ พระมหาไพโรจน์ ปญฺญาวชิโร, พจนานุกรมบาลี-ไทย นามศัพท์ กิริยาอาชยาดและกิตก์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๓.

^๔ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก (รวบรวมและเรียบเรียง), พจนานุกรมบาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๙.

^๕ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรม บาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ปัญญามิตร การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๘๑๘.

๓) คำภาษาบาลีว่า อุปฺภูฏาน แปลว่า การอุปถัมภ์, ที่บำรุง, ที่เป็นที่ยำรุง, ยุ
ปัจจัย^๖

ฉะนั้น คำว่า การอุปฐาก ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอจากเอกสารต่าง ๆ ทั้งภาษาบาลีและแปล
เป็นภาษาไทย เพื่อจะได้เข้าใจความหมายของการอุปฐากได้ถูกต้องตามหลักภาษาอย่างแท้จริง

๒.๑.๒ ความหมายของภิกษุใช้

ความหมายของคำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ในภาษาบาลีมีหลายความหมายด้วยกัน ผู้วิจัยจะ
ได้นำเสนอความหมายของภิกษุใช้ ดังต่อไปนี้

(๑) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายคำว่า (คิลาน)
ภิกษุใช้ ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า คิลาน แปลว่า คนเจ็บ

๒) คำภาษาบาลีว่า คิลานปัจฉย แปลว่า ปัจจัยสำหรับคนไข้, วัตถุเป็นเครื่อง
อาศัยของผู้เจ็บไข้

๓) คำภาษาบาลีว่า คิลานเภสัช แปลว่า ยารักษาโรค^๗

(๒) ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพทวิเคราะห์ ได้ให้ความหมายคำว่า
(คิลาน) ภิกษุใช้ ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า คิลาน คนไข้ คนป่วย

๑) มีวิเคราะห์ว่า คิลาคีติ คิลาน ผู้หมดความสนุก คิล-ธาตุในความหมายว่า
หมดความสนุก ยุ-ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน

๒) มีวิเคราะห์ว่า คิลยติ กิลมตีติ คิลาน ผู้ลำบาก คิล-ธาตุในความหมายว่า
ลำบาก ยุ-ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน ทีฆะ อ เป็น อา^๘

(๓) ในพจนานุกรมบาลี - ไทย นามศัพท์ กิริยาอาชยาตและกิตก์ พระมหาไพโรจน์
ปญฺญาวชิโร ป.ธ. ๙ ได้ให้ความหมายคำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า คิลาน แปลว่า เจ็บไข้, สิ้นความสำราญ, เป็นไข้

๒) คำภาษาบาลีว่า คิลาน แปลว่า ไข้, ความเจ็บ,

^๖ พันตรี ป. หลงสมบุรณ์, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๓๐.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๒๖๑.

^๘ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด
ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๖.

๓) คำภาษาบาลีว่า คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาร แปลว่า บริหารคือยาอันเป็น
ปัจจัยแก่คนไข้^๙

๔) คำภาษาบาลีว่า คิลานุปฏฺฐาก แปลว่า คนบำรุงคนเจ็บ, คนพยาบาลคนไข้

๕) คำภาษาบาลีว่า คิลานเภสชฺช แปลว่า ยาเพื่อคนไข้^{๑๐}

(๔) ในพจนานุกรมบาลี-ไทย ที่รวบรวมและเรียบเรียงโดย พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์
สระคำ), และศ.พิเศษ ดร.จำลอง สारพัตนิก ได้ให้ความหมายคำว่า (คิลาน) ภิคุชฺไซ์ ในภาษาบาลี-
ภาษาไทยว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า คิลาน แปลว่า ผู้เจ็บไข้, ผู้เป็นไข้, (สิ่งของ) ที่เหมาะกับความ
ป่วยไข้, ที่เหมาะแก่โรค

๒) คำภาษาบาลีว่า คิลานปจฺจย แปลว่า ปัจจัยสำหรับผู้ป่วย, เครื่องบำบัดไข้

๓) คำภาษาบาลีว่า คิลานภตฺต แปลว่า คิลานภัต, อาหารสำหรับผู้ป่วย

๔) คำภาษาบาลีว่า คิลานเภสชฺช แปลว่า ยารักษาโรค

๕) คำภาษาบาลีว่า คิลานสาลา แปลว่า โรงพยาบาล

๖) คำภาษาบาลีว่า คิลานาลย แปลว่า การลงว่าเป็นไข้

๗) คำภาษาบาลีว่า คิลานุปฏฺฐาก แปลว่า ผู้พยาบาลคนป่วยไข้, การรักษาไข้^{๑๐}

(๕) ในคัมภีร์อภิธานวรรณนาได้ให้ความหมายของคำว่า (คิลาน) ภิคุชฺไซ์ ในภาษาบาลี-
ภาษาไทยว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า คิลาน แปลว่า คนไข้, ผู้ป่วย มีวิเคราะหว่า

๑. คิลาสิตติ คิลานโน ผู้หมดความร่าเริง ชื่อว่า คิลานะ (อาเทศ ยุ เป็น อน)

๒. คิลยติ กิลมตฺติ คิลานโน ผู้เจ็บป่วย ชื่อว่าคิลานะ (คิล กิลมเน + ยุ,
อาเทศ ยุ เป็น อน ทีฆะ อ เป็น อา)

๓. อณฺณตโร ภิคุชฺ คิลานโน โหติ ภิคุชรูปหนึ่งเป็นไข้

๒) คำภาษาบาลีว่า พยาธิต แปลว่า เป็นคนไข้, ผู้ป่วย มีวิเคราะหว่า

๑. พยาธิ โรโค สณฺชาโต อสฺสาติ พยาธิโต ผู้เกิดโรคไข้ขึ้น ชื่อว่า พยาธิตะ

^๙ พระมหาไพโรจน์ ปญฺญาวชิโร, พจนานุกรมบาลี-ไทย นามศัพท์ กิริยาอาชยาดและกิตก์, หน้า ๙๕.

^{๑๐} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ, และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สारพัตนิก (รวบรวมและเรียบเรียง),
พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๘๗.

๒. ปรี พยาธิต์ ทิสวา อฏฺฐิเยยฺย เราเห็นคนอื่นป่วยแล้วอึดอัด

๓) คำภาษาบาลีว่า อาตุโร แปลว่า คนเป็นไข้, ผู้ป่วย มีวิเคราะห์ว่า

๑. อตตติ อาตุโร ผู้รับไป (หาหมอ) ชื่อว่า อาตุระ (วุทธิ อ เป็น อา)

๒. อา สีมฺ ทรติ คจฺจตฺติ อาตุโร ผู้ไป (หาหมอ) โดยเร็ว ชื่ออาอาตุระ (อา + ทร คมเน + อ)

๓. อิมินา ปุติกาเยน อาตุเรน ปภงเคน อฏฺฐิยามิ เราย่อมอึดอัดด้วยกายอัน เปื่อยเน่า อันเจ็บป่วยผู้พั่งนี้

๔) คำภาษาบาลีว่า เคลณฺณ แปลว่า โรค, พยาธิ, ความเจ็บป่วย, อาพาธ, เป็นไข้ มีวิเคราะห์ว่า

๑. คิลานสฺส ภาโว เคลณฺณํ ความมีแห่งความเจ็บไข้ ชื่อว่าเคลัญญะ (ลบ ณ และสระที่ น วุทธิ อ เป็น เอ อาเทศ นฺย เป็น ณ ซ้อน ณ รัสสะ อา เป็น อ)

๕) คำภาษาบาลีว่า อาพาธ แปลว่า โรค, พยาธิ, ความเจ็บป่วย, อาพาธ, เป็นไข้ มีวิเคราะห์ว่า

๑. อาภุโส สตเต พาทติ หีสตติ อาพาโร โรคเปียดเบียนสัตว์อยู่บ่อย ๆ ชื่อว่า อาพาธะ

๒. จิตฺตํ อาพาธติ วิโลเพตฺติ อาพาโร โรคที่รบกวนจิต ชื่อว่า อาพาธะ (อา + พาท วิโลพเน + อ)^{๑๑}

(๖) ในพจนานุกรมไทย-บาลีได้ให้ความหมายของคำว่า (คิลาน) ภิภุชฺไซ ในภาษาบาลี-ภาษาไทย พอสรุปความได้ว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า พยาธิ, เคลณฺณ, อาพาธ, ปชฺช, รุจฺฉา, อาตงฺก, อามย, คิลาน, อาพาธิต, โรคาตุโร, อผาสูก, โรคิ, แปลว่า ไข้, เป็นไข้เป็นต้น^{๑๒}

๒) คำภาษาบาลีว่า โรค แปลว่า ความเจ็บป่วย เช่น

๑. เสมหโรค แปลว่า โรคไข้หวัดใหญ่

๑. ปินาส แปลว่า โรคจุกอกอักเสบ

๑. ปณฺฑุโรค แปลว่า โรคติดเชื้อเป็นต้น^{๑๓}

^{๑๑} พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลและเรียบเรียง), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑๖.

^{๑๒} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรม บาลี-ไทย, หน้า ๙๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๓.

(๗) ในพจนานุกรม มคอ-ไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ในภาษาบาลี-ภาษาไทย พอสรุปความได้ว่า

๑) คำภาษาบาลีว่า คิลาน แปลว่า ความเจ็บ, ความไข้, ความเจ็บไข้, ความไม่สบาย

๒) คำภาษาบาลีว่า คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แปลว่า บริขารคือยาอันเป็นปัจจัยแก่ภิกษุ

๓) คำภาษาบาลีว่า คิลานุปัทธก แปลว่า คนบำรุงคนไข้, คนพยาบาลไข้

๔) คำภาษาบาลีว่า คิลานเภสัช แปลว่า ยาเพื่อคนไข้, ยาสำหรับคนไข้^{๑๔}

ฉะนั้น คำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอจากเอกสารต่าง ๆ ทั้งภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาไทย เพื่อจะได้เข้าใจความหมายของภิกษุใช้ได้ถูกต้องตามหลักภาษาอย่างแท้จริง

๒.๑.๓ ความสำคัญของการอุปฐากภิกษุใช้

ความสำคัญของการอุปฐากภิกษุใช้ คือ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุใช้เป็นอย่างมาก เพราะเมื่อพระสงฆ์ไม่ช่วยกันดูแล รักษา ภิกษุใช้แล้วใครจะดูแล รักษา อุปฐาก ภิกษุใช้ได้ ผู้วิจัยจะได้นำตัวอย่างในสมัยพุทธกาลมาเสนอต่อไปนี้

สมัยหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่งผู้อาพาธ ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหาจัดการทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อยเสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์แล้วตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในวิหารหลังโน้นมีภิกษุเป็นไข้หรือ

พวกภิกษุกราบทูลว่า มี พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เธออาพาธเป็นโรคอะไร

พวกภิกษุกราบทูลว่า เธออาพาธเป็นโรคท้องร่วง^{๑๕} พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุนั้นมีภิกษุผู้คอยพยาบาลหรือ

พวกภิกษุกราบทูลว่า ไม่มี พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เหตุใด พวกภิกษุจึงไม่คอยพยาบาลเธอ

พวกภิกษุกราบทูลว่า เพราะเธอไม่ได้ทำอุปัฏฐากแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนั้น พวกภิกษุจึงไม่คอยพยาบาลเธอ พระพุทธเจ้าข้า

^{๑๔} พันตรี ป. หลงสมบูรณ์, พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๒๓๗.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด^{๑๖} คือ

- ๑) ถ้ามีอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย
- ๒) ถ้ามีอาจารย์ อาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย
- ๓) ถ้ามีพระสัทธินิหาริก พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย
- ๔) ถ้ามีอันเตวาสิก อันเตวาสิกพึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย
- ๕) ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย
- ๖) ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ ผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย
- ๗) ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ พระสัทธินิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้จน ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๗}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธรองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุไข้เป็นอย่างมาก พระพุทธรองค์ทรงพยาบาลภิกษุไข้และทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพยาบาลเรา ผู้นั้นก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด” และพระพุทธรองค์ทรงเปรียบภิกษุไข้ว่า เป็นเหมือนกับพระองค์ จึงทรงสั่งให้พระสงฆ์อุปัฏฐาก พยาบาล และดูแลภิกษุไข้เป็นอย่างดี ถ้าไม่ดูแลภิกษุไข้พระพุทธรองค์ก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏ

๒.๒ หลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ที่ปรากฏในพระพุทธรศาสนา

หลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ที่ปรากฏในพระพุทธรศาสนา โดยแบ่งออกเป็น หลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในสมัยพุทธกาล และหลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๒.๒.๑ หลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในสมัยพุทธกาล

หลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในสมัยพุทธกาล โดยพระพุทธรองค์ตรัสถึงบุคคลที่จะดูแล รักษาภิกษุไข้ว่า ถ้ามีอุปัชฌาย์ ถ้ามีอาจารย์ ถ้ามีพระสัทธินิหาริก ถ้ามีอันเตวาสิก ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย หรือ ถ้าไม่มี

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

อุปัชฌาย์ อาจารย์ พระสังฆวิহারิก อันเตवासิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาล ภิกษุใช้นั้น ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบุคคลเหล่านั้นดังต่อไปนี้

(๑) หลักอุปัชฌายวัตรที่พระสังฆวิহারิกพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไข้

หลักอุปัชฌายวัตร วัตรปฏิบัติในพระอุปัชฌาย์^{๑๘} ที่พระสังฆวิহারิกพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไข้ โดยในสมัยพุทธกาล ภิกษุทั้งหลายไม่มีอุปัชฌาย์จึงไม่มีใครตักเตือน ไม่มีใครพร่ำสอนย่อมมุ่งห่มไม่เรียบร้อย มีมารยาทไม่สมควร เทียวบิณฑบาตตามสถานที่ต่าง ๆ ในเวลาเช้าตรู่ เมื่อประชาชนกำลังบริโภค ก็น้อมบาตรสำหรับเทียวบิณฑบาตเข้าไปข้างบนของควรบริโภคเป็นต้น ด้วยตนเองนำมาฉันแม้ในโรงอาหารก็เป็นผู้มีเสียงอื้ออึงมีเสียงดัง ประชาชนทั้งหลายจึงเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า ทำไมพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร จึงได้นุ่งห่มไม่เรียบร้อย มีมารยาทไม่สมควร เหมือนพวกพราหมณ์ในสถานที่เลี้ยงพราหมณ์^{๑๙}

พระพุทธเจ้าทรงทราบความนั้นแล้วทรงประชุมภิกษุสงฆ์ สอบถาม เมื่อทรงทราบความจริงแล้วทรงติเตียนว่า ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษเหล่านั้น ไม่เหมาะ ไม่สม ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเป็นต้นแล้วทรงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตพระอุปัชฌาย์^{๒๐} พระอุปัชฌาย์จักตั้งจิตสนทนากับพระสังฆวิহারิกฉันบุตร พระสังฆวิহারิก จักตั้งจิตสนทนากับพระอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ พระอุปัชฌาย์และพระสังฆวิহারิกนั้น ต่างจักมีความเคารพยำเกรงประพฤติกุลมเกลียวกันอยู่ จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้

หลักอุปัชฌายวัตร^{๒๑} ที่พระสังฆวิহারิกพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไข้ โดยหลักปฏิบัติชอบที่พระสังฆวิহারิก ควรปฏิบัติในพระอุปัชฌาย์^{๒๒} ของตน พอสรุปได้คือ

๑) สังฆวิহারิกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ

^{๑๘} นพ. อุทัย สุดสุข, สารานุกรมสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ซีวีมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๘๐.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒.

^{๒๒} วชฺชวาชฺช อุปนิชฌายตีติ อุปชฌายโย ที่ชื่อว่าอุปัชฌาย์ เพราะอรรถว่าเข้าไปเพ่งโทษน้อยใหญ่; ตูรายละเอียดใน วินย.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๘๓/๒.

๒) ถ้าข้าวต้มมี ฟิงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันข้าวต้มเสร็จ แล้วฟิงถวายน้ำรับภาชนะมาถืออย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด^{๒๓} ล้างแล้วเก็บงำไว้ เมื่ออุปัชฌาย์ลุกขึ้นแล้ว ฟิงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรก ฟิงกวาด

๓) ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะเข้าหมู่บ้าน ฟิงถวายผ้าห่ม รับผ้าห่มอาศั ถวายประคด เอว ถวายสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน ล้างบาตรแล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ

๔) ถ้าอุปัชฌาย์หวังจะให้เป็นปัจฉาสมณะ ฟิงนุ่งให้เรียบร้อยปกปิดได้มณฑล^{๒๔} คาคประคดเอว ห่มสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน ถัดลูกดุม ล้างบาตรถือไป เป็นปัจฉาสมณะของอุปัชฌาย์ ฟิงเดินไม่ให้ห่างนัก ไม่ให้ชิดนัก ฟิงรับบาตรที่มีของบรรจุนอยู่

๕) เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าว ไม่ฟิงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง อุปัชฌาย์กล่าวถ้อยคำ ใกล้ต่ออาบัติ ฟิงห้ามเสีย

๖) เมื่ออุปัชฌาย์จะกลับ ฟิงมาก่อนแล้วปูอาสนะไว้ ฟิงเตรียมน้ำล้างเท้าตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ ฟิงลุกขึ้นรับบาตรและจีวร ฟิงถวายผ้าห่มอาศัรับผ้าห่มมา

๗) ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ ฟิงผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่ฟิงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด ฟิงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร ฟิงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตั้งใจว่า ตรงกลางจะได้ไม่มีรอยพับฟิงม้วนประคดเอวใส่ชนิดจีวร

๘) ถ้าบิณฑบาตมี และ อุปัชฌาย์ต้องการจะฉัน ฟิงถวายน้ำแล้วน้อมบิณฑบาตเข้าไปถวาย นำน้ำฉันมาถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันเสร็จแล้ว ฟิงถวายน้ำ รับบาตรมาถืออย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาดน้ำผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่ฟิงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด ฟิงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่ฟิงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียงเอาชายไว้นอก เอาชนดไว้ใน จึงเก็บจีวร

๙) เมื่ออุปัชฌาย์ลุกขึ้นแล้ว ฟิงยกอาสนะเก็บ ฟิงเก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้ากระเบื้อง เช็ดเท้า ถ้าที่นั้นรก ฟิงกวาด

๑๐) ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะสรงน้ำ ฟิงจัดน้ำสรงถวาย ถ้าท่านต้องการน้ำเย็นฟิงจัด น้ำเย็นถวาย ถ้าท่านต้องการน้ำอุ่น ฟิงจัดน้ำอุ่นถวาย

^{๒๓} ไม่ให้ครูดพื้น; ดูรายละเอียดใน วิ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๖.

^{๒๔} มณฑล ๓ คือ ถ้าเป็นผ้าอุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) ต้องห่มปิดหลุมคอและทำชายจีวรทั้ง ๒ ข้างให้เสมอกัน ถ้าเป็นอันตราวาสก ต้องนุ่งปิดสะดือ และปิดเข่าทั้ง ๒ ข้าง; ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๖-๕๗๗/๖๕๐-๖๕๑, วิ.อ. (บาลี) ๒/๕๗๖-๕๗๗/๔๔๗-๔๔๘.

๑๑) ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะเข้าเรือนไฟ พึงบดจuron พึงแช่ดิน ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟ เดินตามหลังอุปัชฌาย์ไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟแล้วรับจีวรมาวาง ณ ที่สมควร พึงถวายจuronและดิน

๑๒) ถ้าสามารถ พึงเข้าเรือนไฟ เมื่อจะเข้าเรือนไฟ พึงเอาดินทาหน้าปิดหน้าและหลัง จึงเข้าเรือนไฟ ไม่พึงนั่งเบียดพระเถระ ไม่พึงกีดกันอาสนะพระนวกะพึงทำบริกรรม^{๒๕} แก่พระอุปัชฌาย์ในเรือนไฟ เมื่อจะออกจากเรือนไฟ พึงถือกตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้าและหลัง จึงออกจากเรือนไฟ พึงทำบริกรรม^{๒๖} แก่อุปัชฌาย์แม้น้ำ ตนสรงน้ำเสร็จแล้ว พึงขึ้นก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วผัดผ้า พึงเช็ดน้ำจากตัวอุปัชฌาย์ ถวายผ้านุ่ง สังฆาฏิ ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน ปูอาสนะ เตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ นำน้ำฉันมาถวายอุปัชฌาย์

๑๓) ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน พึงเรียน

๑๔) ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้สอบถามอรรถ พึงสอบถาม

๑๕) อุปัชฌาย์อยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถ พึงชำระให้สะอาดเมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ ที่สมควร พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูกหมอน ออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร เติง ตั้ง สัทธิวิหาริกพึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักพิง พึงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงสังเกตที่ปูไว้เดิมค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร^{๒๗}

๑๖) ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ พึงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้องพึงเช็ด

๑๗) ถ้าฝาที่ทาน้ำมันหรือพื้นทาสีดำขึ้นรา พึงใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด

๑๘) ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา พึงใช้น้ำประพรมเช็ดอย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละออง พึงเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเตียง พึงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม เติง ตั้ง พึงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักพิง พึงผึ่งแดด เช็ดถูขนกลับวางไว้ตามเดิม พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตรพึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บ

^{๒๕} ทำบริกรรมในเรือนไฟ หมายถึง การถวายขี้เถ้า ดินเหนียว และน้ำร้อน เป็นต้น; วิ.สงคห. (บาลี) ๑๘๓/๒๕๘.

^{๒๖} ทำบริกรรมในน้ำ หมายถึง การขัดถูร่างกาย; วิ.สงคห. (บาลี) ๑๘๓/๒๕๘.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๔.

บาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียงเอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จีวรเก็บจีวร

๑๙) ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก

๒๐) ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก

๒๑) ถ้าพัดมาทางทิศเหนือ พึงปิดหน้าต่างด้านเหนือ

๒๒) ถ้าพัดมาทางทิศใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้

๒๓) ถ้าเป็นฤดูหนาว พึงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน

๒๔) ถ้าเป็นฤดูร้อน พึงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน

๒๕) ถ้าบริเวณ ชุม โรงฉัน โรงไฟ วัฏฏ์กรก พึงปิดกวาด ถ้าน้ำฉันน้ำใช้ไม่มีพึงจัดเตรียมไว้ ถ้ามื้อชำระไม่มีน้ำ พึงตักน้ำใส่หม้อชำระ^{๒๘}

๒๖) ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความไม่ยินดี สัทธิวาริกพึงช่วยระงับ หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อุปัชฌาย์

๒๗) ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความรำคาญ สัทธิวาริกพึงช่วยบรรเทา หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อุปัชฌาย์

๒๘) ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความเห็นผิด สัทธิวาริกพึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยให้สละเสีย หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อุปัชฌาย์

๒๙) ถ้าอุปัชฌาย์ต้องอาบัติหนัก^{๒๙} ควรแก่ปริวาส สัทธิวาริกพึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้ปริวาสแก่อุปัชฌาย์

๓๐) ถ้าอุปัชฌาย์ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม สัทธิวาริกพึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงชักอุปัชฌาย์เข้าหาอาบัติเดิม

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๕.

^{๒๙} อาบัติหนัก ในที่นี้หมายถึง อาบัติสังฆาทิเสส.

๓๑) ถ้าอุปัชฌาย์ควรแก้มนัต^{๓๐} สัทธิวิหาริกพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบาย
อย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้มนัตแก้มนัต

๓๒) ถ้าอุปัชฌาย์ควรแก้อัพภาน^{๓๑} สัทธิวิหาริกพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบาย
อย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้อัพภานอุปัชฌาย์

๓๓) ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการ^{๓๒} คือ ตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม
ปฐิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรม^{๓๓} แก่อุปัชฌาย์ สัทธิวิหาริกพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบาย
อย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก้มนัตหรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา หรือว่าอุปัชฌาย์ได้ถูกสงฆ์
ลงตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฐิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว สัทธิวิหาริกพึงทำ
การชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ อุปัชฌาย์พึงกลับประพฤติชอบพึงหายเยื่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์
พึงระงับกรรมนั้นเสีย

๓๔) ถ้าจิ๋วของอุปัชฌาย์จะต้องชัก สัทธิวิหาริกพึงชัก หรือพึงทำการชวนขวายเป็น
ด้วยอุบายอย่างไรหนอใคร ๆ พึงชักจิ๋วของอุปัชฌาย์

๓๕) ถ้าจิ๋วของอุปัชฌาย์จะต้องตัดเย็บ สัทธิวิหาริกพึงตัดเย็บ หรือพึงทำการ
ชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงตัดเย็บจิ๋วของอุปัชฌาย์

๓๖) ถ้าน้ำย้อมของอุปัชฌาย์จะต้องต้ม สัทธิวิหาริกพึงต้ม หรือพึงทำการชวนขวายเป็น
ว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอใคร ๆ พึงต้มน้ำย้อมของอุปัชฌาย์

๓๗) ถ้าจิ๋วของอุปัชฌาย์จะต้องย้อมสัทธิวิหาริกพึงย้อม หรือพึงทำการชวนขวายเป็น
ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงย้อมจิ๋วของอุปัชฌาย์ เมื่อจะย้อมจิ๋ว พึงย้อม พลิกกลับไปกลับมาดี ๆ
เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยดไม่ขาดสายไม่พึงหลีกไป

^{๓๐} มานัต อธิบายถึง ชื่อฐานวิธี คือ ระเบียบปฏิบัติในการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส แปลว่า นับ
หมายถึงนบราตรี ๖ ราตรี ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ถ้าปกปิดไว้ ต้องอยู่ปริวาสเท่าวันที่ปกปิดก่อน จึงจะขอ
มานัตได้แต่ถ้าไม่ได้ปกปิดไว้สามารถขอมานัตได้ แล้วประพฤติมนัต ๖ ราตรี; ดูรายละเอียดใน กงขา.อ. (บาลี)
๑๗๘.

^{๓๑} อัพภาน เป็นชื่อฐานวิธีที่เป็นขั้นตอนสุดท้าย ภิกษุผู้ประพฤติมนัตครบ ๖ ราตรีแล้ว ขออัพภาน
จากสงฆ์ ๒๐ รูป เมื่อสงฆ์สวดอัพภานแล้ว ถือว่าภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสนั้นบริสุทธิ์ สมควรอยู่ร่วมกับภิกษุสงฆ์
ต่อไป; กงขา.อ. (บาลี) ๑๗๘-๑๗๙.

^{๓๒} ทำกรรม หมายถึง ลงโทษตามหลักตัชฌนียกรรม เป็นต้น.

^{๓๓} ๑. ตัชฌนียกรรม หมายถึง การชู้, การปราม ๒. นิยสกรรม คือ การถอยศ, การปลดออกจาก
ตำแหน่ง ๓. ปัพพาชนียกรรม คือ การไล่ออกจากหมู่, การไล่ออกจากวัด ๔. ปฐิสารณียกรรม คือ การให้ระลึก
ความผิด ๕. อุกเขปนียกรรม คือ การกั้นออกจากหมู่, การยกออกจากหมู่; วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๐๗-๔๑๕/๒๐๔-๒๐๘.

๓๘) สัทธินิหาริกไม่บอกอุปชฌาย์ ไม่พึงให้บาตรแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบาตรของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้จีวรแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับจีวรของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้บริขารแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบริขารของภิกษุบางรูป ไม่พึงปลงผมให้ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปปลงผมให้ ไม่พึงทำกรรมแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปทำกรรมให้ ไม่พึงทำการชวนชวายแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้ทำการชวนชวาย ไม่พึงเป็นปัจฉาสมณะของภิกษุบางรูป ไม่พึงพาภิกษุบางรูปไปเป็นปัจฉาสมณะ ไม่พื่อนำบิณฑบาตไปถวายภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้นำบิณฑบาตไปถวาย

๓๙) สัทธินิหาริกไม่บอกลาอุปชฌาย์ ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงไปป่าช้า ไม่พึงออกไปต่างถิ่น^{๓๘}

๔๐) ถ้าอุปชฌาย์เป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรองจนกว่าอุปชฌาย์นั้นจะหาย^{๓๙}

ในหลักอุปชฌายวัตร พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลพระอุปชฌาย์ที่เป็นไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๖} ฉะนั้น พระสัทธินิหาริกกับพระอุปชฌาย์ต้องมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นไข้ต้องดูแลรักษากันคนกว่าจะหายไข้ เพราะเมื่อพระอุปชฌาย์ให้การอุปสมบทกุลบุตรเพื่อศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถแล้ว พระอุปชฌาย์ก็เปรียบเสมือนบิดาในทางธรรมของภิกษุที่เป็นพระสัทธินิหาริก เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้องแล้ว ก็จะเกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างมากมายมหาศาล เพราะจะได้บุคคลากรที่มีคุณภาพมาช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

(๒) หลักสัทธินิหาริกวัตรที่พระอุปชฌาย์พึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นไข้

หลักสัทธินิหาริกวัตร วัตรปฏิบัติในสัทธินิหาริก^{๓๗} คือข้อที่พระอุปชฌาย์พึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นไข้ โดยหลักปฏิบัติชอบที่พระอุปชฌาย์ควรปฏิบัติในพระสัทธินิหาริก^{๓๘} ของตนพอสรุปได้คือ

^{๓๘} หมายถึง ไปอยู่ที่อื่นอธิบายไว้ใน; สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๘๓/๒๙๐.

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๗.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๓๗} นพ. อุทัย สุดสุข, สารานุกรมสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ซีวีมีสุข, หน้า ๑๑๓.

^{๓๘} อุปชฌายเณร สหวิ วิหาโร เอตสส อตถิติ สัทธินิหาริกโก. ที่ชื่อว่าพระสัทธินิหาริก เพราะอรรถว่า ยังมี การอยู่ร่วมกับพระอุปชฌาย์; วินย.ฎีกา (บาลี) ๒/๗.

๑) อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์ให้สัตถิหาริก ด้วยอุทเทส ปริปัจฉา โอวาท และอนุศาสน์

๒) ถ้าอุปัชฌาย์มีบาตร สัตถิหาริกไม่มีบาตร อุปัชฌาย์พึงถวายบาตรแก่ สัตถิหาริก หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บาตรพึงเกิดขึ้นแก่สัตถิหาริก

๓) ถ้าอุปัชฌาย์มีจีวร สัตถิหาริกไม่มีจีวร อุปัชฌาย์พึงถวายจีวรแก่สัตถิหาริก หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ จีวรพึงเกิดขึ้นแก่สัตถิหาริก

๔) ถ้าอุปัชฌาย์มีบริวาร สัตถิหาริกไม่มีบริวาร อุปัชฌาย์พึงถวายบริวารแก่ สัตถิหาริก หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บริวารพึงเกิดขึ้นแก่สัตถิหาริก

๕) ถ้าสัตถิหาริกเป็นไข้ อุปัชฌาย์พึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้าง หน้า ปูอาสนะ^{๓๙}

๖) ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่อสัตถิหาริกฉันข้าวต้ม เสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับภาชนะมาถืออย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเก็บงำไว้ เมื่อสัตถิหาริก ลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด

๗) ถ้าสัตถิหาริก ต้องการจะเข้าหมู่บ้าน พึงถวายผ้าห่ม รับผ้าห่มอาศัย ถวาย ประคตเอา ถวายสังฆาฏีที่พับซ้อนกัน ล้างบาตรแล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ ปูอาสนะไว้โดยกำหนดว่า เวลา เพียงเท่านี้ สัตถิหาริกจักกลับมา พึงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ พึงลุกขึ้นรับ บาตรและจีวร พึงถวายผ้าห่มอาศัยรับผ้าห่มมา

๘) ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ พึงผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงพับจีวร เมื่อจะพับ จีวร พึงพับให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตั้งใจว่าตรงกลางจะได้ไม่มีรอยพับ พึงม้วนประคตเอาใส่ขันดจีวร

๙) ถ้าบิณฑบาตมี และสัตถิหาริกต้องการจะฉัน พึงถวายน้ำแล้วนำบิณฑบาต เข้าไปถวาย นำน้ำฉันมาถวาย เมื่อสัตถิหาริกฉันเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับบาตรมาถืออย่าง ระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาดนำผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงเก็บบาตรและ จีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่ พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรองเมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวร หรือสายระเดียงเอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จึงเก็บจีวร เมื่อสัตถิหาริกลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ พึงเก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้า ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘.

๑๐) ถ้าสัทธิวิหาริกต้องการจะสร่งน้ำ ฟังจัดน้ำสร่งถวาย ถ้าเธอต้องการน้ำเย็น ฟังจัดน้ำเย็นให้ ถ้าเธอต้องการน้ำอุ่น ฟังจัดน้ำอุ่นถวาย

๑๑) ถ้าสัทธิวิหาริกต้องการจะเข้าเรือนไฟ ฟังบดจuron ฟังแช่ดิน ถือกตั้งสำหรับ เรือนไฟเดินไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟแล้วรับจีวรมาวาง ณ ที่สมควร ฟังถวายจuronและดิน

๑๒) ถ้าสามารถ ฟังเข้าเรือนไฟ เมื่อจะเข้าเรือนไฟ ฟังเอาดินทาหน้าปิดหน้าและ หลัง จึงเข้าเรือนไฟ ไม่ฟังนั่งเบียดพระเถระ ไม่ฟังกีดกันอาสนะพระนวกะ ฟังทำปrikกรรมแก่ สัทธิวิหาริกในเรือนไฟ เมื่อจะออกจากเรือนไฟ ฟังถือกตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้าและหลัง จึงออกจาก เรือนไฟฟังทำปrikกรรมแก่สัทธิวิหาริกแม้นในน้ำ ตนสร่งเสร็จแล้ว ฟังขึ้นก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วมัดผ้า ฟังเช็ดน้ำจากตัวสัทธิวิหาริก ถวายผ้านุ่ง สังฆาฏิก ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน ปูอาสนะ เตรียมน้ำล้าง เท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ นำน้าฉันมาถวายสัทธิวิหาริก

๑๓) สัทธิวิหาริกอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถ ฟังชำระให้สะอาด เมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด ฟังขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ ที่สมควร ฟังขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอน ออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร เติง ตั้ง อุปัชฌาย์ฟังยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้ กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักฟังฟังขน ออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น ฟังสังเกตที่ปูไว้เดิม ค่อยขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร

๑๔) ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ ฟังกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้อง ฟังเช็ด

๑๕) ถ้าผ้าที่ทำน้ำมันหรือพันทาสีดำขึ้นรา ฟังใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด

๑๖) ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา ฟังใช้น้ำประพรมเช็ดอย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละออง ฟังเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น ฟังผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรอง เตียง ฟังผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิมเตียง ตั้ง ฟังผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอนฟังผึ่ง แดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักฟัง ฟังผึ่งแดดเช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิมฟัง เก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟังใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั้ง จึง เก็บบาตร ไม่ฟังเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรองเมื่อจะเก็บจีวร ฟังใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้าง หนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเตียงเอาชายไว้นอกเอาขนดไว้นใน จึงเก็บจีวร

๑๗) ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออกฟังปิดหน้าต่างด้านตะวันออก

๑๘) ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก ฟังปิดหน้าต่างด้านตะวันตก

๑๙) ถ้าพัดมาทางทิศเหนือ ฟังปิดหน้าต่างด้านเหนือ

- ๒๐) ถ้าพัดมาทางทิศใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้
- ๒๑) ถ้าเป็นฤดูหนาว พึงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน
- ๒๒) ถ้าเป็นฤดูร้อน พึงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน
- ๒๓) ถ้าบริเวณ ชุม โรงฉัน โรงไฟ วัจกุฎีรูก พึงปิดกวาด ถ้าน้ำฉันน้ำใช้ไม่มีพึงจัดเตรียมไว้ ถ้ามือน้ำชำระไม่มีน้ำ พึงตักน้ำใส่หม้อชำระ^{๔๐}
- ๒๔) ถ้าสัทธिवิหาริกเกิดความไม่ยินดี อุปัชฌาย์พึงช่วยระงับ หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่สัทธिवิหาริก
- ๒๕) ถ้าสัทธिवิหาริกเกิดความรำคาญ อุปัชฌาย์พึงช่วยบรรเทา หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่สัทธिवิหาริก
- ๒๖) ถ้าสัทธिवิหาริกเกิดความเห็นผิด อุปัชฌาย์พึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยให้สละเสีย หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่สัทธिवิหาริก
- ๒๗) ถ้าสัทธिवิหาริกต้องอาบัติหนัก ควรแก่ปริวาส อุปัชฌาย์พึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้ปริวาสแก่สัทธिवิหาริก
- ๒๘) ถ้าสัทธिवิหาริกควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม อุปัชฌาย์พึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงชักสัทธिवิหาริกเข้าหาอาบัติเดิม
- ๒๙) ถ้าสัทธिवิหาริกควรแก่มานัต อุปัชฌาย์พึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้มานัตแก่สัทธिवิหาริก
- ๓๐) ถ้าสัทธिवิหาริกควรแก่อัปทาน อุปัชฌาย์พึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงอัปทานสัทธिवิหาริก
- ๓๑) ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการ คือ ตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแก่สัทธिवิหาริก อุปัชฌาย์พึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก่สัทธिवิหาริกหรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบาหรือว่าสัทธिवิหาริกได้ถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อุปัชฌาย์พึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สัทธिवิหาริกพึงกลับประพฤติชอบ พึงหายเย่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๙๑.

๓๒) ถ้าจิ๋วของสัทธินาฬิกจะต้องชัก อุปัชฌาย์ฟังบอกว่า ฟังชักอย่างนี้ หรือฟังทำการชวนชวนว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอใคร ๆ ฟังชักจิ๋วของสัทธินาฬิก

๓๓) ถ้าจิ๋วของสัทธินาฬิกจะต้องตัดเย็บ อุปัชฌาย์ฟังบอกว่า ฟังตัดเย็บอย่างนี้ หรือฟังทำการชวนชวนว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ ฟังตัดเย็บจิ๋วของสัทธินาฬิก

๓๔) ถ้าน้ำย้อมของสัทธินาฬิกจะต้องต้ม อุปัชฌาย์ฟังบอกว่า ฟังต้มอย่างนี้หรือฟังทำการชวนชวนว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ ฟังต้มน้ำย้อมของสัทธินาฬิก

๓๕) ถ้าจิ๋วของสัทธินาฬิกจะต้องย้อม อุปัชฌาย์ฟังบอกว่า ฟังย้อมอย่างนี้ หรือฟังทำการชวนชวนว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอใคร ๆ ฟังย้อมจิ๋วของสัทธินาฬิก เมื่อจะย้อมจิ๋ว ฟังย้อมพลิกกลับไปกลับมาดี ๆ เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยด ไม่ขาดสาย ไม่ฟังหลีกไป

๓๖) ถ้าสัทธินาฬิกเป็นไข ฟังพยาบาลจนตลอดชีวิต ฟังรอนกว่าสัทธินาฬิกนั้นจะหาย^{๔๑}

นี้เป็นหลักสัทธินาฬิกวัตรที่พระอุปัชฌาย์ทุกรูป ฟังประพฤติปฏิบัติต่อพระสัทธินาฬิกของตน เปรียบเหมือนบิดาที่ต้องปฏิบัติชอบต่อพระสัทธินาฬิกของตนฉะนั้น

ในหลักสัทธินาฬิกวัตร พระอุปัชฌาย์ฟังพยาบาลพระสัทธินาฬิกที่เป็นไขนั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๒} ฉะนั้น เมื่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินาฬิกได้ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตนอย่างนี้แล้ว พระอุปัชฌาย์ก็ฟังปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินาฬิกของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน

(๓) หลักอาจารย์วัตรที่พระอันเตวาสิกฟังพยาบาลพระอาจารย์ที่เป็นไข

หลักอาจารย์วัตร วัตรปฏิบัติในอาจารย์^{๔๓} ที่พระอันเตวาสิกฟังพยาบาลพระอาจารย์ที่เป็นไข โดยหลักปฏิบัติชอบที่ภิกษุผู้เป็นพระอันเตวาสิกควรปฏิบัติในพระอาจารย์^{๔๔}ของตน พอสรุปได้คือ

๑) อันเตวาสิกฟังลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๙๒.

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๔๓} นพ. อุทัย สดสุข, สารานุกรมในพระไตรปิฎก: บุรณการสุสุภาพดี ชีวมีสุข, หน้า ๑๑๓.

^{๔๔} อนเตวาสิกเณ อาภุโส จริตพโพติ อาจริโย, อุปุจฉาตพโพติ อตโธ. ที่ชื่อว่า อาจารย์ เพราะเป็นผู้ที่อันเตวาสิก ฟังประพฤติ คือ ฟังอุปัชฌา; ดูรายละเอียดใน วินย.ฎีกา (บาลี) ๒/๖.

๒) ถ้าข้าวต้มมี ฟิงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออาจารย์ฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว ฟิงถวายน้ำรับภาชนะมา ถ้อย่างระมัดระวังไม่ให้ครูดล้างแล้วเก็บจำไว้ เมื่ออาจารย์ลุกขึ้นแล้ว ฟิงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรก ฟิงกวาด ถ้าอาจารย์ต้องการจะเข้าหมู่บ้าน ฟิงถวายผ้านุ่ง รับผ้านุ่ง อาศัย ถวายประคดเอว ถวายสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน ล้างบาตรแล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ

๓) ถ้าอาจารย์หวังจะให้เป็นปัจฉาสมณะ ฟิงนุ่งให้เรียบร้อยปกปิดได้มณฑล ๓ คาดประคดเอว ห่มสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน กัดลูกศม ล้างบาตรถือไป เป็นปัจฉาสมณะของอาจารย์ ฟิงเดินไม่ให้ห่างนัก ไม่ให้ชิดนัก ฟิงรับบาตรที่มีของบรรจอยู่

๔) เมื่ออาจารย์กำลังกล่าว ไม่ฟิงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง อาจารย์กล่าวถ้อยคำ ใกล้ต่ออาบัติ ฟิงห้ามเสีย

๕) เมื่ออาจารย์จะกลับ ฟิงมาก่อนแล้วปูอาสนะไว้ ฟิงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ ฟิงลุกขึ้นรับบาตรและจีวร ฟิงถวายผ้านุ่งอาศัย รับผ้านุ่งมา

๖) ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ ฟิงผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่ฟิงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด ฟิงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร ฟิงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตั้งใจว่า ตรงกลางจะได้ไม่มีรอยพับฟิงม้วนประคดเอวใส่ชนิดจีวร

๗) ถ้าบิณฑบาตมี และอาจารย์ต้องการจะฉัน ฟิงถวายน้ำแล้วน้อมบิณฑบาตเข้าไปถวาย นำน้ำฉันมาถวาย เมื่ออาจารย์ฉันเสร็จแล้ว ฟิงถวายน้ำ รับบาตรมาถ้อย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาดน้ำผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่ฟิงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด

๘) ฟิงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งจับบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่ฟิงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรองเมื่อจะเก็บจีวร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียถ้าอาจารย์ต้องการจะเข้าเรือนไฟ ฟิงบดจُرณ ฟิงแช่ดิน ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟเดินตามหลังอาจารย์ไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟแล้วรับจีวรมาวาง ณ ที่สมควรจึงถวายจُرณและดิน

๙) ถ้าสามารถ ฟิงเข้าเรือนไฟ เมื่อจะเข้าเรือนไฟ ฟิงเอาดินทาหน้าปิดหน้าและหลัง จึงเข้าเรือนไฟ ไม่ฟิงนั่งเบียดพระเถระ ไม่ฟิงกีดกันอาสนะพระนวกะ ฟิงทำบริกรรมแก่อาจารย์ในเรือนไฟ เมื่อจะออกจากเรือนไฟ ฟิงถือกตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้าและหลัง จึงออกจากเรือนไฟ ฟิงทำบริกรรมแก่อาจารย์แม้น้ำ ตนสรงน้ำเสร็จแล้ว ฟิงขึ้นก่อนเช็ดตัวให้

แห้งแล้วผัดผ้า ฟิงเช็ดน้ำจากตัวอาจารย์ ถวายผ้านุ่ง สังฆาฏิ ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน ปูอาสนะเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ นำน้ำฉัน มาถวายอาจารย์

๑๐) ถ้าอาจารย์ต้องการจะให้เรียน ฟิงเรียน

๑๑) ถ้าอาจารย์ต้องการจะให้สอบถามอรรถ พึงสอบถาม

๑๒) อาจารย์อยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถ พึงชำระให้สะอาด เมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ ที่สมควร พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอน ออกมาวาง ณ ที่สมควร

๑๓) เตียง ตั้ง อันตวาลิกพึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบาน ประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักพิง พึงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงสังเกตที่ปูไว้เดิม ค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร

๑๔) ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ พึงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้อง พึงเช็ด

๑๕) ถ้าฝาที่เขาน้ำมนหรือพื้นทาสีดำขึ้นรา ควรใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด

๑๖) ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา พึงใช้น้ำประพรมเช็ด อย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่น ละออง พึงคัดหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเตียง พึงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม^{๔๕}

๑๗) เตียง ตั้ง พึงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักพิง พึงผึ่งแดด เช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิม

๑๘) พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรองเมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียงเอาชายไว้นอก เอาชนดไว้ใน จึงเก็บจีวร

๑๙) ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก

๒๐) ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก

๒๑) ถ้าพัดมาทางทิศเหนือ พึงปิดหน้าต่างด้านเหนือ

๒๒) ถ้าพัดมาทางทิศใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้

๒๓) ถ้าเป็นฤดูหนาว พึงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน

๒๔) ถ้าเป็นฤดูร้อน พึงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๑๐.

๒๕) ถ้าบริเวณ ชุ่ม โรงฉ้น โรงไฟ วัจกุฏี รกฟุ้งปิดกวาด ถ้าน้ำฉ้นน้ำใช้ไม่มีฟุ้งจัดเตรียมไว้ ถ้าหม้อชำระไม่มีน้ำ ฟุ้งตักน้ำใส่หม้อชำระ

๒๖) ถ้าอาจารย์เกิดความไม่ยินดี อันเตวาสิกฟุ้งช่วยระงับ หรือฟุ้งบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือฟุ้งแสดงธรรมมีกถาแก่อาจารย์

๒๗) ถ้าอาจารย์เกิดความรำคาญ อันเตวาสิกฟุ้งช่วยบรรเทา หรือฟุ้งบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือฟุ้งแสดงธรรมมีกถาแก่อาจารย์

๒๘) ถ้าอาจารย์เกิดความเห็นผิด อันเตวาสิกฟุ้งให้สละเสีย หรือฟุ้งบอกภิกษุอื่นให้ช่วยให้สละเสีย หรือฟุ้งแสดงธรรมมีกถาแก่อาจารย์

๓๐) ถ้าอาจารย์ต้องอาบัติหนัก ควรแก้ปริวาส อันเตวาสิกฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟุ้งให้ปริวาสแก่อาจารย์ ถ้าอาจารย์ควรแก้การชักเข้าหาอาบัติเดิม อันเตวาสิกฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟุ้งชักอาจารย์เข้าหาอาบัติเดิม

๓๑) ถ้าอาจารย์ควรแก้มานัต อันเตวาสิกฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟุ้งให้มานัตแก่อาจารย์

๓๒) ถ้าอาจารย์ควรแก้อัพภาน อันเตวาสิกฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟุ้งอัพภานอาจารย์^{๔๖}

๓๓) ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการคือ ตัชช नियกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแก่อาจารย์ อันเตวาสิกฟุ้งทำการชวนขยายว่าด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่ฟุ้งทำการแก่อาจารย์หรือฟุ้งเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา หรือว่าอาจารย์ ได้ถูกสงฆ์ลงตัชช नियกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อันเตวาสิกฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ อาจารย์ฟุ้งกลับประพตฺติชอบ ฟุ้งหายเยอหยิ่ง ฟุ้งกลับตัวได้ สงฆ์ฟุ้งระงับกรรมนั้นเสีย

๓๔) ถ้าจิ๋วของอาจารย์จะต้องชัก อันเตวาสิกฟุ้งชัก หรือฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ ฟุ้งชักจิ๋วของอาจารย์

๓๕) ถ้าจิ๋วของอาจารย์จะต้องตัดเย็บ อันเตวาสิกฟุ้งตัดเย็บ หรือฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ ฟุ้งตัดเย็บจิ๋วของอาจารย์

๓๖) ถ้าน้ำย้อมของอาจารย์จะต้องต้ม อันเตวาสิกฟุ้งต้ม หรือฟุ้งทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ ฟุ้งต้มน้ำย้อมของอาจารย์

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๑๑.

๓๗) ถ้าจิ๋วของอาจารย์จะต้องยอม อันเตวาสิกพึงยอม หรือพึงทำการชวนชวนว่าด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงยอมจิ๋วของอาจารย์ เมื่อจะยอมจิ๋ว พึงยอมพลิกกลับไปกลับมาดี ๆ เมื่อหยาดน้ำยอมยังหยดไม่ขาดสายไม่พึงหลีกไป

๓๘) อันเตวาสิกไม่บอกอาจารย์ ไม่พึงให้บาตรแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบาตรของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้จิ๋วแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับจิ๋วของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้บริการแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบริการของภิกษุบางรูป ไม่พึงโกนผมให้ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปโกนผมให้ ไม่พึงทำกรรมแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปทำกรรมให้ ไม่พึงทำการชวนชวนแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้ทำการชวนชวน ไม่พึงเป็นปัจฉาสมณะของภิกษุบางรูป ไม่พึงพาภิกษุบางรูปไปเป็นปัจฉาสมณะ ไม่พื่อนำบิณฑบาตไปถวายภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้นำบิณฑบาตไปถวาย

๓๙) อันเตวาสิกไม่บอกลาอาจารย์ ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงไปป่าช้า ไม่พึงออกไปต่างถิ่น

๔๐) ถ้าอาจารย์เป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอนกว่าอาจารย์นั้นจะหาย^{๔๗}

ในหลักอาจริยวัตร พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลพระอาจารย์ที่เป็นไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๘}

(๔) หลักอันเตวาสิกวัตรที่พระอาจารย์พึงพยาบาลพระอันเตวาสิกที่เป็นไข้

หลักอันเตวาสิกวัตร วัตรปฏิบัติในอันเตวาสิก^{๔๙} ที่พระอาจารย์พึงพยาบาลพระอันเตวาสิกที่เป็นไข้ โดยหลักปฏิบัติชอบที่พระอาจารย์ควรปฏิบัติในพระอันเตวาสิก^{๕๐}ของตน พอสรุปได้คือ

๑) อาจารย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์อันเตวาสิก ด้วยอุทเทส ปริปัจฉา โอวาท และอนุศาสน์

๒) ถ้าอาจารย์มีบาตร อันเตวาสิกไม่มีบาตร อาจารย์พึงถวายบาตรแก่อันเตวาสิกหรือพึงทำการชวนชวนว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บาตรพึงเกิดขึ้นแก่อันเตวาสิก

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๑๒.

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๔๙} นพ. อุทัย สุตสุข, สารานุกรมสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ซีวีมีสุข, หน้า ๑๑๓.

^{๕๐} อนเต วสตีติ อนเตวาสิกโก ที่ชื่อว่า อันเตวาสิก เพราะอยู่ภายใน (สำนักอาจารย์); วินย.ฎีกา (บาลี)

๓) ถ้าอาจารย์มีจีวร อันเตวาสิกไม่มีจีวร อาจารย์พึงถวายจีวรแก่อันเตวาสิก หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ จีวรพึงเกิดขึ้นแก่อันเตวาสิก

๔) ถ้าอาจารย์มีบริวาร อันเตวาสิกไม่มีบริวาร อาจารย์พึงถวายบริวารแก่อันเตวาสิก หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บริวารพึงเกิดขึ้นแก่อันเตวาสิก

๕) ถ้าอันเตวาสิกเป็นไข้ อาจารย์พึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ^{๕๑}

๖) ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออันเตวาสิกฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับภาชนะมาถืออย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเก็บงำไว้เมื่ออันเตวาสิก ลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด

๗) ถ้าอันเตวาสิกต้องการจะเข้าหมู่บ้าน พึงถวายผ้าปูรับผ้าปูอาศั ถวายประคดเอว ถวายสังฆาฏีที่พับซ้อนกัน ล้างบาตรแล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ ปูอาสนะไว้ โดยกำหนดว่าเวลาเพียงเท่านี้ อันเตวาสิกจักกลับมา พึงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ พึงลุกขึ้นรับบาตรและจีวร พึงถวายผ้าปูอาศั รับผ้าปูมา

๘) ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ พึงผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร พึงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตั้งใจว่า ตรงกลางจะได้ไม่มีรอยพับพึงม้วนประคดเอวใส่ชนิดจีวร

๙) ถ้าบิณฑบาตมี และอันเตวาสิกต้องการจะฉัน พึงถวายน้ำแล้วนำบิณฑบาตเข้าไปถวายนำน้ำฉันมาถวาย เมื่ออันเตวาสิกฉันเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำรับบาตรมา ถืออย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาดน้ำผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดดพึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่งจึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรองเมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียงเอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ในจึงเก็บจีวรเมื่ออันเตวาสิกลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ พึงเก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้า

๑๐) ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด

๑๑) ถ้าอันเตวาสิกต้องการจะสรงน้ำ พึงจัดน้ำสรงถวาย

๑๒) ถ้าเธอต้องการน้ำเย็น พึงจัดน้ำเย็นถวาย

๑๓) ถ้าเธอต้องการน้ำอุ่น พึงจัดน้ำอุ่นถวาย

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๙/๑๑๓.

๑๔) ถ้าอันเตวาสิกต้องการจะเข้าเรือนไฟ พึงบดจूरณ พึงแช่ดิน ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟเดินไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟ แล้วรับจีวรมาวาง ณ ที่สมควร พึงถวายจूरณและดิน

๑๕) ถ้าสามารถ พึงเข้าเรือนไฟ เมื่อจะเข้าเรือนไฟ พึงเอาดินทาหน้าปิดหน้าและหลังจึงเข้าเรือนไฟ ไม่พึงนั่งเบียดพระเถระ ไม่พึงกีดกันอาสนะพระนวกะ พึงทำกรรมแก่อันเตวาสิกในเรือนไฟ เมื่อจะออกจากเรือนไฟ พึงถือกตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้าและหลัง จึงออกจากเรือนไฟพึงทำกรรมแก่อันเตวาสิกแม่น้ำในน้ำ ตนสร่งเสร็จแล้ว พึงขึ้นก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วผลัดผ้า พึงเช็ดน้ำจากตัวอันเตวาสิกถวายผ่าน่ง สังฆาฏิ ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน ปูอาสนะ เตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ นำน้าฉันมาถวายอันเตวาสิก

๑๖) อันเตวาสิกอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถ พึงชำระให้สะอาด เมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ ที่สมควร พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอน ออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร เติง ตั้ง อาจารย์พึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบ บานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเติง กระโถน พนักพิง พึงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงสังเกตที่ปูไว้เดิม ค่อยขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร

๑๗) ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ พึงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้อง พึงเช็ด

๑๘) ถ้าผ้าที่ทำน้ำมันหรือพันทาสีดำขึ้นรา พึงใช้ผ้าชุบน้ำปิดแล้วเช็ด

๑๙) ถ้าเป็นพื้นไม่ได้ทา พึงใช้น้ำประพรมเช็ด อย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่น ละออง พึงเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเติง พึงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิมเติง ตั้ง พึงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบ บานประตูและกรอบหน้าต่าง ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักพิง พึงผึ่งแดด เช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิม พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียง หรือใต้ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียงเอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จึงเก็บจีวร^{๕๒}

๒๐) ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก

๒๑) ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก

๒๒) ถ้าพัดมาทางทิศเหนือ พึงปิดหน้าต่างด้านเหนือ

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๙/๑๑๕.

๒๓) ถ้าพัดมาทางทิศใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้

๒๔) ถ้าเป็นฤดูหนาว พึงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน

๒๕) ถ้าเป็นฤดูร้อน พึงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน

๒๖) ถ้าบริเวณ ชุม โรงฉน์ โรงไฟ วัจจุฎฐีร ก พึงปิดกวาด

๒๗) ถ้าน้ำฉนน้ำใช้ไม่มี พึงจัดเตรียมไว้

๒๘) ถ้าหม้อชำระไม่มีน้ำ พึงตักน้ำใส่หม้อชำระ

๒๙) ถ้าอันเตवासิกเกิดความไม่ยินดี อาจารย์พึงช่วยระงับ หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อันเตवासิก

๓๐) ถ้าอันเตवासิกเกิดความรำคาญ อาจารย์พึงช่วยบรรเทา หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อันเตवासิก

๓๑) ถ้าอันเตवासิกเกิดความเห็นผิด อาจารย์พึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยสละเสีย หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อันเตवासิก

๓๒) ถ้าอันเตवासิกต้องอาบัติหนัก ควรแก่ปริวาส อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้ปริวาสแก่อันเตवासิก

๓๓) ถ้าอันเตवासิกควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงชักอันเตवासิกเข้าหาอาบัติเดิม

๓๔) ถ้าอันเตवासิกควรแก่มานัต อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้มานัตแก่อันเตवासิก

๓๕) ถ้าอันเตवासิกควรแก่อัพภาน อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงอัพภานอันเตवासิก

๓๖) ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการ คือ ตัชชนะนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแก่อันเตवासิก อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก่อันเตवासิกหรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา หรือว่าอันเตवासิกถูกสงฆ์ลงตัชชนะนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ อันเตवासิกพึงกลับประพฤติชอบพึงหายเย่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย

๓๗) ถ้าจิ๋วของอันเตวาลิกจะต้องชัก อาจารย์พึงบอกว่า พึงชักอย่างนี้ หรือพึงทำการชวนขวายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอใคร ๆ พึงชักจิ๋วของอันเตวาลิก

๓๘) ถ้าจิ๋วของอันเตวาลิกจะต้องตัดเย็บ อาจารย์พึงบอกว่า พึงตัดเย็บอย่างนี้ หรือพึงทำการชวนขวายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอใคร ๆ พึงตัดเย็บจิ๋วของอันเตวาลิก

๓๙) ถ้าน้ำย้อมของอันเตวาลิกจะต้องต้ม อาจารย์พึงบอกว่า พึงต้มอย่างนี้ หรือพึงทำการชวนขวายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงต้มน้ำย้อมของอันเตวาลิก^{๕๓}

๔๐) ถ้าจิ๋วของอันเตวาลิกจะต้องย้อม อาจารย์พึงบอกว่า พึงย้อมอย่างนี้ หรือพึงทำการชวนขวายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงย้อมจิ๋วของอันเตวาลิก เมื่อจะย้อมจิ๋ว พึงย้อมพลิกกลับไปกลับมาดี ๆ เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยดไม่ขาดสายไม่พึงหลีกไป

๔๑) ถ้าอันเตวาลิกเป็นไข้พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอนกว่าอันเตวาลิกนั้นจะหาย^{๕๔}

ในหลักอันเตวาลิกวัตร พระอาจารย์พึงพยาบาลพระอันเตวาลิกที่เป็นไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๕}

(๕) หลักภิกษุที่ผู้ร่วมพระอุปัชฌาย์พึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นไข้

หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ คือ ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกันพึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นไข้นั้น เช่นเดียวกับหลักอุปัชฌายวัตร และสัทธินิหาริกวัตร ที่พระอุปัชฌาย์ และพระสัทธินิหาริกที่พึงปฏิบัติต่อกัน จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๖} ดังได้อธิบายมาแล้ว

(๖) หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลพระอันเตวาลิกที่เป็นไข้

หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ คือ ภิกษุผู้ร่วมอาจารย์เดียวกันพึงพยาบาลพระอันเตวาลิกที่เป็นไข้นั้น เช่นเดียวกับหลักอาจารย์วัตร และอันเตวาลิกวัตร ที่พระอาจารย์และพระอันเตวาลิกที่พึงปฏิบัติต่อกัน จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๗} ดังได้อธิบายมาแล้ว

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๙/๑๑๖.

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๙/๑๑๖.

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๕๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๕๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

(๗) หลักที่สงฆ์พึงพยาบาลภิกษุไข้

หลักสงฆ์ คือ หลักที่ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูป ได้แก่ จำนวนสงฆ์อย่างต่ำที่เข้าประชุม การกำหนดจำนวนสงฆ์ผู้เข้าประชุมอย่างต่ำว่าจะทำสังฆกรรมอย่างใดได้บ้างมี ๕ ประเภทคือ

๑) ภิกษุ ๔ รูปเข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์จตุรวรรค^{๕๘} สามารถทำสังฆกรรมได้เกือบทุกชนิด เว้นแต่การอุปสมบทหรือการบวชพระ การปวารณาหรือ พิธีกรรมในวันออกพรรษาที่ทรงอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันและการสวดอัฏฐาน หรือการเพิกถอนอาบัติหนักของภิกษุบางรูป

๒) ภิกษุ ๕ รูป เข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์ปัญจวรรค^{๕๙} สามารถทำสังฆกรรมที่สงฆ์จตุรวรรคทำได้ทั้งหมดและยังเพิ่มการปวารณาการอุปสมบทในชนบทชายแดนได้อีกด้วย

๓) ภิกษุ ๑๐ รูป เข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์ทศวรรค^{๖๐} สามารถทำสังฆกรรมที่สงฆ์ปัญจวรรคทำได้ทั้งหมดและยังเพิ่มการอุปสมบทในมัชฌิมชนบทคือในภาคกลางของอินเดียได้อีก

๔) ภิกษุ ๒๐ รูปเข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์วิสดีวรรค^{๖๑} สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกชนิดรวมทั้งสวดอัฏฐานเพิกถอนอาบัติหนักด้วย

๕) ภิกษุเกินกว่า ๒๐ รูปเข้าประชุม เรียกว่า อติเรกวิสดีวรรค^{๖๒} สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด สำหรับประเพณีไทยนิยมนิมนต์ภิกษุเข้าประชุมให้เกินจำนวนอย่างต่ำของการทำสังฆกรรมนั้น ๆ เสมอเพื่อให้ถูกต้องอย่างไม่มีโอกาสผิดพลาดในเรื่องจำนวนสงฆ์

ฉะนั้น หลักสงฆ์ คือ หลักที่ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไปที่อยู่ในวันนั้นพึงพยาบาลภิกษุไข้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ พระสัทธินิหาริก อันเตวาลิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้นั้น ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ^{๖๓} ดังได้อธิบายมาแล้ว จากการศึกษาสรุปได้ว่า แนวคิดและความสำคัญเรื่องของการรักษาพยาบาลนั้นไม่ใช่เรื่องของศาสตร์สมัยใหม่ หากมีการพยาบาลมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยผ่านองค์ประกอบของคำว่า อุပ္ปฏฐาก ซึ่งเท่ากับการพยาบาล^{๖๔}

^{๕๘} กงฺขา.อ. (บาลี) ๑๐๗.

^{๕๙} กงฺขา.อ. (บาลี) ๑๐๗.

^{๖๐} กงฺขา.อ. (บาลี) ๑๐๘.

^{๖๑} กงฺขา.อ. (บาลี) ๑๐๘.

^{๖๒} กงฺขา.อ. (บาลี) ๑๐๘.

^{๖๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๑.

^{๖๔} อรชร ไกรจักร์, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

๒.๒.๒ หลักการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในสมัยปัจจุบัน

หลักการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในสมัยปัจจุบัน โดยการดูแลภิกษุใช้เนื่องจากวิถีชีวิต หรือสถานะของท่านเป็นภิกษุ ปลีกตัวออกมาอยู่กับหมู่สงฆ์ หรืออยู่เพียงลำพัง ห่างจากฆราวาส และไม่คลุกคลีกันจนเกินจำเป็นแม้แต่ในหมู่ภิกษุด้วยกัน การนอน การพักรักษาตัวที่วัด หรืออยู่ร่วมกับฆราวาสที่โรงพยาบาล จึงมีหลายจุดที่ไม่สะดวกสำหรับภิกษุ และเป็นเหตุให้เกิดอาบัติได้มากมาย เช่น พระวินัยกำหนดว่า ภิกษุไม่สามารถนอนพักในห้องเดียวกับสตรีได้แม้เพียงคืนเดียวดังพระพุทธพจน์ว่า ก็ ภิกษุใดนอนร่วมกันกับมาตุคาม ต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๖๕} ถึงแม้จะไม่ได้นอนอยู่ใกล้กัน หรือแม้จะมีภิกษุรูปอื่นหรือ โยมผู้ชายอีกหลายคนนอนอยู่ด้วยกันไม่พ้นจากอาบัติ แม้แต่การนอนในห้องเดียวกับสามเณรหรือโยมผู้ชายที่มาเฝ้าดูแลก็นอนได้อย่างมาก ไม่เกิน ๓ คืนดังพระพุทธพจน์ว่า อนึ่ง ภิกษุใดนอนร่วมกันกับอนุสัมบันเกิน ๒-๓ คืนต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๖๖} การดูแลจะทำให้สะดวกขึ้นมาก หากในกรณีที่ต้องนอนที่โรงพยาบาล ถ้ามีหอผู้ป่วยสำหรับภิกษุโดยเฉพาะ หรือจัดให้ท่านพักในห้องที่จัดขึ้นพิเศษร่วมกับภิกษุรูปอื่น แต่เป็นเรื่องยากที่จะพ้นอาบัติหากท่านต้องพักในหอผู้ป่วยสามัญร่วมกับผู้ป่วยรายอื่น ดังนั้นเมื่อภิกษุจำเป็นต้องเข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาลไม่ว่า จะด้วยความรุนแรงของโรค หรือด้วยเงื่อนไขในการรักษาใด ๆ ก็ตาม หากเป็นไปได้ควรแจ้งให้ท่านทราบในเบื้องต้นว่าที่พักมีลักษณะอย่างไร^{๖๗}

การอุปัฏฐากภิกษุใช้ในวัด หรือในโรงพยาบาล ต้องให้ท่านได้รู้ข้อมูลที่ต้องใช้ประกอบการตัดสินใจว่าจะยอมรับเข้ารักษาตัวที่วัด หรือในโรงพยาบาล แต่ไม่ว่าท่านจะยอมรับเข้ารักษาด้วยเหตุผลใดก็ตาม เมื่อมีภิกษุอาพาธเข้าพักทางหอผู้ป่วยควรเตรียมการรองรับท่านให้เหมาะสมที่สุดเท่าที่เงื่อนไขต่าง ๆ จะพออำนวยความสะดวกให้ได้ ในที่นี้ ถ้าจะอุปัฏฐากภิกษุใช้ที่วัดจะไม่ค่อยมีปัญหาเท่าไร แต่ในกรณีที่ภิกษุต้องเข้าพักในหอผู้ป่วยสามัญร่วมกับผู้ป่วยฆราวาส อื่น ๆ โดยมีข้อพึงตระหนักและข้อเสนอแนะดังนี้

๑) หากท่านไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ป่วยที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ควรจัดเตียงที่อยู่ในมุมสงบ ห่างจากสายตาผู้คนให้ท่าน ขณะที่ท่านพักผ่อน (ที่อาจมีญาติผู้ป่วยรายอื่นที่เป็นผู้หญิงมาเยี่ยมมานอนค้าง) ควรมีม่านหรือฉากกันเตียงของท่านไว้มิให้มองเห็นกัน

๒) บุคลากรที่เป็นสตรีขณะเข้าตรวจรักษา ให้การพยาบาลดูแลทำความสะอาดร่างกาย เก็บบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ไม่ควรอยู่กับท่านตามลำพังในที่ลับตาควรมีภิกษุอุปัฏฐากหรือ

^{๖๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๖/๒๔๓.

^{๖๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๑/๒๓๙.

^{๖๗} พระวิจิตร ธมฺมชิตฺโต, *คู่มือดูแลพระภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ญาณภาวัน, ๒๕๖๐), หน้า ๗๓.

ชมราวาสผู้ชายอยู่ด้วย หากจำเป็นควรเปิดม่านให้ผู้อื่นพอมองเห็นได้ ไม่ควรสัมผัสร่างกายท่านโดยตรง ควรสวมถุงมือ หรือ สัมผัสผ่านผ้า และควรกล่าวขอโทษ ขออนุญาตก่อนทุกครั้ง

๓) การถวายยา อาหาร เครื่องดื่ม ถ้ามีภิกษุที่เป็นอุปัฏฐากอยู่ ควรบอก หรือควร ประเคนให้ท่าน หรือ อย่างน้อยบอกท่านอย่างชัดเจนว่า นี่คืยา อาหารที่จัดถวายให้ท่าน ซึ่งรวมถึง การให้เลือดสารน้ำอาหารที่ให้ทางสายยาง หรือยาฉีด ลักษณะต่าง ๆ ด้วย แม้ท่านอาจหลับอยู่หรือไม่ รู้สีกตัวแล้วก็ตาม^{๖๘}

๔) ในกรณีที่เป็นภิกษุอาพาธติดเตียง หรือรูปที่ไม่สามารถทำความสะอาด ร่างกายด้วยตนเองได้ หากเป็นไปได้ควรให้ภิกษุอุปัฏฐากเป็นคนทำหรือ จัดเจ้าหน้าที่ผู้ชายอย่างน้อย ๑ คน ร่วมทำความสะอาดร่างกายให้ท่าน โดยเฉพาะการทำความสะอาดในที่ลับ

๕) ในพระวินัยกำหนดไม่ให้ภิกษุไว้หนวด ไม่ให้ไว้เล็บยาว หากท่านไม่สามารถ ดูแลตนเองได้ควรให้ภิกษุอุปัฏฐากโกนหนวด ตัดเล็บให้ท่านทุก ๆ สัปดาห์ และตามประเพณีไทยภิกษุ จะปลงผมในวันโกน ทุก ๑๕ หรือ ๓๐ วัน ก่อนวันพระใหญ่ หากท่านทำเองไม่ได้ควรให้ภิกษุ อุปัฏฐากช่วยปลงผมให้ท่าน

๖) ภิกษุใช้บางรูปท่านยังประสงค์จะทำกิจวัตรของท่าน เช่น ทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิ หรือปลงอาบัติ เป็นต้น ควรอำนวยความสะดวกให้ท่านตามสมควร เช่น หากมีสถานที่ที่ เหมาะสมและ ท่านสามารถไปทำกิจได้เองก็ควรจัดสถานที่ให้ท่าน หรืออาจเสนอให้ท่านทำที่เตียง ผู้ป่วย ควรแนะนำว่าเวลาใดที่เหมาะสมในการทำกิจเหล่านี้ ที่จะไม่รบกวนขั้นตอนการดูแลรักษาของ โรงพยาบาล กิจบางอย่าง เช่น การปลงอาบัติ เป็นเรื่องของภิกษุภิกษุด้วยกัน หากสังเกตพบว่าท่านไม่ มีภิกษุอุปัฏฐาก หรือเพื่อนภิกษุมาเยี่ยมเลย และท่านประสงค์จะปลงอาบัติ อาจช่วยประสานงานกับ หน่วยอื่นหาทางช่วยเหลือท่าน^{๖๙}

การช่วยเกื้อหนุนภิกษุใช้ ภิกษุอุปัฏฐากจะทำได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นกับหลายปัจจัย โดยเฉพาะความพร้อมของหน่วยงาน และความต้องการของภิกษุอาพาธเอง ซึ่งแต่ละรูปมีสภาพ ร่างกายจิตใจที่ต่างกันรวมทั้งความเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยก็แตกต่างกันด้วย เมื่อภิกษุใช้เรียกร้อง ในสิ่งที่เกินจำเป็น สิ่งขัดต่อภิกษุวินัย ควรที่จะต้องปฏิเสธ ไม่จำเป็นสนองความต้องการของท่าน การเสนอสิ่งที่ดีต่อสุขภาพเอื้อต่อพระวินัยที่สุดเท่าที่จะพอทำให้ท่านได้ เป็นสิ่งที่ภิกษุอุปัฏฐากใช้ที่วัด หรือที่โรงพยาบาลควรทำ ส่วนท่านจะรับหรือตอบสนองอย่างไรนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ให้ต้องวางใจเป็นกลาง

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

หากทำได้เช่นนี้ถือว่าได้มีส่วนช่วยในการดูแลสุขภาพ และช่วยรักษาพระศาสนาให้มั่นคงขึ้นด้วยอีกทางหนึ่ง^{๗๐}

เนื่องจากวัดเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุและสามเณร เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน ชุมชนในการพบปะสังสรรค์ประชุมปรึกษาหารือกิจการของวัด^{๗๑} ฉะนั้นการอุปฐากดูแลภิกษุอาพาธที่วัดจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญ แต่ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก รวมทั้งความไม่คุ้นเคยกับวัดและวิถีชีวิตของภิกษุ บุคลากรด้านสุขภาพส่วนใหญ่ก็เป็นผู้หญิงมีส่วนทำให้ไม่กล้า หรือไม่สะดวกที่จะเข้าไปทำงานในวัดหรือบริเวณกุฏิที่พักสงฆ์ ส่วน อสม. และจิตอาสาที่ยังไม่ได้รับมอบหมายให้เข้าไปดูแลภิกษุอาพาธ ในวัดเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการเข้าไปช่วยเหลือดูแลภิกษุอาพาธที่วัด ถ้ามีภิกษุที่เป็นอุปฐากไข้ หรือเจ้าหน้าที่พึงตระหนักว่า ภิกษุอาพาธด้วยโรคในวัดนั้น เป็นกลุ่มผู้ป่วยที่น่าเห็นใจมาก เพราะไม่มีญาติขาดคนดูแลอย่างจริงจัง และยังไม่มียุทธศาสตร์ใดยื่นมือเข้ามาช่วย อาจเริ่มด้วยการเลือกดูแลเฉพาะกรณีที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนก่อน ตามกำลังที่มีแล้วค่อยขยายให้ครอบคลุมขึ้น โดยขอความร่วมมือจากวัด ต่าง ๆ ให้ช่วยส่งภิกษุเข้าอบรมเพื่อดูแลภิกษุอาพาธ ขอสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระดมฆราวาสผู้ใจบุญจิตอาสา หรือ อสม. ให้เข้ามาร่วมดูแล

ส่วนการจัดหาภัตตาหารที่เหมาะสมแก่ภิกษุอาพาธ พาไปพบแพทย์ตามนัด เป็นต้น ในระยะยาวโรงพยาบาลควรประสานงานกับทางคณะสงฆ์ เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ หรือเจ้าคณะจังหวัด จัดอบรมถวายความรู้แนวทางการดูแลภิกษุอาพาธให้กับภิกษุในเขตนั้น ๆ ให้ เจ้าอาวาสเห็นถึงความสำคัญของเรื่องนี้ และเพิ่มศักยภาพให้ภิกษุในแต่ละวัดช่วยดูแลภิกษุอาพาธในวัดของตนเองได้ดีขึ้นให้เป็นภาระ^{๗๒} ของทางวัดหรือหมู่สงฆ์ที่จะจัดเวร มอบหมายภิกษุอุปฐากไข้มอบหน้าที่ให้ผลิตภัณฑ์ดูแลภิกษุอาพาธตามความเหมาะสม โดยเจ้าหน้าที่เข้าเยี่ยมเป็นครั้งคราวในท้ายที่สุดของบทนี้ จำเป็นต้องย้ำอีกครั้งว่า แนวทางอุปฐากภิกษุอาพาธในวัดหรือ ในโรงพยาบาลที่นำเสนอไปนี้ มิใช่ข้อเรียกร้องของภิกษุ หรือการทวงสิทธิที่จะต้องรับบริการที่ดีจากโรงพยาบาล เพราะโดยปกติภิกษุย่อมไม่ขอไม่เรียกร้องจากผู้ที่ไม่ใช่ญาติหรือผู้ที่ปวารณาไว้ ท่านย่อมพอใจในสิ่งที่มีและยินดีเท่าที่ได้รับ สิ่งใดที่เห็นว่าไม่เหมาะสมไม่ควรกับตนก็เลือกที่จะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องยุ่งเกี่ยว ดังภาพที่พบเนื่อง ๆ ว่า ภิกษุผู้เคร่งครัดท่านปฏิเสธที่จะเข้านอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาล ข้อเสนอที่กล่าวมาจึงเป็นเพียงมุมมองผ่านเงื่อนไขของพระธรรมวินัยและวิถีชีวิตของภิกษุ ซึ่งสิ่งที่ภิกษุมักถูกถาม และเป็นด้านที่บุคลากรในโรงพยาบาลยังมีข้อมูลและความเข้าใจไม่มากนัก พร้อมทั้งข้อเสนอทางออกที่คาดว่าจะเป็นไปได้

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๗๑} นพ. อุทัย สุตสุข, สารานุกรมในพระไตรปิฎก: บุรณการสู่สุขภาพดี ชีวมีสุข, หน้า ๓๐๒.

^{๗๒} พระวิจิต ธมฺมชิต, คู่มือดูแลพระภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล, หน้า ๘๔.

ในทางปฏิบัติในวัดหรือ ในโรงพยาบาล แต่การเชื่อมโยงข้อเสนอแนะเบื้องต้นนี้สู่รายละเอียด ในการปฏิบัติจริง ยังเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยพลังและความร่วมมือจากทุกฝ่ายขับเคลื่อนต่อไปจนกว่าจะนำไปลงมือปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรมจนเป็นมาตรฐานการปฏิบัติงานในหน่วยงานหรือวิชาชีพ ของตนที่ชัดเจนต่อไป^{๗๓}

๒.๓ วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล และวิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในปัจจุบัน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล

วิธีการการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าไปพบเห็นภิกษุที่ป่วยเป็นโรคท้องร่วงไม่มีใครดูแลรักษา พระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ต้องเข้าไปดูแล และได้ออกเป็นสิกขา วินัยว่าภิกษุจะต้องดูแลกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาเจ็บไข้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า คนที่ประสงค์จะพยาบาลมาดูแล เราก็จงพยาบาลดูแลภิกษุเจ็บไข้เถิด^{๗๔} ไม่ได้ระบุถึงเรื่องว่าได้บุญมากเท่ากับมาอุปฐากพระพุทธเจ้า เพราะเรื่องของบุญไม่ได้ตรัสไว้ในที่นี้ แต่ว่าตรัสไว้ในที่อื่นเรื่องการดูแลพยาบาลให้ทานกับผู้ที่มีกิเลสเบาบาง ประเด็นที่น่าสนใจคืออาการของคนเจ็บไข้ และคนที่ดูแลภิกษุใช้ต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

(๑) องค์ของภิกษุอาพาธที่พยาบาลได้ง่าย ๕ อย่าง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาพาธที่ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นผู้พยาบาลได้ง่าย คือ

- ๑) ทำความสบาย
- ๒) รู้ประมาณในความสบาย
- ๓) ฉันทา
- ๔) บอกอาการป่วยไข้ตามจริงแก่ผู้พยาบาลที่มุ่งประโยชน์ คือบอกอาการไข้ที่กำเริบว่ากำเริบอาการไข้ที่ทุเลาว่าทุเลา อาการไข้ที่ทรงอยู่ว่าทรงอยู่
- ๕) มีนิสัยเป็นคนอดทนต่อทุกขเวทนา อันกล้าแข็ง รุนแรง ไม่เป็นที่ยินดี ไม่เป็นที่พอใจ แทบจะคร่ำชีวิต

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาพาธที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล เป็นผู้พยาบาลได้ง่าย^{๗๕}

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๗๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

^{๗๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๖/๒๔๒.

(๒) องค์ของภิกษุผู้เข้าเฝ้าพยาบาล ๕ อย่าง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ควรพยาบาลไข้ คือ

- ๑) เป็นผู้สามารถประกอบยา
- ๒) รู้จักของแสลง และไม่แสลง คือกันของแสลงออก นำของไม่แสลงเข้าไปให้
- ๓) มีจิตเมตตาพยาบาลไข้ ไม่เห็นแก่อาภิส
- ๔) เป็นผู้ไม่เกลียดที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ เขฬะ หรือของที่อาเจียนออกไปเสีย
- ๕) เป็นผู้สามารถที่จะชี้แจงให้คนไข้ เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วย

ธรรมิกถา ในกาลทุกเมื่อ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้ ควรพยาบาลไข้^{๗๖}

พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้บุกเบิกแนวคิดของการรักษาพยาบาลหรือเป็นแพทย์ผู้ทรงทำการรักษาได้อย่างครบถ้วน ทรงให้ความสำคัญของการรักษาพยาบาลเป็นอย่างมาก^{๗๗} ทรงแนะนำในการรักษาพยาบาลด้วยวิธีการต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงวางวิธีการในการอุปฐากภิกษุไข้ไว้ อย่างรัดกุม และทรงวางวิธีการของภิกษุไข้ว่า ตนเองจะต้องทำตัวอย่างไรในเวลาเป็นไข้ เพื่อให้ภิกษุผู้ที่อุปฐากไข้สามารถดูแลคนไข้ได้อย่างมีประสิทธิภาพดังได้อธิบายมาแล้ว

๒.๓.๒ วิธีการการอุปฐากภิกษุไข้ในปัจจุบัน

วิธีการการอุปฐากภิกษุไข้ในปัจจุบัน แม้แต่ในหมู่ภิกษุที่ปฏิบัติเคร่งครัดตามพระธรรมวินัยต่างทราบดีว่า การที่จะดูแลสุขภาพและเยียวยาเมื่ออาพาธตามวิธีการที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎก ในส่วนที่เกี่ยวกับยาและการรักษานั้น เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก ด้วยข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านตัวยาสมนไพร ต่าง ๆ ที่แปลไว้นั้น ก็ยังไม่มั่นใจนักว่าเป็นพืชชนิดเดียวกันกับที่รู้จัก ในปัจจุบันหรือไม่ หลายชนิดหาได้ยากหรือไม่พบในประเทศไทย ด้านวิธีใช้ก็ไม่มีขั้นตอนระบุวิธีเตรียมยาและวิธีใช้ที่ชัดเจน อีกทั้งชื่อโรค อาการ อาหารการกิน สภาพของร่างกาย และสิ่งแวดล้อม ที่แตกต่างไปจากครั้งพุทธกาลมาก ย่อมมีผลต่อการรักษาทั้งสิ้น^{๗๘}

เมื่อพิจารณาโดยหลักการแล้วพระพุทธศาสนาไม่ได้กำหนดวิธีการรักษาโรคเป็นข้อที่ต้องถือปฏิบัติชัดเจนตามนั้น พระพุทธองค์จะทรงพิจารณาอนุญาตวิธีการรักษาที่ใช้อยู่ในขณะนั้นที่ไม่ขัด

^{๗๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๖/๒๔๓.

^{๗๗} อรชร ไกรจักร์, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๓.

^{๗๘} พระวิจิต ธมฺมชิตโต, คู่มือดูแลพระภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล, หน้า ๑๙.

ต่อแนวทางของพระพุทธศาสนา ส่วนโรคที่ซับซ้อนท่านยกให้เป็นหน้าที่ของแพทย์ที่ชำนาญ ดังนั้น หากเป็นวิธีการรักษาที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่มีข้อห้ามตามพระธรรมวินัยเหมาะสมกับสมณสาธูป ภิกษุก็จะใช้รักษาการอาพาธได้ ทุกวันนี้ภิกษุอาพาธส่วนใหญ่จึงใช้ยาและวิธีการรักษาแผนปัจจุบัน เพราะเข้าถึงง่าย ประสิทธิภาพดี และมักไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย แต่กระนั้น เมื่อพิจารณาขั้นตอนการเข้าตรวจรักษาในโรงพยาบาล โดยละเอียด ก็จะมีหลายจุดที่หากภิกษุไม่ได้รับความร่วมมือ หรือให้การช่วยเหลือพิเศษจากโรงพยาบาล จะทำให้ต้องอาบัติทั้งหนักและเบาได้ไม่น้อย จนส่งผลให้ภิกษุส่วนหนึ่งปฏิเสธการรักษาในบางรูปแบบจากโรงพยาบาล เช่น ไม่ยอมเข้ารับการรักษาในฐานะผู้ป่วยใน เมื่อผนวกเข้ากับอุปสรรคในการเดินทาง การขบขัน ค่าใช้จ่าย และอื่น ๆ ทำให้ภิกษุจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพในโรงพยาบาลได้^{๗๙}

ในทางพระพุทธศาสนายอมรับว่า การเจ็บป่วยและความตายเป็นทุกข์ เป็นภัยของมนุษย์ แต่ขณะเดียวกัน ก็เห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา ธรรมดาของทุกชีวิต ทั้งยังมีประโยชน์ที่ช่วยเตือนให้คนเรา ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท รู้จักเตรียมพร้อมที่จะรับมือเมื่อพยาธิภัย มาเยือน จนสามารถเผชิญหน้ากับทุกข์และภัยเหล่านี้ได้โดยไม่ต้องทุกข์ใจ กล่าวโดยรวมแล้วภิกษุผู้คุ้นชินกับการศึกษาและปฏิบัติธรรม ย่อมทำใจยอมรับสภาพเจ็บป่วยของตนได้มากกว่าฆราวาสทั่วไป แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ผู้ที่เข้ามาบวชอาศัยร่มผ้ากาสาวพัสตร์ทุกวันนี้ มีความหลากหลายไม่ได้บวชด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ไม่ได้สนใจศึกษาพระธรรมวินัย และไม่ใฝ่ฝึกจิตอบรมปัญญาที่มีไม่น้อย ดังนั้นเมื่อเกิดอาพาธขึ้นภิกษุใช้แต่ละรูปย่อมมีความรู้สึกต่อความผิดปกตินั้นไม่เหมือนกัน ทำให้แสดงอาการโต้ตอบผู้คนและสิ่งรอบรอบแตกต่างไปตามภาวะของโรค อาการ หรือพื้นฐานจิตใจนิสัยของตน จากข้อมูลของโรงพยาบาลสงฆ์มีความพร้อมในการบริการสาธารณสุขแก่ภิกษุสามเณร และที่สำคัญที่สุดก็คือมีนโยบายสร้างเครือข่ายระบบการส่งต่อผู้ป่วยจากโรงพยาบาลอื่น ๆ ทั่วประเทศรวมทั้งบริการภิกษุสงฆ์จากต่างประเทศด้วย และที่สำคัญมีพันธกิจที่จะสร้างพัฒนาเครือข่าย วัด ชุมชน และโรงพยาบาลโดยผสมผสานวิถีพุทธกับวิถีชีวิต เพื่อสร้างสังคมสุขภาพที่ดี^{๘๐}

หากจำแนกอย่างกว้าง ๆ เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นต่ออารมณ์ ความรู้สึกของภิกษุเมื่ออาพาธ สามารถแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่

๑) กลุ่มที่มองการอาพาธว่าเป็นภัยที่ต้องขจัด กลุ่มนี้จะมองการเจ็บป่วยไม่ต่างจากผู้คนทั่วไป คือโทษคนอื่น สิ่งอื่น สถานการณ์ภายนอกต่าง ๆ รวมถึงกรรมเก่า ว่าเป็นต้นเหตุ ของการป่วยนั้น ๆ แล้วพยายามทุ่มเทหาวิธีการที่คิดว่าดี ว่าเหมาะสมที่สุดมารักษา ต้องการขจัดโรคหรืออาการที่เป็นนั้นให้หายไปโดยเร็ว ภิกษุอาพาธกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งอาจแสดงอารมณ์หงุดหงิด ขุ่นเคือง

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๘๐} นพ. อุทัย สุตสุข, สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ชีวิตมีสุข, หน้า ๒๙๗.

เรียกร้องการดูแลมากมาย และมักไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการรักษา รักษาไม่ต่อเนื่อง เปลี่ยนกลับไปมา มักกล่าวตำหนิการรักษาดูแลที่ไม่ตรงกับความต้องการของตน หรือชื่นชมมากมายต่อบริการที่ตรงใจอยากได้รับ จัดเป็นกลุ่มที่สร้างความหนักใจต่อผู้ให้บริการได้มากที่สุด

๒) กลุ่มที่มองเป็นเรื่องธรรมชาติที่ต้องเกิด กลุ่มนี้ส่วนหนึ่งพัฒนามาจากกลุ่มแรก หลังจากที่ได้รับรักษาหรือแสวงหาวิธีการรักษาต่าง ๆ มารยะหนึ่งแล้วแต่อาการยังไม่ดีขึ้น จนจำต้องยอมรับในสภาพที่ตนเป็นอยู่และในสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไป แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นความรู้สึกที่เกิดกับภิกษุที่สนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมมาแล้วระดับหนึ่ง ทำให้เข้าใจและยอมรับกระแสความเป็นไปของเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ประจวบกันเข้าทำให้การอาพาธปรากฏขึ้นกับตน ภิกษุกลุ่มนี้จะยอมรับและให้ความร่วมมือในการรักษากับทางโรงพยาบาลอย่างดี จะใช้สติพิจารณาข้อดีข้อเสียในการเลือกใช้วิธีการรักษาแบบต่าง ๆ มากขึ้น^{๔๑}

๓) กลุ่มที่มองว่าเป็นโอกาสที่เปิดให้ได้ปัญญา^{๔๒} ความรู้สึกเช่นนี้มักเกิดในท่านที่ศึกษาปฏิบัติธรรมมาก ซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นภิกษุที่บวชมานานหรือมีอายุมากเท่านั้น ท่านมักให้ความร่วมมือในการรักษาดี ไว้วางใจต่อผู้ให้การรักษา ผู้ดูแล ทนต่อความเจ็บปวดได้ และยอมรับอาการผิดปกติที่เกิดทางกายได้ดี ไม่ค่อยเรียกร้องการดูแลรักษาพิเศษใด ๆ แต่จะมุ่งดูแล จิตใจตนเอง ใช้ปัญญาพิจารณาธรรมชาติของชีวิตและการเจ็บป่วย เป็นสำคัญ ท่านมักเคร่งครัดในพระธรรมวินัย และวัตรปฏิบัติ อาจปฏิเสธวิธีการดูแลที่หมิ่นเหม่ต่อการละเมิดพระธรรมวินัยหรือทำให้ต้องอาบัติ รวมทั้งไม่ยอมรับการรักษาที่กระทำรุนแรงต่อร่างกายอย่างฝืนธรรมชาติ โดยไม่สนใจว่าวิธีนั้นจะช่วยยืดชีวิตออกไปให้ยืนยาวขึ้นเพียงใด ด้วยเงื่อนไขการดำรงชีวิตภายใต้กรอบพระธรรมวินัยของภิกษุ การเข้ารับการตรวจรักษาในโรงพยาบาลจึงเป็นเรื่องที่ไม่สะดวกต่อท่านนัก แต่การที่จะให้ภิกษุออกมาเรียกร้องทวงสิทธิ์ในเรื่องนี้โดยตรงก็เป็นสิ่งที่ไม่สมควรทำได้อย่างมากก็เพียงบอกกล่าวให้ ทราบถึงเงื่อนไขของภิกษุ และขอแนะนำที่อาจพอจะช่วยให้ภิกษุไม่ต้องอาบัติ เพราะในที่สุดแล้วทั้งหมดเป็นเรื่องของญาติโยมและ ผู้เกี่ยวข้องในวิชาชีพจะนำไปพิจารณาดำเนินการ ภิกษุก็จะพิจารณาตามเหตุปัจจัย หากเห็นว่าไม่สมควร ไม่เหมาะกับตน ก็เลือกได้ที่จะเข้ารับการรักษาหรือใช้บริการนั้นหรือไม่ ที่ผ่านมาก็มีทั้งท่านที่ยอมต้องอาบัติ ท่านที่ยอมสละเพศบรรพชิตเพื่อไปรักษาตัว และท่านที่ยอมเสียชีวิตปฏิเสธการรักษาเพื่อรักษาความบริสุทธิ์ในพระธรรมวินัยของตน^{๔๓}

ดังนั้น การที่เรามีโอกาสหรือตั้งใจที่จะอุปฐากดูแลช่วยเหลือภิกษุที่ป่วยไข้ อาพาธแล้ว เราน้อมจิตของเราระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะส่งผลต่อจิตใจอันเป็นกุศลเป็นอย่างมาก และหาก

^{๔๑} พระวิจิต ธมฺมชิตฺโต, คู่มือดูแลพระภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล, หน้า ๒๒.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

มีอานิสงส์ตั้งพระพุทธรูปว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยายาลเรา ก็จงพยายาลภิกษุไข้เถิด”^{๘๔} ผลบุญที่เกิดจากการอุปัฏฐากภิกษุไข้อย่อมมีกำลังกุศลมหาศาล หากตั้งจิตอธิษฐานว่า ขอให้เราเจริญในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะเกิดกำลังแห่งความตั้งใจนั้นจะส่งผลให้เราก้าวหน้าในธรรม มีพละและอินทรีย์ เพื่อความหลุดพ้นในโอกาสภายหน้าได้

๒.๔ สรุป

หลักการ วิธีการ การอุปัฏฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ความหมายของการอุปัฏฐากและภิกษุไข้ คำว่า อุปัฏฐาก หมายถึง ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร ถ้าเป็นผู้หญิงใช้คำว่า อุปัฏฐายิกา คำว่า ภิกษุไข้ (คิลาน) หมายถึง เจ็บไข้, ลীনความสำราญ, เป็นไข้, หรือใช้คำว่า พยาธิต หมายถึง เป็นคนไข้, ผู้ป่วยเป็นต้น และพระพุทธรูปทรงให้มีความสำคัญกับภิกษุไข้เป็นอย่างมาก พระองค์ทรงพยายาลภิกษุไข้และทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่างโดยตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพยายาลเรา ผู้นั้นก็จงพยายาลภิกษุไข้เถิด พระพุทธรูปทรงเปรียบภิกษุไข้ว่า เป็นเหมือนกับพระองค์ จึงทรงสั่งให้พระสงฆ์อุปัฏฐาก พยายาล และดูแลภิกษุไข้เป็นอย่างดี ถ้าไม่ดูแลภิกษุไข้พระพุทธรูปก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏด้วย

หลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น หลักการอุปัฏฐากภิกษุไข้ในสมัยพุทธกาล โดยพระพุทธรูปทรงวางหลักการถึงบุคคลที่จะดูแลรักษาภิกษุไข้ไว้ ๗ ส่วนด้วยกันคือ ๑. หลักอุปัชฌายวัตร คือ พระสัทธินิหาริกพึงพยายาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยายาล ต้องอาบัติทุกกฏ พระสัทธินิหาริกกับพระอุปัชฌาย์ ต้องมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นไข้ต้องดูแลรักษาจนกว่าจะหาย ๒. หลักสัทธินิหาริกวัตร พระอุปัชฌาย์พึงพยายาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกได้ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตนอย่างนี้แล้ว พระอุปัชฌาย์ก็พึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน ๓. หลักอาจารย์วัตร พระสัทธินิหาริกพึงพยายาลพระอาจารย์ที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ๔. หลักอันเตวาสิกวัตร พระอาจารย์พึงพยายาลพระอันเตวาสิกที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ๕. หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน ๖. หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ก็เป็นหลักเดียวกันกับหลักอุปัชฌายวัตร และสัทธินิหาริกวัตร ที่พระอุปัชฌาย์ และพระสัทธินิหาริกที่พึงปฏิบัติต่อกัน จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย และ ๗. หลักสงฆ์ คือ หลักที่ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไปที่อยู่เฝ้าในวัดนั้นพึงพยายาลภิกษุไข้ จนกว่าเธอจะหายเช่นเดียวกัน

^{๘๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

หลักการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในสมัยปัจจุบัน การอุปัฏฐากภิกษุในวัด หรือในโรงพยาบาล ต้องให้ท่านได้รู้ข้อมูลที่ถูกต้องใช้ประกอบการตัดสินใจว่าจะยอมรับเข้ารับรักษาตัวที่วัด หรือในโรงพยาบาล แต่ไม่ว่าท่านจะยอมรับเข้ารับรักษาด้วยเหตุผลใดก็ตามโดยมีข้อพึงปฏิบัติ คือ ๑. หากท่านไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ป่วยที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ควรจัดเตียงที่อยู่ในมุมสงบห่างจากสายตาผู้คนให้ท่าน ๒. บุคลากรที่เป็นสตรีขณะเข้าตรวจรักษาให้การพยาบาลดูแล ไม่ควรอยู่กับท่านตามลำพังในที่ลับตา ๓. การถวายยา อาหาร เครื่องดื่ม ถ้ามีภิกษุที่เป็นอุปัฏฐากอยู่ ควรบอก หรือควรประเคนให้ท่าน ๔. ในกรณีที่เป็นภิกษุอาพาธติดเตียง หรือรูปที่ไม่สามารถทำความสะอาดร่างกายด้วยตนเองได้ หากเป็นไปได้ควรให้ภิกษุอุปัฏฐากเป็นคนทำหรือ จัดเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยอย่างน้อย ๑ คน ร่วมทำความสะอาดร่างกายให้ท่าน ๕. ในพระวินัยกำหนดไม่ให้ภิกษุไว้หนวด ไม่ให้ไว้เล็บยาว หากท่านไม่สามารถดูแลตนเองได้ควรให้ภิกษุอุปัฏฐากโกนหนวด ตัดเล็บให้ท่านทุก ๆ สัปดาห์ ๖. ภิกษุใช้บางรูปท่านยังประสงค์จะทำกิจวัตรของท่าน เช่น ทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิ หรือปลงอาบัติ เป็นต้น ควรอำนวยความสะดวกให้ท่านตามสมควร

วิธีการการอุปัฏฐากภิกษุใช้ที่ปรากฏในภิกษุพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น วิธีการการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าไปพบเห็นภิกษุที่ป่วยเป็นโรคท้องร่วงไม่มีใครดูแลรักษา พระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ต้องเข้าไปดูแล และได้ออกเป็นสิกขาวิสัยว่า ภิกษุจะต้องดูแลกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาเจ็บไข้ พระพุทธองค์ทรงให้วิธีการการอุปัฏฐากภิกษุใช้ บุคคลผู้อุปัฏฐากจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ ๑. เป็นผู้สามารถประกอบยา ๒. รู้จักของแสดง และไม่แสดง คือกันของแสดงออก นำของไม่แสดงเข้าไปให้ ๓. มีจิตเมตตาพยาบาลใช้ ไม่เห็นแก่อาภิส ๔. เป็นผู้ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ เขฬะ หรือของที่อาเจียนออกไปเสีย และ ๕. เป็นผู้สามารถที่จะชี้แจงให้คนไข้ เห็นแจ้ง สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมได้ตลอดเวลา บุคคลที่จะอุปัฏฐากภิกษุใช้ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ นี้ ส่วนวิธีการการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในปัจจุบัน คือ การที่จะดูแลสุขภาพและเฝ้าพยาบาลเมื่อเป็นไข้ ตามวิธีการที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎกในส่วนที่เกี่ยวกับยา และการรักษานั้น เป็นเรื่องที่ทำได้ยากด้วยข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านตัวยาสมนไพร ต่าง ๆ ซึ่งยังไม่มั่นใจว่า เป็นพืชชนิดเดียวกันกับที่รู้จักในปัจจุบันหรือไม่ หลายชนิดหาได้ยากหรือไม่พบในประเทศไทย ด้านวิธีใช้ก็ไม่มีขั้นตอนระบุวิธีเตรียมยาและวิธีใช้ที่ชัดเจน อีกทั้งชื่อโรค อาการ อาหารการกิน สภาพของร่างกาย และสิ่งแวดล้อม ที่แตกต่างไปจากครั้งพุทธกาลมาก ย่อมมีผลต่อการรักษาทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อเกิดอาพาธขึ้นภิกษุใช้แต่ละรูปย่อมมีความรู้สึกต่อความผิดปกตินั้นไม่เหมือนกัน ทำให้แสดงอารมณ์โต้ตอบผู้คนและสิ่งรายรอบแตกต่างกันไปตามภาวะของโรค อาการ หรือพื้นฐานจิตใจนิสัยของตน หากจำแนกอย่างกว้าง ๆ เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นต่ออารมณ์ ความรู้สึกของภิกษุเมื่ออาพาธสามารถแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ ๑. กลุ่มที่มองการอาพาธว่าคือภัยที่ต้องขจัด ๒. กลุ่มที่มองเป็นเรื่องธรรมชาติที่ต้องเกิด และ ๓. กลุ่มที่มองว่าเป็นโอกาสที่เปิดให้ได้ปัญญา ดังนั้น การที่เรามีโอกาสหรือ

ตั้งใจที่จะอุปัฏฐากดูแลช่วยเหลือภิกษุไข้แล้วเราน้อมจิตของเราระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะส่งผลต่อจิตใจอันเป็นกุศลเป็นอย่างมาก และหากมีอันสงส์ดังพระพุทธานุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิดดังได้อธิบายมาแล้ว

บทที่ ๓

ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น เรื่องที่ทรงห้ามและ เรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา และตัวอย่างบุคคลผู้ได้รับการอุปฐากและให้การอุปฐากในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

๓.๑ เรื่องที่ทรงห้าม และเรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล

เรื่องที่ทรงห้าม และเรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล โดยแบ่งออกเป็น เรื่องที่ทรงห้ามสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล และเรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ เรื่องที่ทรงห้ามสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล

เรื่องที่ทรงห้ามสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในเภสัชขุขันธกะ ว่าด้วยยา อาหาร และวิธีการรักษาโรค^๑ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

(๑) เรื่องน้ำมันเหลวที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ต้องการมันเหลวที่เป็นยาภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตมันเหลวที่เป็นยา คือมันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม^๒ มันเหลวหมู มันเหลวที่รับประเคนในกาล เจียวในกาล กรองในกาลแล้วฉันอย่างน้ำมัน ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุรับประเคนมันเหลวในเวลาวิกาล เจียวในเวลาวิกาล กรองในเวลาวิกาลแล้ว ถ้าภิกษุฉันมันเหลวนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ ๓ ตัว^๓ ถ้าภิกษุรับประเคนมันเหลวในกาล เจียวในเวลาวิกาล กรองในเวลาวิกาลแล้ว ถ้าภิกษุฉันมันเหลวนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ ๒ ตัว ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุรับประเคนมันเหลวในกาล เจียวในกาล กรองในเวลาวิกาลแล้ว ถ้าภิกษุฉันมันเหลวนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ (๑ ตัว) ภิกษุ

^๑ นพ. อุทัย สุตสุข, สารานุกรมในพระไตรปิฎก: บุรณการสู่สุขภาพดี ชีวีมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๕.

^๒ บางอาจารย์ว่า จระเข้; สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๖๒/๓๖๗.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

ทั้งหลาย ถ้าภิกษุรับประเคนมันเหลวในกาล เจียวในกาล กรองในกาลแล้ว ถ้าภิกษุฉันมันเหลวนั้น ไม่ต้องอาบัติ”^๔

(๒) เรื่องเครื่องยามีรากไม้เป็นต้น เรื่องรากไม้ที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ ต้องการรากไม้ที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้นจิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดพิต ข่า แฝก แห้วหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^๕

(๓) เรื่องน้ำฝาดที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ ต้องการน้ำฝาดที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตน้ำฝาดที่เป็นยา คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาด โมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมานหรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^๖

(๔) เรื่องใบไม้ที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ต้องการใบไม้ที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตใบไม้ที่เป็นยา คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^๗

(๕) เรื่องผลไม้ที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ต้องการผลไม้ที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตผลไม้ที่เป็นยา คือ ลูกพลีลึงคะ ดีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^๘

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๗.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๗.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๗.

(๖) เรื่องยางไม้ที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้เป็นไข้ ต้องการยางไม้ที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตยางไม้ที่เป็นยา คือ หิงคุ ยางเคี้ยวจากหิงคุ ยางเคี้ยวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดต้นตกะ ยางจากใบต้นตกะ ยางเคี้ยวจากก้านต้นตกะ กายาน หรือยางที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^๙

(๗) เรื่องเกลือที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้เป็นไข้ ต้องการเกลือที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตเกลือที่เป็นยา คือเกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง เกลือหุงหรือเกลือที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพเมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๐}

(๘) เรื่องริดสีดวงทวาร สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นริดสีดวงทวาร นายแพทย์อากาศโคตรกำลังทำการผ่าตัดด้วยศัสตรา พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปตามเสนาสนะเสด็จเข้าไปทางที่อยู่ของภิกษุนั้น นายแพทย์อากาศโคตรเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมาแต่ไกล จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระโคตมผู้เจริญโปรดเสด็จมาทอดพระเนตรวัจมรรคของภิกษุรูปนี้เหมือนปากเหี้ย” พระผู้มีพระภาคทรงพระดำริว่า “โมฆบุรุษนี้เายะเย้ยเรา” จึงเสด็จกลับจากที่นั้นแล้วรับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวิหารหลังโน้นมีภิกษุเป็นไข้หรือ” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “มีอยู่ พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นอาพาธเป็นโรคอะไร” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ภิกษุนั้นเป็นริดสีดวงทวาร นายแพทย์อากาศโคตรกำลังทำการผ่าตัดด้วยศัสตรา พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “การกระทำของโมฆบุรุษนั้นไม่สมควรไม่ควรทำตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย โฉนโมฆบุรุษนั้นจึงให้ทำการผ่าตัดด้วยศัสตราในที่แคบเล่า ในที่แคบมีผิวเนื้ออ่อน แผลหายยาก ผ่าตัดลำบาก ภิกษุทั้งหลาย การทำอย่างนี้มีได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส ฯลฯ” ครั้นทรงดำรินี้แล้วแสดงธรรมมีถาถรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ผ่าตัดด้วยศัสตราในที่แคบ รูปใดให้ผ่าตัด ต้องอาบัติถุลลัจจัย”^{๑๑}

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๓/๔๘.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๘.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๙/๗๙.

๓.๑.๒ เรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล

เรื่องที่ทรงอนุญาตสำหรับภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในเภสัชขันธ์กะ ว่าด้วยยา อาหาร และวิธีการรักษาโรค^{๑๒} ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

(๑) เรื่องภิกษุอาพาธในฤดูสารท สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ภิกษุทั้งหลายป่วยด้วยอาพาธที่เกิดในฤดูสารท แม้ข้าวมื้อที่ต้มเข้าไปก็กลับอาเจียนออกมา แม้ข้าวส่วยที่ฉันแล้วก็กลับอาเจียนออกมา ภิกษุเหล่านั้นชูบผอม หมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่งเพราะโรคนั้น พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นภิกษุเหล่านั้นชูบผอม หมองคล้ำ ซีดเหลืองเส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง จึงตรัสถามพระอานนท์ว่า “อานนท์ ทำไมเวลานี้ ภิกษุทั้งหลายจึงชูบผอม หมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง” พระอานนท์กราบทูลว่า “เวลานี้ ภิกษุทั้งหลายป่วยด้วยอาพาธที่เกิดในฤดูสารท^{๑๓} แม้ข้าวมื้อที่ต้มเข้าไปก็กลับอาเจียนออกมา แม้ข้าวส่วยที่ฉันแล้วก็กลับอาเจียนออกมา ภิกษุเหล่านั้นจึงชูบผอม หมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่งเพราะโรคนั้น พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงพลิกเร้นประทับในที่สงัด ได้เกิดความดำริในพระทัยว่า “เวลานี้ ภิกษุทั้งหลายป่วยด้วยอาพาธที่เกิดในฤดูสารท แม้ข้าวมื้อที่ต้มเข้าไปก็กลับอาเจียนออกมา แม้ข้าวส่วยที่ฉันแล้วก็กลับอาเจียนออกมา ภิกษุเหล่านั้นชูบผอม หมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เพราะโรคนั้น เราจะอนุญาตอะไรเป็นยาแก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นทั้งตัวยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยา ทั้งจะให้ประโยชน์ทางโภชนาหาร และไม่เป็นอาหารหยาบ” ^{๑๔} พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “เภสัช ๕ นี้ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นทั้งตัวยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยา ทั้งให้ประโยชน์ทางโภชนาหาร และไม่เป็นอาหารหยาบ เราพึงอนุญาตเภสัช ๕ นี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ให้รับประทานในกาลแล้วฉันในเวลาวิกาลได้”^{๑๕}

(๒) เรื่องรากไม้บดที่เป็นยา สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ ต้องการรากไม้ที่บดเป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตหินบด ลูกหินบด”^{๑๖}

^{๑๒} นพ. อุทัย สุดสุข, สารานุกรมสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ซีวีมีสุข, หน้า ๘๕.

^{๑๓} อาพาธในฤดูสารท คือ ไข้เหลือง (หรือโรคดีซ่าน) ที่เกิดขึ้นในฤดูสารท (ฤดูใบไม้ร่วง) เพราะในฤดูสารทนี้ภิกษุทั้งหลายเปียกชุ่มด้วยน้ำฝนบ้าง เติมน้ำโคลนบ้าง แสงแดดแผดกล้าบ้าง ทำให้น้ำดีของภิกษุทั้งหลายขังอยู่แต่ในถุงน้ำดี; วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๐/๑๗๓.

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

ทั้งหลาย เราอนุญาตยาหยอดตา อันได้แก่ ยาทาตาที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง ยาป้ายตาที่ทำด้วยเครื่องปรุงต่าง ๆ ยาทาตาที่เกิดในกระแสน้ำ หรดาลกليبทอง เขม่าไฟ”^{๒๑}

(๗) เรื่องน้ำมันหุง สมัยหนึ่ง พระปิลินทวัจจะอาพาธเป็นโรคลม พวกแพทย์กล่าวอย่างนี้ว่า “ต้องหุงน้ำมันถวาย” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำมันที่หุง”^{๒๒}

(๘) เรื่องภิกษุอาพาธเป็นฝี สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นฝี ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการผ่าตัด”^{๒๓}

(๙) เรื่องใช้ก้อนเกลือตัดเนื้องอกเนื้องอกยื่นออกมา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ตัดด้วยก้อนเกลือ”^{๒๔}

(๑๐) เรื่องยามหาวิภว ๔ อย่าง สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้ยามหาวิภว ๔ อย่าง คือ คุณ มุตร เถ้า ดิน”^{๒๕}

(๑๑) เรื่องตึมน้ำต่างดิบ สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องผูก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ตึมน้ำต่างดิบ”^{๒๖}

(๑๒) เรื่องตึมน้ำสมอดองมุตรโค สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคผอมเหลือง^{๒๗} ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ตึมน้ำสมอดองน้ำมุตร”^{๒๘}

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๕/๕๐.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๕.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๘.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๖๐.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๘/๖๐.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๑.

^{๒๗} โรคผอมเหลือง คือ โรคดีซ่าน; วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๗๖.

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒.

(๑๓) เรื่องไล่ทาของหอม สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคผิวหนังภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ลูบไล่ด้วยของหอม”^{๒๙}

(๑๔) เรื่องตีมียาถ่าย สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธมีผดผื่นขึ้นตามตัวภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ตีมียาถ่าย”^{๓๐}

(๑๕) เรื่องยาตองโลณโสวีระกะ สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคลมในท้องจึงตีมียาตองโลณโสวีระกะ^{๓๑} โรคลมสงบลง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุใช้ฉันทองโลณโสวีระกะได้ตามสบาย แต่ผู้ไม่เป็นไข้ต้องเจือน้ำฉันอย่างน้ำปานะ”^{๓๒}

(๑๖) เรื่องอาหารที่หุงต้มเอง สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต พระผู้มีพระภาคทรงประชวรโรคลมในพระอุทร พระอานนทดำริว่า “เมื่อก่อน พระผู้มีพระภาคทรงประชวรโรคลมในพระอุทร ก็ทรงพระสำราญได้ด้วยข้าวต้มปรุงด้วยของ ๓ อย่าง” จึงออกปากของาบ้าง ข้าวสารบ้าง ถั่วเขียวบ้าง ด้วยตนเองแล้วเก็บไว้ภายใน^{๓๓} ต้มเองแล้วน้อมเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคด้วยกราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาคโปรดต้มข้าวต้มปรุงด้วยของ ๓ อย่างเถิด พระพุทธเจ้าข้า”^{๓๔}

(๑๗) เรื่องพระสารีบุตรอาพาธร้อนในกาย ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ตามพระอัยยาศัยแล้ว เสด็จจาริกไปทางกรุงสาวัตถี เสด็จจาริกไปโดยลำดับจนถึงกรุงสาวัตถีแล้วทราบว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐีใน

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒.

^{๓๑} ยาตองโลณโสวีระกะ ได้แก่ ยาที่ปรุงด้วยส่วนประกอบนานาชนิด เช่น มะขามป้อมสด สมอพิเภกธัญชาติทุกชนิด ถั่วเขียว ข้าวสุก ผลกล้วย หน่อหวาย การเกต อินทผลัม หน่อไม้ ปลา เนื้อ น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือ โดยใส่เครื่องยาเหล่านี้ในหม้อ ปิดฝาปิดชิด เก็บตองไว้ ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน เมื่อยานี้สุกได้ที่แล้ว จะมีรสและสีเหมือนผลหว่า เป็นยาแก้โรคลม โรคไอ โรคเรื้อน โรคผอมเหลือง (ติชาน) โรคจิตสติว เป็นต้น ในกาลภายหลังภัด คือเที่ยงวันไปก็ฉันได้; วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๙๒/๕๑๘.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๓/๖๙.

^{๓๓} เก็บไว้ภายใน คือเก็บไว้ในอกบิณฑุกุฎ; วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๔/๑๗๖, ภายหลังพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตกับบิณฑุกุฎ; วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๙๕/๑๑๖, เพื่อให้ภิกษุภิกษุณี พ้นจากการเก็บของไว้ภายในและหุงต้มภายใน; วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๙๕/๑๘๓.

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๔/๗๐.

กรุงสวตถินั้น สมัยนั้น พระสารีบุตรอาพาธร้อนในกาย พระมหาโมคคัลลณะเข้าไปหาพระสารีบุตร ได้กล่าวกับพระสารีบุตรว่า “สารีบุตร เมื่อก่อนท่านอาพาธร้อนในกายกลับมีความสำคัญด้วยยาอะไร” พระสารีบุตรตอบว่า “ผู้มีอายุ ผมมีความสำคัญด้วยเหง้าบัวและรากบัว” พระมหาโมคคัลลณะหายตัวจากพระเชตวันมาปรากฏที่ฝั่งสระโบกขรณีมันทากินีเร็วเหมือนคนมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้าข้างตัวหนึ่งเห็นพระมหาโมคคัลลณะมาแต่ไกลได้กล่าวกับพระมหาโมคคัลลณะว่า “นิมนต์ พระคุณเจ้ามหาโมคคัลลณะมาเถิด พระคุณเจ้ามาดี ต้องการอะไร จะถวายอะไรดีเล่า” พระมหาโมคคัลลณะตอบว่า “อาตมาต้องการเหง้าบัวกับรากบัว” ช้างนั้นส่งช้างอีกตัวหนึ่งว่า ท่านจงถวายเหง้าบัวกับรากบัวตามต้องการแด่พระคุณเจ้า” ช้างตัวนั้นลงสระโบกขรณีมันทากินีใช้วงถอนเหง้าบัวและรากบัวล้างน้ำจนสะอาด ม้วนเป็นห่อแล้วเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลณะ พระมหาโมคคัลลณะหายตัวจากฝั่งสระโบกขรณีมันทากินี มาปรากฏตัวที่พระเชตวันวิหาร เหมือนคนมีกำลังเหยียดออกหรือคู้แขนเข้า แม้ช้างเชือกนั้นก็หายจากฝั่งสระโบกขรณีมันทากินี มาปรากฏตัวที่พระเชตวันวิหาร ประเคนเหง้าบัวและรากบัวแก่พระมหาโมคคัลลณะ แล้วหายตัวไปจากพระเชตวันมาปรากฏที่ฝั่งสระโบกขรณีมันทากินี ต่อมา พระมหาโมคคัลลณะน้อมเหง้าบัวและรากบัวเข้าไปถวายพระสารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรฉันทเหง้าบัวและรากบัว อาพาธร้อนในกายก็หายทันที เหง้าบัวและรากบวยังเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก^{๓๕}

จะเห็นได้ว่า ในสมัยพุทธกาลก็มีโรคต่าง ๆ มากมายที่เป็นอุปสรรคของภิกษุทั้งหลายในการปฏิบัติสมณธรรม พระพุทธองค์ทรงปรับอาบัติในการรักษาภิกษุไข้ที่ไม่ถูกต้องบ้าง ทรงอนุญาตยารักษาโรคต่าง ๆ เพื่อรักษาภิกษุไข้บ้าง ทรงห้ามการรักษาโรคบางอย่างที่เป็นอันตรายกับภิกษุไข้บ้าง ดังได้อธิบายมาแล้ว

๓.๒ ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา

ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น ตัวอย่างบรรพชิตที่อุปฐากภิกษุไข้ และตัวอย่างคฤหัสถ์ที่อุปฐากภิกษุไข้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๒.๑ ตัวอย่างบรรพชิตที่อุปฐากภิกษุไข้

(๑) พระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาล มีพระภิกษุรูปหนึ่งนามว่าตติคัตตะ อาพาธเป็นโรคผิวหนังชนิดรุนแรง ช่วงแรกนั้นอาการไม่มาก แต่เนื่องจากไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ถูกต้องจึงเกิดตุ่มคันขึ้นเต็มตัว พอเกาามากก็แตกออกเป็นหนองและติดเชื้อไปทั่วร่างกาย บรรดาพระภิกษุที่เป็นสหธรรมิกอยู่ด้วยกันต่างพากันรังเกียจ ปลอมให้ท่านดูแลตัวเองไปตามยถากรรม สุดท้ายจึงได้แต่นอนรอความตาย พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ด้วยพระญาณจึงเสด็จไปยังที่อยู่ของพระภิกษุรูปนี้

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๘/๗๗.

แล้วทรงก่อไฟต้มน้ำ ผสมน้ำอุ่น และเช็ดตัวให้พระรูปนี้ด้วยพระองค์เอง โดยมีได้ทรงรังเกียจในกลิ่นเน่าเหม็นนี้แต่ประการใด เมื่อพระรูปนี้สบายตัวขึ้น พระองค์จึงทรงเทศน์ให้ท่านปล่อยว้างและไม่ยึดติดในชั้น ๕ สุดท้ายพระภิกษุท่านนี้ได้สิ้นชีวิตลงและบรรลอรหัตตในคราวเดียวกัน ส่วนพระภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ได้แต่รู้สึกผิดและยืนมองอยู่รอบ ๆ นั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอละบ้านเรือนมาไม่มีพ่อแม่ ไม่มีญาติพี่น้องดูแล พวกเธอพึ่งดูแลกันและกัน ถ้าพวกเธอไม่ดูแลกันแล้วใครจะมาดูแลเล่า ถ้าใครพึ่งหวังจะอุปฐากกตาคต ก็พึงอุปฐากดูแลภิกษุเจ็บไข้เถิด”^{๓๖}

ฉะนั้น การพยาบาลภิกษุที่อาพาธโดยมุ่งผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง นับเป็นความสำคัญของการรักษาพยาบาลทางกาย สามารถบอกเล่าอาการเจ็บป่วยหรืออาการที่เปลี่ยนแปลง ต้องมีความอดทนต่อสภาพการเจ็บป่วย^{๓๗} ในการดูแลผู้ป่วยทุก ๆ คน ไม่ว่าจะเป็นเด็กผู้ใหญ่ คนชรา หรือแม้เป็นพระสงฆ์ ก็คือความเข้าใจสภาวะทั้งหมดของเขา และความรักในหน้าที่ของเราแล้วนั้น ก็จำเป็นต้องมีตัวช่วยเมื่อเผชิญกับสถานการณ์รุนแรงร่วมด้วย และตัวช่วยควรมาจากหลักยึดที่มีกำลังพอที่จะมอบกำลังใจให้เราได้ตลอด และยึดมั่นเอาแบบอย่างจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประกอบด้วยมหากรุณาธิคุณ หากเรายึดหลักความเมตตากรุณาของพระพุทธองค์ไว้ตลอดให้ได้มากที่สุด แม้เขาผู้นั้นจะแสดงอาการหงุดหงิด ร้อนใจต่อเรา เราก็ไม่โกรธตอบ เพราะถือว่าเขาเป็นเช่นนั้น ก็เป็นความผิดปกติของเขา ไม่ใช่เรา เรามีแต่ต้องช่วยให้ความผิดปกตินั้นจางคลายไปพยายามทำให้ได้เช่นนี้ก็จะทำให้เราสามารถรักษาคนไข้และรักษาใจตัวเองไปพร้อมกัน

(๒) พระอานนท์ผู้อุปฐากพระพุทธเจ้าในเวลาที่ทรงอาพาธ หลังจากพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในหมู่บ้านกัณโถคามแล้ว ก็ได้เสด็จไปที่โกศนคร โดยเสด็จผ่านหมู่บ้านหัตถิคาม อัมพคาม ชัมพูคาม ตามลำดับจนถึงโกศนคร ได้ประทับอยู่ที่อานันทเจดีย์ ทรงแสดงมหาปเทศ ๔ ประการ^{๓๘} เพื่อเป็นเครื่องวินิจฉัยพระธรรมวินัย นอกจากนั้น ยังทรงแสดงธรรมอื่น ๆ อีกเป็นอันมากแก่ภิกษุทั้งหลายตามสมควร จากนั้น พระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังเมืองปาวา ประทับอยู่ที่อัมพวัน คือสวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร เมื่อนายจุนทะได้ทราบข่าวจึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์กับภิกษุสงฆ์ไปรับบิณฑบาตที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น ในเวลาเช้า พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปยังบ้าน

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐.

^{๓๗} อรชร ไกรจักร์, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔.

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๗/๑๓๔.

ของนายจุนทะ เขาได้นำสุกรมัททวะมาถวาย พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้เอาสุกรมัททวะ^{๓๙} มาถวาย เฉพาะพระองค์ ส่วนที่เหลือให้เอาไปฝังทิ้งเสีย เพราะนอกจากพระองค์แล้ว ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถ บริโภคแล้วย่อยได้ แล้วทรงรับสั่งให้อังคาสภิกษุสงฆ์ด้วยอาหารอย่างอื่น

หลังจากพระพุทธองค์เสวยภัตตาหารของนายจุนทะก็มารบุดแล้ว เกิดอาพาธอย่างแรง กล้าด้วยโลหิตปักขันทิกาพาธ^{๔๐} มีเวทนาหนักใกล้ปรินิพพาน แต่ทรงมีสติสัมปชัญญะ อดกลั้น ทุกขเวทนาเหล่านั้นไว้รับสั่งพระอานนท์ว่า “อานนท์ เราจักไปกรุงกุสินารา”^{๔๑} ระหว่างทางเสด็จทรง แวะพักที่โคนไม้ข้างทาง และรับสั่งให้พระอานนท์ไปหาน้ำมา พระอานนท์กราบทูลว่า น้ำยังขุ่นอยู่ เพราะเกวียน ๕๐๐ เล่มเพิ่งข้ามผ่านไปแล้วทูลเชิญพระองค์เสด็จไปที่แม่น้ำกุกุธานี ซึ่งอยู่ไม่ไกลจาก นี้ แต่พระพุทธองค์ก็ยังตรัสเช่นเดิมอีก ในครั้งที่ ๓ พระอานนท์จึงทำตาม ปรากฏว่าน้ำกลับใสสะอาด จึงตักน้ำไปถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมกับกราบทูลเรื่องทั้งหมดให้ทรงทราบ เมื่อพระสัมมาสัม พุทธเจ้าทรงเสวยน้ำนั้นแล้ว ปุกกุสมัลลบุตรสาวของอาฬารดาบสกาลามโคตร เดินทางจากเมือง กุสินารากลับไปเมืองปาวาเห็นพระพุทธานุภาพประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคม และเมื่อได้ ฟังสันติวิหารธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้ว เกิดความเลื่อมใส ขอลงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง และได้ขอนมำ ผ้านเนื้อเกลี้ยงมีสีดังทองสิงคิที่เรียกว่า ผ้าสังคิวรรณ จำนวน ๒ ผืน เข้าไปถวาย พระพุทธองค์ทรงรับ เพียงผืนเดียว อีกผืนหนึ่งตรัสสั่งให้ถวายพระอานนท์

เมื่อปุกกุสมัลลบุตรหลีกไปแล้ว พระอานนท์ได้นมผ้าสังคิวรรณเข้าไปสู่พระวรกายของ พระพุทธองค์ ผ้านั้นปรากฏดังถ่านไฟที่ปราศจากเปลว ผิวกายของพระองค์เปล่งประกายงามบริสุทธิ ผุดผ่อง เมื่อพระอานนท์เห็นเช่นนั้นจึงทูลสรรเสริญ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า “ อานนท์ ในกาลทั้ง ๒ กายของตถาคตย่อมบริสุทธิฉวีวรรณผุดผ่องยิ่ง คือ

- ๑) ในเวลารাত্রีที่ตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
- ๒) ในเวลารাত্রีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพาน^{๔๒}

พระพุทธองค์ตรัสว่า อานนท์ ในปัจฉิมยามแห่งราตรีนี ตถาคตจักปรินิพพาน ในระหว่าง ไม่นานละทั้งคู ในสาลวันแห่งมัลลกะษัตริย์ เมืองกุสินารา มาเถิด อานนท์ เราจักไปยังแม่น้ำกุกุธานี ”

^{๓๙} สุกรมัททวะ ความหมายตามมติของเกจิอาจารย์ ๓ พวก คือ ๑. หมายถึงปวัตตมังสะ เนื้อสุกรหนุ่ม ๒. หมายถึงข้าวสุกอ่อนที่ปรุงด้วยนมสด นมส้ม เนยใส เปรี้ยว เนยแข็ง และถั่ว ๓. หมายถึงวิธีปรุงอาหารชนิดหนึ่ง; ที.ม.อ. (บาลี) ๑๘๙/๑๗๒, ชุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๕/๔๒๗.

^{๔๐} ลงพระบังคนหนักเป็นโลหิต แปลจากคำว่า โลหิตปักขันทิกา ในอรรถกถาอธิบายว่า เป็นอาการของ โรคที่ถ่ายเป็นเลือดตลอดเวลา; ที.ม.อ. (บาลี) ๑๙๐/๑๗๓.

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๐/๑๓๙.

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๕/๑๔๕.

เมื่อเสด็จไปถึงแม่น้ำกุฎาณที ทรงสงรง ทรงดื่มแล้ว เสด็จไปยังอัมพวันตรัสสั่งให้พระจันทกะปูลาดผ้าสังฆาฏิในบริเวณนั้นแล้วทรงสำเร็จสัทไสยา^{๔๓} โดยพระปรีศวรเบื่องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท โดยมีพระจันทกะนั่งเฝ้าอยู่เบื้องพระพักตร์ เมื่อพระพุทธรองค์ทรงพักบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยแล้ว จึงตรัสสั่งกับพระอานนท์ว่า “ อานนท์ ต่อไปภายหน้า หากมีใครทำความร้อนใจให้เกิดแก่นายจันทกะมารบุดรว่า “ ที่พระพุทธรเจ้าต้องเสด็จปรินิพพานเป็นเพราะบริโภคอาหารของท่าน ” อานนท์ เธอจงช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของนายจันทกะมารบุดร โดยชี้แจงแก่เขาว่า บิณฑบาตที่มีผลเสมอกัน มีอานิสงส์เสมอกัน มีผลใหญ่กว่า มีอานิสงส์ใหญ่กว่าบิณฑบาตอื่น ๆ นั้นมีอยู่ ๒ คราว คือ

๑) บิณฑบาตที่บริโภคแล้วตรัสรู้บุตรสัมาสัมโพธิญาณ หมายถึง บิณฑบาตที่นางสุชาดาถวายในวันตรัสรู้

๒) บิณฑบาตที่บริโภคแล้วเสด็จปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพาน หมายถึง บิณฑบาตที่นายจันทกะถวายในวันปรินิพพาน^{๔๔}

การที่พระพุทธรองค์ทรงปรินิพพานในวันนั้นเป็นไปตามพระพุทธรกำหนด เมื่อทรงปลงอายุสังขารแล้ว คือ ทรงมีพระประสงค์ที่จะปรินิพพานในวันนั้นอยู่แล้ว วัน เวลา สถานที่ ที่จะเสด็จปรินิพพานนั้น พระองค์ได้ทรงประกาศล่วงหน้าไว้แล้วถึง ๓ เดือน และก่อนที่พระพุทธรองค์จะเสด็จมาถึงบ้านของนายจันทกะแล้วได้บริโภคสุกรมัททวะนั้น พระองค์ก็ทรงประชวรมาก่อนแล้ว แม้ในขณะที่บริโภคอาหารของนายจันทกะก็อยู่ในระหว่างประชวร ดังนั้น ไม่ว่าจะทรงเสวยอะไรก็ตาม ก็จะต้องเสด็จดับขันธในวันนั้น พระพุทธรเจ้าจึงไม่ได้ทรงปรินิพพานเพราะเสวยสุกรมัททวะ แต่ควรกล่าวว่า พระพุทธรเจ้าเสวยสุกรมัททวะในวันปรินิพพาน

(๓) พระสารีบุตรผู้อุปฐากพระฉันทนเถระ^{๔๕} ผู้เป็นไข้ สมัยหนึ่ง พระพุทธรเจ้าประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหาร^{๔๖} ในกรุงราชคฤห์ พระสารีบุตรเถระ พระมหาจันทเถระ และพระฉันทนเถระ พักอยู่ที่คิच्छิกกุฎุปพตมมหาวิหาร^{๔๗} พระฉันทนเถระท่านอาพาธมีความทุกข์ เป็นไข้หนัก เวลาเย็นวันหนึ่ง พระสารีบุตรเถระออกจากที่พักผ่อนแล้วเข้าไปหาพระมหาจันทเถระกล่าวว่า ท่านว่า เราจะไปหาพระฉันทนเถระถามถึงความเป็นไข้ พระมหาจันทเถระรับพระสารีบุตรแล้วเข้าไปหาพระฉันทนเถระถามว่า ท่านพอ

^{๔๓} สัทไสยา หมายถึง นอนอย่างราชสีห์ นอนตะแคงขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ กำหนดใจถึงการลุกขึ้น; ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๑๙๘/๒๑๖.

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๗/๑๔๗.

^{๔๕} พระฉันทนเถระ ในฉันทนสูตรนี้ เป็นคนละครูปกับพระฉันทนเถระที่นำมาถกกันที่จะส่งเสด็จเมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ; ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๗/๘๐, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๐.

^{๔๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๙/๔๔๒.

^{๔๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๙/๔๔๒.

อดทนได้หรือ ความกำเริบไม่ปรากฏหรือ พระฉันทะกล่าวว่า กระผมทนไม่ไหว ยังอัตภาพให้เป็นไปไม่ได้ พระฉันทะอุปมาอาการอาพาธของท่านว่า เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังเอาเหล็กแหลมคมทิ่มศีรษะ ฉันทะใด ลมอันกล้ายิ่งเข้ากระทบที่ศีรษะของกระผมฉันทะนั้นเหมือนกัน กระผมทนไม่ไหวแล้วกล่าวกับพระสารีบุตรว่า กระผมจักนำศาตรามา^{๔๘}มาเพื่อฆ่าตัวตาย ไม่ปรารถนาเป็นอยู่แล้วก็นำศาตรามา พระสารีบุตรและพระมหาจุณเถระได้สนทนาธรรมกับพระฉันทะ พร้อมกับการให้อิโฆวาทแล้วลุกจากอาสนะหลีกไป เมื่อพระเถระทั้งสองหลีกไปแล้วไม่นานพระฉันทะก็นำศาตรามาเพื่อที่จะฆ่าตัวตายอีกครั้งหนึ่ง

ต่อมา พระสารีบุตรเถระเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวันมหาวิหาร^{๔๙} ทูลถามพระพุทธองค์ว่า พระฉันทะนำศาตรามาเพื่อฆ่าตัวตายแล้วท่านมีคติและอภิสมปรายภาพเป็นอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสว่า ศาตราอันพระฉันทะนำมาแล้วเพื่อฆ่าตัวตายพร้อมกับการปริณิพพาน สารีบุตรเธอพึงทรงจำความนี้ไว้เถิด^{๕๐}

ในอรรถกถาสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า^{๕๑} พระเถระชื่อว่าฉันทะ ไม่ใช่พระเถระผู้ออกไปครั้งเสด็จมหาภิเนษกรรมฉันทะนั้นนำศาตรามาเพื่อตัวตายคือตัดก้านคอ ต่อมา มรณภัยมาถึงท่าน คตินิมิตย่อมปรากฏ ท่านรู้ว่าตนเป็นปุถุชน มีจิตสลดเริ่มตั้งวิปัสสนากำหนดสังขารเป็นอารมณ์บรรลุพระอรหันต์ เป็นพระอรหันตสมสีสิปริณิพพานแล้ว^{๕๒}

ส่วนพระเถระที่ฆ่าตัวตายพร้อมกับการปริณิพพานอีก ๒ รูป คือ พระวัคกลี พระโคธิกเถระ^{๕๓} เป็นการฆ่าตัวตายพร้อมกับการปริณิพพานที่พระพุทธองค์ไม่ทรงตำหนิ เพราะท่านเหล่านั้นปริณิพพานแล้วไม่กลับมาเกิดอีก

สรุปความว่า พระสารีบุตรพักอยู่ที่คิณฑกุฎีพพตมมหาวิหาร ได้อุปัฏฐากและได้สนทนาธรรมกับพระฉันทะ เป็นเหตุให้ท่านบรรลุพระอรหันต์พร้อมกับการฆ่าตัวตาย

(๔) สมณสามเณรผู้อุปัฏฐากพระอนรุทธะ พระอนรุทธะตามปกติเป็นผู้ปรารภความเพียรเมื่อท่านกำลังจงกรมอยู่ในที่นั้น ในคืนแรกและในคืนต่อมา ลมในท้องต้งขึ้นแล้ว สมณสามเณรเห็นท่านลำบากจึงถามว่า ท่านครับ โรคอะไร ย่อมเสียดแทงท่าน^{๕๔} พระเถระตอบว่า ลมเสียดท้องเกิดขึ้น

^{๔๘} นำศาตรามา ในที่นี้หมายถึง นำศาตรามาฆ่าตัวตาย คือตัดก้านคอ; ส.ช.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๓๔๓.

^{๔๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๔/๔๔๖.

^{๕๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๔/๔๔๗.

^{๕๑} ส.ส.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๐.

^{๕๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๒

^{๕๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๙/๒๐๕.

^{๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๖๗.

แก่ฉันแล้ว สามเณรถามว่า ในกาลอื่น ลมเสียดท้องเคยเกิดขึ้นหรือ พระเถระตอบว่า ใช่ สามเณรถามว่า ความสบาย ย่อมมีด้วยอะไร พระเถระตอบว่า เมื่อฉันได้น้ำดื่มจากสระอนินดาต ความสบายย่อมมี สามเณรกล่าวว่า ถ้ากระนั้น กระผมจะนำมาถวาย พระเถระถามว่า เธอจักอาจนำมาหรือ สามเณรตอบว่า ถ้ามีอยู่สามารถนำมาได้ พระเถระกล่าวว่า นาคราชซื้อปันนกะ ในสระอนินดาตย่อมรู้จักฉัน เธอจงบอกแก่นาคราชนั้นแล้วนำขวดน้ำดื่มขวดหนึ่งมาเพื่อประโยชน์แก่การประกอบยาเถิด สามเณรรับว่า ดีละแล้วไหว้พระอุปัชฌายะเหาะขึ้นสู่เวหาสได้ไปตลอดที่ ๕๐๐ โยชน์แล้ว

วันนั้น นาคราชมีนาคนักฟ้อนแวดล้อมแล้วปรารธนาจะเล่นน้ำ นาคราชนั้นพอได้เห็น สามเณรผู้ไปอยู่เท่านั้นโกรธคิดว่า สมณะโง่บัดนี้ เทียวไปรยฝุ่นที่เท้าของตนลงบนกระหม่อมของเรา สมณะโง่บัดนี้ จักเป็นผู้มาแล้วเพื่อต้องการน้ำดื่มในสระอนินดาต เราจะไม่ให้น้ำดื่มแก่เธอจนอนินตสระอนินดาตซึ่งมีประมาณถึง ๕๐ โยชน์ด้วยพังพาน ดุจบุคคลปิดหม้อข้าวด้วยถาดใหญ่ สามเณรพอแลดูอาการของนาคราชแล้วทราบว่ นาคราชนี้โกรธแล้วจึงกล่าวว่า นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่านจงฟังคำของข้าพเจ้า จงให้หม้อน้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้วเพื่อประโยชน์แก่น้ำสำหรับประกอบยา นาคราชฟังแล้วกล่าวว่า แม่น้ำใหญ่ชื่อคงคา ณ เบื้องทิศบูรพา ย่อมไหลไปสู่มหาสมุทร ท่านจงนำเอาน้ำดื่มจากแม่น้ำคงคานั้นไป สามเณรฟังแล้วคิดว่า พระยานาคนี้จักไม่ให้ตามความปรารธนาของตน เราจักทำพลการให้มันรู้อำนาจใหญ่ จักข่ม พระยานาคนี้แล้วจึงจักนำน้ำดื่มไปกล่าวว่า มหาราช พระอุปัชฌาย์ให้ข้าพเจ้านำน้ำดื่มมาจากสระอนินดาตเท่านั้น ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงจักนำน้ำดื่มอย่างเดียวไป ท่านจงเลิกไปเสียอย่าห้ามข้าพเจ้าเลยกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักนำน้ำดื่มไปจากสระอนินดาตนี้เท่านั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้มีความต้องการด้วยน้ำดื่มนี้เท่านั้น ถ้าเรี่ยวแรงและกำลังมีอยู่นาคราช ท่านจงขัดขวางไว้

ครั้งนั้น พระยานาคกล่าวกะเธอว่า สามเณร ถ้าท่านมีความกล้าหาญอย่างลูกผู้ชาย ข้าพเจ้าชอบใจคำพูดของท่าน เชิญท่านนำน้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเถิด สามเณรตอบกะพระยานาคนั้นว่า มหาราชข้าพเจ้าจักนำไป เมื่อพระยานาคพูดว่า เมื่อท่านสามารถก็จงนำไปเถิดรับปฏิญญาถึง ๓ ครั้งว่า ท่านจงรู้ด้วยดีแล้วคิดว่า การที่เราแสดงอำนาจแห่งพระพุทธศาสนาแล้วจึงนำน้ำไปสมควรอยู่ได้ ไปสู่สำนักของพวกอากาสัญญิกเทพดา ก่อน เทพดาเหล่านั้นมาไหว้แล้วกล่าวว่า อะไกรกัน ขอรับแล้วพากันยืนอยู่ สามเณรกล่าวว่า สงครามของข้าพเจ้ากับปันนนานาคราชจักมีที่หลังสระอนินดาตนี้ พวกท่านจงไปในที่นั้นแล้วดูความชนะและความแพ้ สามเณรนั้นเข้าไปหาท้าวโลกบาลทั้ง ๔ แล้วท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันตุสิต ท้าวสุนิมมิตและท้าวสวัตติแล้วบอกเนื้อความนั้นโดยทำนองนั้น^{๕๕}

เมื่อหมู่เทพดาประชุมกันแล้ว สามเณรยืน ณ อากาศ กล่าวกะพระยานาคว่า นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่านจงฟังคำของข้าพเจ้าท่านจงให้หม้อน้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้วเพื่อ

^{๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๖๙.

ต้องการน้ำประกอบยา นาคกล่าวกะเธอว่า สามเณร ถ้าท่านมีความกล้าหาญอย่างลูกผู้ชาย ข้าพเจ้าชอบใจคำพูดของท่าน ท่านจงนำน้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเกิด สามเณรรับคำปฏิญาณของนาคราชถึง ๓ ครั้งแล้วยืน ณ อากาศนิรมิตอัฐภาพเป็นพรหมประมาณ ๑๒ โยชน์แล้วลงจากอากาศ เหยียบที่พังพานของพระยานาคกดให้หน้าคว่ำลงแล้ว เมื่อสามเณรพอเหยียบพังพานของพระยานาคเท่านั้น แผ่นพังพานได้หดเข้าประมาณเท่าทัพพี ดุจหนังสดอันบุรุษผู้มีกำลังเหยียบแล้วในที่ซึ่งพ้นจากพังพานของพระยานาคออกมาสายน้ำประมาณเท่าลำตาลพุ่งขึ้นแล้ว สามเณรยังขวน้ำดื่มให้เต็ม ณ อากาศ หมู่เทพได้ให้สาธุการแล้ว^{๕๖}

สามเณรมาแล้ววางน้ำดื่มไว้ในมือพระอุปัชฌาย์เรียนว่า ขอท่านจงดื่มเกิด พระยานาคก็มาข้างหลังกล่าวว่า ท่านอนุรุทธะผู้เจริญสามเณรถือเอาน้ำซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ได้ให้เลยมา ขอท่านจงอย่าดื่ม พระเถระถามว่า อย่างนั้นหรือ สามเณรกล่าวว่า ขอนิมนต์ท่านดื่มเกิด น้ำดื่มอันพระยานาคนี้ให้แล้ว กระผมจึงนำมา พระเถระทราบว่าการกล่าวคำเท็จของสามเณรผู้เป็นศิณาสพไม่มีจึงดื่ม น้ำอาพาธของท่านสงบลงในขณะนั้น^{๕๗} นาคกล่าวกะพระเถระอีกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้อันสามเณรให้หมู่เทพทั้งหมดประชุมกันให้ละอายแล้วข้าพเจ้าจักผ่าหทัยของเธอ หรือจักจับเธอที่เท้าแล้วขว้างไปที่ฝั่งแม่น้ำข้างโน้น พระเถระกล่าวว่า มหาราช สามเณรมีอาณูภาพมาก ท่านจักไปไม่สามารถเพื่อสู้รบกับสามเณรได้ ท่านจงให้สามเณรนั้นขอโทษแล้วกลับไปเสียเถิด

พระยานาคย่อมรู้อาณูภาพของสามเณรแต่ติดตามมาเพราะความละอาย พระยานาคให้สามเณรนั้นอดโทษตามคำของพระเถระทำความชอบพอกันฉันทมิตรกับเธอกล่าวว่า เมื่อความต้องการด้วยน้ำในสระอนโคตมมีอยู่ กิจด้วยการมาแห่งพระผู้เป็นเจ้าไม่มี พระผู้เป็นเจ้าพึงส่งข่าวไปถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำมาถวายแล้วหลีกไปพระเถระก็พาสามเณรไปแล้ว^{๕๘}

๓.๒.๒ ตัวอย่างคฤหัสถ์ที่อุปฐากภิกษุใช้

(๑) พระอินทร์ หรือท้าวสักกเทวราชทรงทราบความที่พระอาพาธ มีอันเล่นไปแห่งพระโลหิตเป็นสมุฏฐาน^{๕๙}เกิดขึ้นแล้วแก่พระตถาคต ในเมื่อพระองค์ทรงปลงอายุสังขารแล้ว ทรงดำริว่าการที่เราไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้วทำคิลานุปฐากย่อมควร ทรงละอัฐภาพประมาณ ๓ คาจุดเสียเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทรงนวดพระบาทด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง พระศาสดาตรัสกะท้าวสักกะว่า นั้นใคร ท้าวสักกะทูลว่า ข้าพระองค์ คือท้าวสักกะ พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า ท่านมาทำไม ท้าวสักกะทูลว่า มาเพื่อบำรุงพระองค์ผู้ประจักษ์ พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า ท้าวสักกะ

^{๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๗๐.

^{๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๗๑.

^{๕๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๗๑.

^{๕๙} อาพาธลงพระโลหิต.

กลืนมนุษย์ย่อมปรากฏแก่เทวดาทั้งหลาย เหมือนซากศพที่ผูกไว้ที่คอ ตั้งแต่ ๑๐๐ โยชน์ขึ้นไป ท่านจึงไปเกิด ภิกษุผู้ศิลาณุปัจฉากของเรามี ท้าวสักกะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ดำรงอยู่ในที่สุดแห่ง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ สุดกลืนแห่งศีลของพระองค์มาแล้ว ข้าพระองค์นี้แหละจักบำรุงแล้วไม่ไห้บุคคลอื่นถูกต้องภาชนะพระบังคนหนักของพระศาสดาแม้ด้วยมือทรงทูนไว้บนพระเศียรนำไปไม่ได้กระทำการสักว่าการสยิวพระพักตร์ เป็นดุนำภาชนะของหอมไปฉะนั้น^{๖๐}

ท้าวเธอปฏิบัติพระศาสดาอย่างนี้แล้ว ในเวลาพระศาสดามีความสำราญจึงได้เสด็จไป ภิษุประชุมพูดกันขึ้นว่า น่าสรรเสริญ ท้าวสักกเทวราชมีความสันทนาในพระศาสดา ท้าวเธอทรงละทิพยสมบัติเห็นปานฉะนี้เสีย ทรงนำภาชนะสำหรับรองพระบังคนหนักของพระศาสดา ออกไปด้วยพระเศียร หาทรงทำพระอาการมาตรว่าสยิวพระพักตร์ไม่ ดุจบุรุษผู้นำภาชนะอันเต็มด้วยของหอมออกไปอยู่ฉะนั้น ได้ทรงกระทำอุปัฏฐากแล้ว พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกเทวราชทำสันทนาในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ฟังธรรมเทศนาแล้วเป็นพระโสดาบัน ละความเป็นท้าวสักกะชรา ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เหตุอาศัยเรา^{๖๑} เมื่อท้าวเธอเสด็จนั่งในท่ามกลางเทพบริษัธ ณ อินทสาละคูหา ในกาลเมื่อตนถูกมรณภัยคุกคาม ทำคนธรรพ์เทพบุตรชื่อปัญจสิขะข้างหน้า เสด็จมา เราได้กล่าวว่า ท้าววาสวะ ท่านจงถามปัญหาของเรา ท่านปรารถนาปัญหาข้อใดข้อหนึ่งในพระหฤทัย เราจะทำที่สุดแห่งปัญหานั้น ๆ ของท่านได้แน่แท้ เมื่อจะบรรเทาความสงสัยของท้าวเธอ จึงได้แสดงพระธรรมเทศนา ในกาลจบเทศนาสัตว์ทั้งหลายบรรลุธรรมประมาณ ๑๔ โกฏิ

ส่วนท้าวสักกเทวราชบรรลุโสดาปัตติผล ตามที่ประทับนั่งแล้วนั่นเอง เป็นท้าวสักกะหนุ่มแล้ว เรามีอุปการะเป็นอันมากแก่ท้าวสักกเทวราชนั้น ชื่อว่าความสันทนาในเราของท้าวสักกเทวราชนั้น ไม่น่าอัศจรรย์ ภิกษุทั้งหลาย การพบเห็นเหล่าอริยบุคคลก็ดี การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับเหล่าอริยบุคคลก็ดีให้เกิดสุข แต่ว่ากิจเช่นนั้นกับพวกคนพาล ให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น^{๖๒}

(๒) หมอชีวกโกมารภัจจ์^{๖๓} ผู้อุปฐากพระพุทธเจ้าและภิกษุไข้ เกิดในตระกูลวรรณะต่ำ เป็นลูกของนางสาละวดี ซึ่งเป็นหญิงโสเภณีในกรุงราชคฤห์จึงนำลูกขายใส่กระดังงาไว้ที่กองขยะ วันนั้น อภัยราชกุมาร พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสารทอดพระเนตรเห็นผู้รุ่มร้อนเด็กทารกอยู่

^{๖๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖.

^{๖๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖.

^{๖๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๗.

^{๖๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๘/๑๘๑.

จึงนำมาเลี้ยงในพระราชนิเวศน์แล้วตั้งชื่อให้ว่า ชีวก ซึ่งมาจากคำว่า ชีวิตคือรอดชีวิตมาได้ เมื่อเจริญวัยขึ้นมาได้ประทานนามเพิ่มเติมว่า โกमारภัจจ ซึ่งหมายถึงเป็นบุตรบุญธรรมของพระราชกุมาร^{๖๔}

เมื่อชีวกโกमारภัจจ เจริญเติบโตเข้าสู่วัยเรียนและทราบว่าตนเป็นเด็กกำพร้า จึงออกเดินทางจนถึงเมืองตักกสิลา ชีวกโกमारภัจจได้มอบหมายถวายตัวเป็นศิษย์รับใช้ทำงานทุกอย่างในสำนักอาจารย์เพื่อแลกกับวิชาความรู้เพราะตนไม่มีทรัพย์สินเป็นค่าเรียน เขาศึกษาอย่างตั้งอกตั้งใจทำให้เรียนได้เร็วกว่าศิษย์คนอื่น ๆ และสำเร็จจบหลักสูตรใน ๗ ปี^{๖๕} ซึ่งปกติคนอื่นจะเรียนถึง ๑๖ ปี ท่านออกเดินทางจากเมืองตักกสิลามุ่งสู่กรุงราชคฤห์ พักผ่อนรอนแรมในระหว่างทางได้รักษาทั้งคนไข้และเศรษฐีเป็นจำนวนมากเดินทางถึงกรุงราชคฤห์แล้ว ได้รับรักษาโรคต่าง ๆ จนมีชื่อเสียงปรากฏเลื่องลือทั่วทั้งกรุงราชคฤห์และแคว้นอื่น ๆ การรักษาโรคครั้งสำคัญของหมอชีวกโกमारภัจจ เช่น รักษาโรคจิตสติดวงทวารให้พระเจ้าพิมพิสารจนหายสนิท^{๖๖} เป็นต้น

พระเจ้าพิมพิสารนอกจากจะแต่งตั้งให้หมอชีวกโกमारภัจจ เป็นแพทย์ประจำพระองค์แล้ว^{๖๗} ยังมอบให้รับหน้าที่เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์ทั้งหลายอีกด้วย หมอชีวกโกमारภัจจ ได้เคยถวายการรักษาให้พระบรมศาสดาครั้งสำคัญ เช่น

๑) ได้ปรุงยาระบายชนิดพิเศษถวายพระพุทธองค์เกิดอาการท้องผูกได้ดังมีเรื่องปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระอาการพระอุทรผูก ทรงรับสั่งให้พระอานนทโกไปบอกให้หมอชีวกโกमारภัจจจัดยาถวาย ซึ่งหมอชีวกโกमारภัจจ ได้จัดพระโอสถถวาย พระพุทธเจ้าทรงถ่ายพระอุทรถึง ๓๐ ครั้ง พระวรกายจึงเป็นปกติ^{๖๘}

๒) ในคราวที่พระเวทตกถึงหินหมายปลงพระชนม์พระศาสดา แต่หินกลิ้งไปผิดทาง มีเพียงสะเก็ดหินก้อนเล็ก ๆ กระเด็นมากระทบพระบาทจนทำให้พระโลหิตห้อขึ้น หมอชีวกโกमारภัจจได้ปรุงพระโอสถพอกที่แผลแล้วใช้ผ้าพันแผลไว้ พอรุ่งขึ้นตอนเช้าแผลก็หายสนิทเป็นปกติ^{๖๙}

หมอชีวกโกमारภัจจ เมื่อยามว่างเว้นจากการรักษาคนไข้ก็ทวนคิดถึงตนเอง มีความปรารถนาจะเข้าเฝ้าใกล้ชิดพระพุทธองค์อย่างน้อยวันละ ๒ เวลา เข้า-เย็น เพื่ออบรมจิตใจได้มากขึ้น แต่เวฬุวันมหาวิหารที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากบ้าน อีกทั้งไม่สะดวกในการฟังธรรมและการรักษาพยาบาลภิกษุไข้ จึงได้น้อมนำถวายสวนมะม่วงที่พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานให้แก่ตนนั้นสร้างวัดถวายใน

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๘/๑๘๑.

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๙/๑๘๒.

^{๖๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๑/๑๘๕.

^{๖๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๑/๑๘๖.

^{๖๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๖/๑๙๔-๑๙๗.

^{๖๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๖๔.

พระพุทธศาสนา สร้างพระคันธกุฎีที่ประทับส่วนพระพุทธองค์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ศาลาฟังธรรม บ่อน้ำ และกำแพงขอบเขตวัดพร้อมบริบูรณ์ทุกสิ่งแล้ว กราบทูลอาราธนาพระบรมศาสดาพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์พุทธสาวกเสด็จเข้าประทับยังพระอารามใหม่นั้นถวายอาหารบิณฑบาตเป็นการฉลองพระอารามแล้ว หลังน้ำทักษิณาทกให้ตกลงบนฝ่าพระหัตถ์ของพระบรมศาสดา กล่าวอุทิศถวายมอภกรรมสิทธิ์ในที่ดินและอาคารให้เป็นศาสนสถานอยู่จำพรรษาของภิกษุสงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ พระอารามใหม่นี้ได้นำตามผู้ถวายว่า ชีวกัมพวัน (ชีวก+อัมพวัน)^{๗๐}

หมอชีวกโกมารภัจจ์ทำประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาชนทั่วไปเป็นอเนกประการ ท่านเป็นอุบาสกผู้เป็นพระอรหันต์พระโสดาบัน พระบรมศาสดา ได้ยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายในฝ่ายเลื่อมใสในบุคคล^{๗๑}

สรุปความว่า หมอชีวกโกมารภัจจ์ ท่านได้สร้างชีวกัมพวันมหาวิหารถวาย และท่านเป็นนายแพทย์ประจำพระพุทธองค์ และอุปัฏฐากภิกษุไข้เป็นจำนวนมาก

(๓) นางวิสาขามิคารมาตาอุปัฏฐากภิกษุไข้เที่ยวเดินไปภายในวิหารกับนางสุปียาด้วยตั้งใจว่า จักรู้สิ่งที่ควรทำแก่ภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุเตรียมตัวจะไป และ ภิกษุไข้เป็นต้น^{๗๒} โดยปกติ ภิกษุหนุ่มและสามเณร ผู้ต้องการด้วยเนยใส่น้ำผึ้งและน้ำมันเป็นต้น เห็นอุบาสิกาเหล่านั้นในภายในวิหารแล้วย่อมถือภาชนะมีลาดเป็นต้นเดินเข้าไปหาในวันนั้นก็ทำแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน นางสุปียาเห็นภิกษุไข้รูปหนึ่งจึงถามว่า พระผู้เป็นเจ้าต้องการอะไร เมื่อภิกษุไข้รูปนั้นตอบว่า ต้องการรสแห่งเนื้อจึงตอบว่า ได้ พระผู้เป็นเจ้า ดิฉันจักส่งไป ในวันที่ ๒ เมื่อไม่ได้เนื้อที่เป็นกับปิยะจึงทำกิจที่ควรทำด้วยเนื้อขาอ่อนของตน ด้วยความเลื่อมใสในพระศาสดาก็กลับเป็นผู้มีสรีระตั้งอยู่ตามปกติ ส่วนนางวิสาขามิคารมาตาอุปัฏฐากภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้เป็นไข้แล้วก็ออกโดยประตูอื่นยืนอยู่ที่อุปัฏฐากวิหารแล้วพูดว่า แม่ จงเอาเครื่องประดับมา ฉันจักแต่ง ขณะนั้นหญิงคนใช้นั้นรู้ว่าตนลืมนำแล้วออกมาจึงตอบว่า ดิฉันลืมนำ แม่เจ้านางวิสาขากล่าวว่า จงไปเอามา แต่ถ้าพระผู้เป็นเจ้าอาณนทเถระของเรายกเก็บเอาไว้ในที่อื่น เจ้าอย่าเอามา ฉันบริจาครูปประดับนั้นถวายพระผู้เป็นเจ้า นางวิสาขานั้นย่อมรู้ว่า พระเถระย่อมเก็บสิ่งของที่พวกมนุษย์ลืมนำ เพราะฉะนั้นจึงพูดอย่างนั้น^{๗๓}

ครั้งหนึ่ง นางวิสาขามิคารมาตากราบทูลขอพร ๘ ประการกับพระพุทธเจ้าว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันประสงค์จะถวายผ้าวัสสิกสาฎก ถวายอาคันตุกภัต ถวายคัมภีภัต ถวาย

^{๗๐} อรรถ ไกรจักร, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, หน้า ๖๗.

^{๗๑} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๖/๓๒.

^{๗๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๘๓.

^{๗๓} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๘๓.

คิลานภัต ถวายคิลานุปัฏฐากภัต ถวายคิลานเภสัช ถวายธูยาคุแก่พระสงฆ์ และถวายผ้าอาบน้ำแก่ ภิกษุณีสงฆ์จนตลอดชีวิต”^{๗๔} พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เธอเห็นอำนาจประโยชน์อะไรจึงขอพร ๘ ประการกับตถาคต” นางวิสาขาไมครมาตากราบพูลพระพุทธองค์ว่า

๑) การเปลี่ยกายไม่งาม น่าเกลียด น่าชัง หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายผ้าวัสสิกสาฎกแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๒) ภิกษุอาคันตุกะไม่ชำนาญหนทาง ไม่รู้จักที่โคจรบิณฑบาตลำบาก ภิกษุ อาคันตุกะนั้นฉันอาคันตุกัตของหม่อมฉันแล้ว พอชำนาญทางรู้จักที่โคจรจะเที่ยวบิณฑบาตได้ไม่ ลำบาก หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายอาคันตุกัตแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๓) ภิกษุผู้เตรียมตัวจะเดินทาง มัวแสวงหาภัตตาหารเพื่อตนอยู่ จะพลาดจาก หมู่เกวียน หรือถึงที่ที่ตนจะไปอยู่เมื่อพลบค่ำ จะเดินทางลำบาก ภิกษุผู้เตรียมจะเดินทางนั้นฉัน คมิกภัตของหม่อมฉันแล้วจะไม่พลาดจากหมู่เกวียนหรือไม่ถึงที่ที่ตนจะไปอยู่ทันเวลาจะได้เดินทางไม่ ลำบาก หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายคมิกภัตแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๔) เมื่อภิกษุไข้ไม่ได้โภชนาหารที่เป็นสัปปายะ อาพาธจะกำเริบหรือจะถึง มรณภาพได้ ภิกษุใช้นั้นฉันคิลานภัตของหม่อมฉันแล้ว อาพาธจะทุเลาหรือไม่ถึงมรณภาพ หม่อมฉัน เห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายคิลานภัตแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต”^{๗๕}

๕) ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้มัวแสวงหาภัตตาหารเพื่อตนเองจะนำภัตตาหารไป ถวายภิกษุไข้ในเวลาสายตนเองจะอดอาหาร ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุใช้นั้นได้ฉันคิลานุปัฏฐากภัตของ หม่อมฉันแล้ว จะนำภัตตาหารไปถวายภิกษุไข้ได้ทันเวลา ตนเองก็ไม่อดอาหาร หม่อมฉันเห็นอำนาจ ประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายคิลานุปัฏฐากภัตแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต”^{๗๖}

๖) เมื่อภิกษุไข้ไม่ได้เภสัชที่เป็นสัปปายะ อาพาธจะกำเริบ หรือถึงมรณภาพได้ ภิกษุใช้นั้นฉันคิลานเภสัชของหม่อมฉันแล้ว อาพาธจะทุเลาหรือไม่ถึงมรณภาพ หม่อมฉันเห็นอำนาจ ประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายคิลานเภสัชแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต”^{๗๗}

๗) พระผู้มีพระภาคทรงเห็นอนิสงส์ ๑๐ ประการจึงได้ทรงอนุญาตข้าวต้มไว้ที่ เมืองอันธกวินทะ หม่อมฉันเห็นอำนาจอนิสงส์เหล่านั้น จึงปรารถนาถวายข้าวต้มเป็นประจำแก่ พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

^{๗๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐/๒๒๑.

^{๗๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐/๒๒๒.

^{๗๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐/๒๒๓.

^{๗๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐/๒๒๓.

๘) ภิกษุทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้ เปลือยกายอาบน้ำในแม่น้ำ อจิรวดีทำเดียวกับหญิงแพศยา พวกหญิงแพศยาทั้งหลายเย้ยภิกษุเหล่านั้นว่า แม่เจ้าทั้งหลาย พวกท่านยังเป็นสาวจะประพฤติพรหมจรรย์ไปทำไมกัน ธรรมตามนุษย์ควรบริโภคคามมิใช่หรือ ต่อเมื่อชรา พวกท่านจึงค่อยประพฤติพรหมจรรย์ เมื่อเป็นอย่างนี้ ชื่อว่าได้หยิบฉวยเอาประโยชน์ทั้ง ๒ แล้ว ภิกษุเหล่านั้นถูกพวกหญิงแพศยาเย้ยหยันต่างเก้อเขิน มาตุคาม^{๗๘} เปลือยกายยอมไม่งดงาม น่าเกลียด น่าชัง หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุณีสงฆ์จนตลอดชีวิต

(๔) นางสุปปิยาผู้อุปฐากภิกษุใช้ นางบังเกิดในเรือนสกุล กรุงพาราณสี บิดามารดาตั้งชื่อนางว่า สุปปิยา ต่อมาพระศาสดามีภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร ได้เสด็จไปกรุงพาราณสี เมื่อนางสุปปิยาทราบข่าวการเสด็จมาของพระบรมศาสดาจึงได้เดินทางไปเข้าเฝ้าเพื่อฟังธรรม และด้วยการเฝ้าครั้งแรกเท่านั้น นางฟังธรรมแล้วก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระนครราชคฤห์ เสด็จพระพุทธดำเนินผ่านระยะทางโดยลำดับถึงพระนครพาราณสีแล้วพระองค์ประทับอยู่ ณ อสิปตมฤคทายวัน เขตพระนครพาราณสี อุบาสกสุปปิยะและอุบาสิกาสุปปิยา ๒ คน เป็นผู้เลื่อมใส เป็นทายกกับปิยการก บำรุงพระสงฆ์อยู่ในพระนครพาราณสี วันหนึ่ง อุบาสิกาสุปปิยาไปสู่อาราม เทียวเยี่ยมวิหารและบริเวณทั่วทุกแห่งแล้วเรียนถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุรูปใดอาพาธ ภิกษุรูปใดโปรดให้ดิฉันนำอะไรมาถวาย ภิกษุรูปหนึ่งดื่มยาถ่ายและได้บอกอุบาสิกาสุปปิยาว่า น้องหญิงอาตมาดื่มยาถ่าย อาตมาต้องการน้ำเนื้อต้ม^{๗๙} อุบาสิกาสุปปิยา รับคำว่า ดิฉันจักนำมาถวายเป็นพิเศษ แล้วไปเรือนสังขยคนรับใช้ว่า เจ้าจงไปหาซื้อเนื้อสัตว์ที่เขาขายมา^{๘๐}

ชายคนรับใช้รับคำอุบาสิกาสุปปิยาว่า ขอรับ แล้วเที่ยวหาซื้อเนื้อสัตว์ทั่วพระนครพาราณสีก็ได้พบเนื้อสัตว์ที่เขาขาย จึงได้กลับไปหาอุบาสิกาสุปปิยาแล้วเรียนว่า เนื้อสัตว์ที่เขาขายไม่มีขอรับ เพราะวันนี้ห้ามฆ่าสัตว์ อุบาสิกาสุปปิยาจึงคิดว่า ภิกษุอาพาธรูปนั้น เมื่อไม่ได้ฉันน้ำเนื้อต้มอาพาธจักมากขึ้น หรือจักถึงมรณภาพ การที่เรารับค่าแล้วไม่จัดหาไปถวายนั้น เป็นการไม่สมควรแก่เราเลยแล้วได้หยิบมัดหั่นเนื้อมาเชือดเนื้อขายส่งให้หญิงคนรับใช้สั่งว่า แม่สาวใช้ แม่จงต้มเนื้อนี้แล้วนำไปถวายภิกษุรูปที่อาพาธอยู่ในวิหารหลังโน้น อนึ่ง ผู้ใดถามถึงฉัน จงบอกว่าป่วย แล้วเอาผ้าห่มพันขา เข้าห้องนอนบนเตียง^{๘๑} ต่อมา อุบาสกสุปปิยะไปเรือนแล้วถามหญิงคนรับใช้ว่า แม่สุปปิยาไปไหน หญิงคนรับใช้ตอบว่า นางนอนอยู่ในห้อง อุบาสกสุปปิยะจึงเข้าไปหาอุบาสิกาสุปปิยาแล้วถามว่า

^{๗๘} มาตุคาม คือ ผู้หญิง.

^{๗๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๐.

^{๘๐} เนื้อสัตว์ที่มีขาย หมายถึง เนื้อสัตว์ที่ตายแล้ว; วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๐/๑๗๗.

^{๘๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๑.

เธอนอนทำไม อุบาสิกา นางตอบว่า ดิฉันไม่สบาย อุบาสกถามว่า เธอป่วยเป็นอะไร อุบาสิกาสุปียา จึงเล่าเรื่องนั้นให้อุบาสกสุปิยะทราบ

ขณะนั้น อุบาสกสุปิยะรำเริงดีใจว่า น้าอัครรรยจริง แม่สุปียานี้มีศรัทธาเลื่อมใสถึงแก่ สละเนื้อของตนเอง สิ่งใดอื่นทำไมนางจักให้ไม่ได้ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค อุบาสกสุปิยะนั่ง เรียบร้อยแล้วกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคว่า ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระสงฆ์จตุรงคกรรณ โปรตรับภัตตาหารของข้าพระพุทธเจ้าในวันพรุ่งนี้เพื่อเจริญมหากุศล และปิติปราโมทย์แก่ ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุชฌิมภาพ อุบาสกสุปิยะทราบการรับ นิมนต์ของพระผู้มีพระภาคแล้วลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกลับไป และสั่งให้ตกแต่ง ของเคี้ยวของฉันอันประณีต รุ่งขึ้นอุบาสกจึงให้คนไปกราบทูลภัตตกาลแด่พระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลา แล้ว พระพุทธเจ้าข้า ภัตตาหารเสร็จแล้ว

ขณะนั้นเป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก แล้วถือบาตรจีวรเสด็จไปสู่ นิเวศน์ของอุบาสกสุปิยะประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่เขาจัดถวายพร้อมด้วยพระสงฆ์ อุบาสก สุปิยะจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ตรัสถามอุบาสกสุปิยะว่า อุบาสิกาสุปียาไปไหน อุบาสกทูลว่า นางป่วย พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น เชิญอุบาสิกาสุปียา มา อุบาสกทูลว่า นางไม่สามารถเดินมาได้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกเธอช่วยกันพยุงพามา ขณะนั้น อุบาสกสุปิยะได้พยุงอุบาสิกาสุปียามาเฝ้า ท้นที่ที่นางได้เห็นพระผู้มีพระภาค แผลใหญ่ที่ เกิดจากนางได้เชือดเนื้อตนเองถวายภิกษุใช้นั้นก็ได้หายเป็นปกติ มีเนื้อขึ้นมาเต็มเช่นเดิม มีผิวพรรณ เรียบสนิท เกิดโลมชาติทันที^{๘๒}

อุบาสกสุปิยะและอุบาสิกาสุปียาพากันรำเริงยินดีว่า น้าอัครรรยจริง พระตถาคตทรงมี ฤทธิ์มาก ทรงมีพระอานุภาพมาก เพราะพอเห็นพระองค์เท่านั้น แผลใหญ่โตยังงอกขึ้นเต็มท้นที่ มี ผิวพรรณเรียบสนิท เกิดโลมชาติ แล้วสามิภรรยาทั้งสองได้อังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยภัตตาหารอันประณีตจนพระผู้มีพระภาคผู้สวयเสร็จแล้ว ทรงนำพระหัตถ์ออกจากบาตรให้ห้าม ภัตรแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้อุบาสกสุปิยะและอุบาสิกาสุปียา เห็นแจ้ง สมาทานอาจ หาย รำเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ทรงลุกจากที่ประทับเสด็จกลับ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จกลับยังวิหารแล้ว รับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเหตุที่เกิด เป็นเค้ามูลนั้น และในเพราะเหตุแรกเกิดนั้นแล้วทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูป ใด ขอเนื้อต่ออุบาสิกาสุปียา เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว ภิกษุรูปนั้นทูลรับต่อพระผู้มีพระภาคว่า กระผมได้ขอเนื้อต่ออุบาสิกาสุปียา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เขานำมาถวายแล้วหรือ ภิกษุรูปนั้นทูล

^{๘๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๒.

ว่า นางนำมาถวายแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธอฉันแล้วหรือ ภิกษุรูปนั้นทูลว่า ฉันแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เธอพิจารณาหรือ ภิกษุรูปนั้นทูลว่า มิได้พิจารณา พระผู้มีพระภาคทรงติเตียนว่า โมฆบุรุษ ไฉนเธอจึงไม่ได้พิจารณาแล้วฉันเนื้อ เธอฉันเนื้อมนุษย์แล้ว การกระทำของเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส^{๘๓} ทรงทำธรรมีกถารับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย บรรดาคนที่มิศรัทธาเลื่อมใสมีอยู่ เขาสละเนื้อของเขาถวายก็ได้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อมนุษย์ รูปใดฉัน ต้องอาบัติอุกัลลัจจัย^{๘๔} อนึ่ง ภิกษุยังมิได้พิจารณา ไม่พึงฉันเนื้อ รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๘๕}

ภายหลัง พระศาสดาประทับนั่ง ณ พระเชตวันวิหาร เมื่อทรงสถาปนา พวกอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงสถาปนานางสุปียาอุบาสิกาลีศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเรา ผู้บำรุงภิกษุอาพาธ^{๘๖}

จะเห็นได้ว่า นางสุปียาอุบาสิกาผู้ได้รับการแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาให้เป็นยอดของอุบาสิกาทั้งหลายผู้อุปฐากภิกษุไข้ ก็โดยเหตุ ๒ ประการ คือโดยเป็นผู้ยิ่งด้วยคุณ เพราะท่านแสดงให้ผู้อื่นเห็นเป็นอย่างชัดเจนในคุณข้อนี้ของท่าน อุบาสิกานั้นปกติก็จะไปสู่อารามเพ็ญเยี่ยมวิหารและบริเวณทั่วทุกแห่ง เพื่อคว้ามภิกษุรูปใดอาพาธ หรือสอบถามภิกษุรูปที่อาพาธถึงความต้องการสิ่งใดเป็นพิเศษหรือไม่ เพื่อที่นางจะได้จัดหาถวาย

๓.๓ ตัวอย่างบุคคลผู้ได้รับการอุปฐากและให้การอุปฐากในพระพุทธศาสนา

ตัวอย่างบุคคลผู้ได้รับการอุปฐากและให้การอุปฐากในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น ตัวอย่างบุคคลผู้ได้รับการอุปฐาก และตัวอย่างบุคคลผู้ให้การอุปฐาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ ตัวอย่างบุคคลผู้ได้รับการอุปฐาก

(๑) พระปุตติศตติสสเถระผู้ได้รับการอุปฐากจากพระพุทธเจ้า สมัยหนึ่ง กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่งพึงธรรมกถาในสำนักของพระศาสดาถวายชีวิตในพระพุทธศาสนาได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว นามว่า พระติสสเถระ เมื่อเวลาผ่านไป โรคเกิดขึ้นในสรีระของท่าน ต่อมาทั้งหลายประมาณเท่าเมล็ดผักกาดผุดขึ้น โตขึ้นประมาณเท่าเมล็ดถั่วเขียว ประมาณเท่าเมล็ดถั่วดำ ประมาณเท่าเมล็ดกระเบา ประมาณเท่าผลมะขามป้อม ประมาณเท่าผลมะตูม แดกแล้ว สรีระทั้งสิ้นได้เป็นช่องเล็กช่องน้อย ชื่อ

^{๘๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๓.

^{๘๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๓.

^{๘๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๓.

^{๘๖} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๓๓.

ของท่านเกิดขึ้นแล้วว่า พระปุตติคัตตติสสเถระ (พระติสสเถระผู้มีกายเน่า) ต่อมากระดุกของท่าน แตก แล้วท่านได้เป็นผู้ที่ใคร ๆ ปฏิบัติไม่ได้ ผ่านุงและผ่านัมเปื้อนด้วยหนองและเลือด ได้เป็นเช่นกับขนม ร้างแห พวกภิกษุมีสัทธินิหาริกเป็นต้นไม่อาจจะปฏิบัติได้จึงพากันทอดทิ้งแล้ว ท่านเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งนอน แต่ผู้เดียว^{๘๗}

ต่อมา พระปุตติคัตตติสสเถระปรากฏแล้วภายในข่ายคือพระญาณของพระผู้มีพระภาค พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของติสสภิกษุทรงดำริว่า ภิกษุนี้ ถูกพวกสัทธินิหาริกเป็นต้น ทอดทิ้งแล้ว เรายกเว้นเราเสีย ก็ไม่มีที่พึ่งอื่นจึงเสด็จออกจากพระคันธกุฏี เหมือนเสด็จเที่ยวจาริกใน วิหาร เสด็จไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อ ใส่ น้ำ ยกตั้งบนเตา เมื่อทรงรอให้น้ำร้อนได้ประทับยืนในโรงไฟ นั้นเอง ทรงรู้ความที่น้ำร้อนแล้วเสด็จไปจับปลายเตียงที่ติสสภิกษุนอน^{๘๘} พวกภิกษุกราบทูลว่า ขอ พระองค์ จงเสด็จหลีกไป พวกข้าพระองค์จักยกเองแล้วช่วยกันยกเตียงนำไปสู่โรงไฟ พระศาสดาทรง ให้นำรางมาทรงเทน้ำร้อนใส่แล้ว ทรงสั่งภิกษุเหล่านั้นให้เปลื้องเอาผ้าห่มของเธอให้ขยำด้วยน้ำร้อน แล้วให้ผึ่งแดด พระศาสดาประทับยืนอยู่ที่ใกล้ของเธอ ทรงรดสรีระนั้นให้ชุ่มด้วยน้ำอุ่นทรงอุสริระ ของเธอให้เธออาบแล้ว พระศาสดาทรงช่วยเธอให้นุ่งผ้าห่มนั้น ทรงให้ขยำผ้ากาสาვეที่เธอນุ่งด้วยน้ำ แล้วให้ผึ่งแดด^{๘๙} เมื่อน้ำที่กายของเธอพอขาดคือแห้งผ่านุงนั้นก็แห้ง เธอນุ่งผ้ากาสาვეผืนหนึ่งห่มผ้า กาสาვეผืนหนึ่ง เป็นผู้มัสรีระเบา มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นอนบนเตียงแล้ว พระศาสดาประทับยืน ณ ที่เหนือศีรษะของเธอตรัสว่า ภิกษุ กายของเธอนี้ มีวิญญาณไปปราศแล้ว หาอุปการะมิได้ จักนอนบน แผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ และตรัสอีกว่า ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน กายนี้ มีวิญญาณไป ปราศ อันบุคคลทั้งแล้ว รวากับ ท่อนไม้ไม่มีประโยชน์ ฉะนั้น ในเวลาจบเทศนา พระปุตติคัตตติสสเถระ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว^{๙๐}

(๒) สมัยหนึ่ง ภิกษุ ๒ รูปเดินทางไกลไปในโกศลชนบทได้เข้าไปอยู่อาวาสแห่งหนึ่ง บรรดา ภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งอาพาธจึงภิกษุเหล่านั้นได้ปรึกษากันว่า พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญ การพยาบาลภิกษุอาพาธ พวกเราจงพยาบาลภิกษุรูปนี้ แล้วพากันพยาบาลภิกษุอาพาธนั้น เธออัน ภิกษุเหล่านั้นพยาบาลอยู่ได้ถึงมรณภาพ^{๙๑} ภิกษุเหล่านั้นถือบาตรจีวรของเธอไปพระนครสาวัตถี แล้ว กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรจีวร แต่ภิกษุผู้พยาบาลใช้มีอุปการะมาก เราอนุญาตให้สงฆ์มอบไตรจีวรและบาตร แก่ภิกษุผู้พยาบาล

^{๘๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๐๐.

^{๘๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๐๑.

^{๘๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๐๑.

^{๙๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๐๓.

^{๙๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๗/๒๔๓.

ใช้^{๙๒} ซึ่งมีวิธีการให้ตั้งพระพุทธรูปว่า ภิคุทั้งหลาย สงฆ์พึงให้ไตรจีวรและบาตรอย่างนี้ คือ ภิคุผู้พยาบาลใช้นั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ภิคุมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของท่าน ภิคุผู้ฉลาด ผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติหุติกรรมวาจาว่า

๑) ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิคุมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้ไตรจีวรและบาตรของเธอ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้ไตรจีวรและบาตรนี้ แก่ภิคุผู้พยาบาลใช้ นี้เป็นญัตติ

๒) ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิคุมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้ไตรจีวรและบาตรของเธอ สงฆ์ให้ไตรจีวรและบาตรนี้แก่ภิคุผู้พยาบาลใช้ การให้ไตรจีวรและบาตรนี้แก่ภิคุผู้พยาบาลใช้ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์ให้จีวรและบาตรนี้แก่ภิคุผู้พยาบาลใช้แล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้^{๙๓}

(๓) สมัยหนึ่ง สามเณรรูปหนึ่งถึงมรณภาพ ภิคุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระพุทธรองค์ตรัสว่า ภิคุทั้งหลาย เมื่อสามเณรถึงมรณภาพ สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรจีวร แต่ภิคุผู้พยาบาลใช้มีอุปการะมาก เราอนุญาตให้สงฆ์มอบจีวรและบาตรแก่ภิคุผู้พยาบาลใช้^{๙๔} ซึ่งมีวิธีให้ตั้งพระพุทธรูปว่า ภิคุทั้งหลาย สงฆ์พึงให้จีวรและบาตรอย่างนี้ คือ ภิคุผู้พยาบาลใช้นั้น พึงเข้าไปหาสงฆ์ แล้วกล่าวว่า สามเณรชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของเธอ ภิคุผู้ฉลาด ผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติหุติกรรมวาจาว่า

๑) ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สามเณรมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของเธอ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้จีวรและบาตรนี้แก่ผู้พยาบาลใช้นี้เป็นญัตติ

๒) ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สามเณรมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของเธอ สงฆ์ให้จีวรและบาตรนี้ แก่ภิคุผู้พยาบาลใช้ การให้จีวรและบาตรนี้ แก่ภิคุผู้พยาบาลใช้ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์ให้จีวรและบาตรนี้แก่ภิคุผู้พยาบาลใช้แล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนิ่งข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้^{๙๕}

^{๙๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๗/๒๔๓.

^{๙๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๗/๒๔๔.

^{๙๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๘/๒๔๔.

^{๙๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๘/๒๔๕.

(๔) สมัยหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่ง สามเณรรูปหนึ่ง ช่วยกันพยาบาลภิกษุอาพาธ เธออันภิกษุและสามเณรนั้นพยาบาลอยู่ได้ถึงมรณภาพ ภิกษุผู้พยาบาลใช้นั้นมีความคิดว่า เราพึงให้ส่วนจิ๋วแก่สามเณรผู้พยาบาลใช้อย่างไรหนอ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสอนุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้มอบส่วนแก่สามเณรผู้พยาบาลใช้เท่า ๆ กัน^{๙๖}

ต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งมีของใช้มาก มีบริวารมาก ได้ถึงแก่มรณภาพ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุถึงมรณภาพ สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรจิ๋ว แต่ภิกษุผู้พยาบาลใช้มีอุปการะมาก เราอนุญาตให้สงฆ์มอบไตรจีวรและบาตรให้แก่ภิกษุผู้พยาบาลใช้ บรรดาสิ่งของเหล่านั้น สิ่งใดเป็นลหุภัณฑ์ ลหุบริวาร สิ่งนั้นเราอนุญาตให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันแบ่ง บรรดาสิ่งของเหล่านั้น สิ่งใดเป็นครุภัณฑ์ ครุบริวาร สิ่งนั้นเป็นของสงฆ์ผู้อยู่ในจตุรทิศ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่ว่าง ไม่ควรแบ่ง ไม่ควรแจก^{๙๗}

๓.๓.๒ ตัวอย่างบุคคลผู้ให้การอุปฐาก

(๑) พระอานนท์ผู้ให้การอุปฐากพระศิริมานนท์ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี พระศิริมานนท์อาพาธได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก พระอานนท์จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระศิริมานนท์อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนักขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมท่านพระศิริมานนท์ยังที่อยู่เถิด”^{๙๘} พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ถ้าเธอเข้าไปหาแล้วกล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่ศิริมานนท์ภิกษุ เป็นไปได้ที่การอาพาธของศิริมานนท์ภิกษุ จะสงบระงับโดยฉับพลันเพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ คือ

- ๑) อนิจจสัญญา
- ๒) อนัตตสัญญา
- ๓) อสุภสัญญา
- ๔) อาทีนวสัญญา
- ๕) ปหานสัญญา
- ๖) วิราคสัญญา
- ๗) นิโรธสัญญา
- ๘) สัพพโลเก อนภิตตสัญญา
- ๙) สัพพสังขารेषุ อนิจจสัญญา

^{๙๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๙/๒๔๕.

^{๙๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๙/๒๔๕.

^{๙๘} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘.

๑๐) อานาปานสติ^{๙๙}

ต่อมา พระอานนทได้เรียนสัญญา ๑๐ ประการนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเข้าไปหา พระคิริमानนที่ถึงที่อยู่กล่าวสัญญา ๑๐ ประการนี้แก่พระคิริमानนท ขณะนั้นอาพาธของพระคิริमानนทสงบระงับลงโดยฉับพลันเพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ พระคิริमानนทได้หายขาดจากอาพาธ อาพาธนั้นเป็นโรคอันพระคิริमानนทละได้^{๑๐๐}

โดยนัยของพระสูตรเรียกว่า คิริमानนทสูตร เพราะเป็นพระสูตรประทานให้พระอานนทไปบอกต่อพระคิริमानนทผู้อาพาธ หรือเรียกว่า อาพาธสูตร เพราะเป็นสูตรที่แก้อาพาธของพระเถระนามว่า คิริमानนท ท่านทรงพระสูตรต่าง ๆ ไว้อย่างแคล่วคล่อง แต่ด้วยท่านอาพาธประสบทุกข์เวทนาแรงกล้าทำให้หลงลืมไปไม่อาจเอาธรรมบทโดยกขึ้นมาพิจารณาได้ พระอานนทได้นำคิริमानนทสูตร หรืออาพาธสูตร แสดงแก่พระเถระให้พระเถระระลึกถึงวิธีพิจารณาต่าง ๆ ที่พระคิริमानนทเคยสดับมาก่อนถึง ๑๐ นัย เพื่อพ้นจากทุกข์เวทนาข่มอาการพาธ หากพิจารณาทั้ง ๙ นัยไม่สามารถพ้นจากทุกข์เวทนาได้พิจารณาอานาปานสติ เป็นอย่างสุดท้าย คิริमानนทสูตร หรือ อาพาธสูตร จึงเป็นไปเพื่อความสลัดคืน ความคลายกำหนด เพื่อวิมุตติ โดยสถานเดียว ไม่เป็นไปเพื่อการอื่น

(๒) ครั้งหนึ่ง อนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นไข้หนักลูกจากที่นอนไม่ได้ก่อนเสียชีวิต พระสารีบุตรและพระอานนทไปเยี่ยม พระสารีบุตรได้ถามอาการป่วยกับอนาถปิณฑิกเศรษฐีว่า “คฤหบดี ท่านพอทน พอเป็นไปได้หรือ ทุกขเวทนาทุเลา ไม่กำเริบ ปรากฏความทุเลาเป็นที่สุด ไม่ปรากฏความกำเริบละหรือ”^{๑๐๑} อนาถปิณฑิกเศรษฐี เล่าอาการไข้ให้พระสารีบุตรฟังว่า

๑) ลมเหลือประมาณกระทบกระหม่อมของกระผมอยู่ เหมือนบุรุษมีกำลังเอาของแหลมทิ่มกระหม่อม

๒) ลมเหลือประมาณเวียนศีรษะกระผมอยู่เหมือนบุรุษมีกำลังให้การชันศีรษะด้วยชะเอน้ำมัน

๓) ลมเหลือประมาณปั่นป่วนท้องของกระผมอยู่ เหมือนคนฆ่าโคผู้ฉลาดเอามีดอันคมแล่โคคว้านท้อง

๔) ความร้อนในกายกระผมเหลือประมาณ เหมือนบุรุษมีกำลังสองคนจับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าที่อวัยวะป้องกันตัวต่าง ๆ แล้วนบย่าง ในหลุมถ่านเพลิง กระผมทนไม่ไหว เป็นไปไม่

^{๙๙} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘.

^{๑๐๐} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๓๓.

^{๑๐๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๔/๔๓๔.

ไหว ทุกขเวทนาของกระผมหนัก กำเริบไม่ทุเลา ปรากฏความกำเริบเป็นที่สุด ไม่ปรากฏความทุเลาเลย^{๑๐๒}

เมื่อพระสารีบุตร ได้ฟังอาการป่วยหนักของอนาถปิณฑิกเศรษฐีแล้ว ท่านได้แสดงธรรมให้ฟังโดยย่อว่า

“...คฤหบดี เพราะฉะนั้น ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักไม่ยึดมั่นจักขุ และวิญญานที่อาศัยจักขุ...เราจะไม่ยึดมั่นโสตและวิญญานที่อาศัยโสต...เราจะไม่ยึดมั่นฆานะและวิญญานที่อาศัยฆานะ...เราจักไม่ยึดมั่นในชีวหาและวิญญานที่อาศัยชีวหา...เราจักไม่ยึดมั่นกายและวิญญานที่อาศัยกาย...เราจะไม่ยึดมั่นโมโนและวิญญานที่อาศัยโมโน....

คฤหบดี ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจะไม่ยึดมั่นในโลกนี้ และวิญญานที่อาศัยโลกนี้ เราจักไม่ยึดมั่นโลกหน้า และวิญญานที่อาศัยโลกหน้า

คฤหบดี ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า อารมณ์ที่เราได้เห็น ได้ฟัง ได้ทราบ ได้รู้แจ้ง ได้แสวงหา ได้พิจารณาด้วยใจแล้ว เราจักไม่ยึดมั่นอารมณ์นั้น และวิญญานที่อาศัยอารมณ์นั้นจักไม่มีแก่เรา^{๑๐๓}

เมื่อพระสารีบุตรแสดงธรรมจบแล้วอนาถปิณฑิกเศรษฐีร้องไห้ น้ำตาไหล พระอานนท์ซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นได้ถามว่า คฤหบดี ท่านยังอาลัยใจ จดจ่ออยู่หรือ ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีตอบว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ กระผมมิได้อาลัย มิได้มีใจจดจ่อ แต่กระผมได้นั่งใกล้พระศาสดาและหมู่ภิกษุที่น่าเจริญใจมานานแล้ว ไม่เคยได้สดับธรรมกถาเห็นปานนี้เลย พระอานนท์กล่าวว่า คฤหบดี ธรรมกถาเห็นปานนี้ มิได้แจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ผู้หนุ่มสาว แต่แจ่มแจ้งในบรรพชิต อนาถปิณฑิกเศรษฐีกล่าวว่า ข้าแต่พระสารีบุตรผู้เจริญ ขอธรรมีกถาจงแจ่มแจ้งคฤหัสถ์ผู้หนุ่มสาวบ้างเถิด เพราะมีกุลบุตรผู้เกิดมามีกิเลสในดวงตาน้อยจะเสื่อมคลายจากธรรม จะเป็นผู้เสื่อมคลายจากธรรม จะเป็นผู้ไม่รู้ธรรมเพราะไม่ได้สดับ...”

เมื่อพระอานนท์และพระสารีบุตรได้แสดงธรรมแก่อนาถปิณฑิกเศรษฐีแล้วก็กลับพระเชตวัน ฝ่ายอนาถปิณฑิกเศรษฐีครั้นฟังธรรมแล้ว พอท่านพระเถระทั้งสองกลับไปไม่นานเศรษฐีก็เสียชีวิต^{๑๐๔} ไปเกิดเป็นเทพบุตรแล้วกลับมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกล่าวว่า พระเชตวันนี้มีประโยชน์อันสงฆ์ผู้แสวงบุญแล้วอยู่อาศัย อันพระองค์ผู้เป็นธรรมราชาประทับเป็นที่เกิดปิตักข์ ข้าพระองค์ สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิดด้วยธรรม ๕ ประการ คือ กรรม วิชา ธรรม ศิล ชีวิตอันอุดม ไม่ใช่บริสุทธิดด้วยโคตรหรือด้วยทรัพย์ ฉะนั้น บุคคลผู้เป็นบัณฑิต เมื่อเล็งเห็นประโยชน์ของตน พึง

^{๑๐๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๔/๔๓๔.

^{๑๐๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๕/๔๓๕.

^{๑๐๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๗/๔๓๗.

เลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย จะบริสุทธิ์ในธรรมนั้น พระสารีบุตรย่อมบริสุทธิ์ด้วยปัญญาด้วยศีล และด้วยความสงบ ความจริง ภิกษุผู้ถึงฝั่งแล้วเป็นผู้ยอดเยี่ยมคือพระสารีบุตรนี้ อนาคตปิณฑิกเทพบุตร กล่าวอย่างนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัยเมื่อทรงทราบว่า เทพบุตรแสดงความเคารพด้วยการกระทำประทัภชฌิณแล้วก็หายตัวไป ณ ที่นั้น^{๑๐๕}

ฉะนั้น เรื่องพระสารีบุตรและพระอานนทที่ไปเยี่ยมไข่อนาคตปิณฑิกเศรษฐีให้แง่คิดในด้านธรรมะที่เป็นแก่นพุทธศาสนาอันว่าด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างละเอียด สภาพจิตของผู้ฟังธรรม ขณะที่ป่วยหนักใกล้ตาย

(๓) ครึ่งหนึ่ง ท่านสิริวัฑฒคฤหบดี ชาวเมืองราชคฤห์ อาพาธเป็นไข้หนัก สั่งให้คนใช้ไปนิมนต์พระอานนทให้ไปเยี่ยม^{๑๐๖} ท่านก็ไปเยี่ยมถึงบ้านของท่านสิริวัฑฒะ และได้ถามถึงอาการไข้สิริวัฑฒคฤหบดีตอบว่า ผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนามีแต่กำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ ขอรับ ท่านเล่าถวายแล้วท่านสอนให้ท่านคฤหบดีพิจารณาเห็นกายในกาย ให้มีความเพียรให้มีสติสัมปชัญญะ กำจัด อภิขเฌา และโทมนัสเสีย ท่านสิริวัฑฒะรับว่า ท่านมีคุณธรรมนี้ทุกประการแล้ว และพระอานนทก็รับรองว่าท่านสิริวัฑฒะ ได้สำเร็จเป็นพระอนาคามีบุคคล^{๑๐๗} และในคราวที่มานทินนคฤหบดี ชาวเมืองราชคฤห์ อาพาธหนักท่านพระอานนทก็ได้ไปเยี่ยม และแสดงธรรมเรื่องเดียวกันนี้ให้ฟังในที่สุดมานทินนคฤหบดี ก็ได้สำเร็จอนาคามีผล เช่นเดียวกัน^{๑๐๘}

(๔) สมัยหนึ่ง พระมหากัสสปะอาพาธไม่สบาย เป็นไข้หนัก อยู่ที่ปีปผลิคุหา พระพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าไปหาพระมหากัสสปะถึงที่อยู่แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ตรัสถามพระมหากัสสปะว่า กัสสปะ เธอพอดทนได้หรือ พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ ทุกขเวทนาคลายลง ไม่กำเริบขึ้นแลหรือ ความทุเลาย่อมปรากฏ ความกำเริบขึ้นไม่ปรากฏแลหรือ^{๑๐๙} พระมหากัสสปะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนไม่ได้ ยังอัตภาพให้เป็นไปไม่ได้ ทุกเวทนาของข้าพระองค์กำเริบหนัก ยังไม่คลาย ความกำเริบขึ้นย่อมปรากฏ ความทุเลาไม่ปรากฏ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า กัสสปะ เธอ จงเจริญโพชฌงค์ ๗ ประการคือ

^{๑๐๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๘/๔๔๐.

^{๑๐๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙๕/๒๕๒.

^{๑๐๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙๕/๒๕๓.

^{๑๐๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙๔/๒๕๔.

^{๑๐๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๘.

๑) สติสัมโพชฌงค์ หมายถึงความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง คนมีสติอยู่กับตัวจะไม่หลงลืม แต่การฝึกสตินี้มีวิธีฝึกมากมายหลายวิธี แต่จะอย่างไรก็แล้วแต่ ขอให้ระลึกได้ก็ถือว่าเป็นคนมีสติ

๒) ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ หมายถึงความเพียรธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม หารธรรมะที่เหมาะสมกับจริตนิสัยของตน ครูอาจารย์บางท่านจะมีธรรมะประจำใจของแต่ละคน บางคนรักษาเพียงสัจจะอย่างเดียวก็น่าจะสามารถเข้าถึงสรวรรคได้

๓) วิริยสัมโพชฌงค์ หมายถึงความเพียรความพยายามไม่ท้อถอย มุ่งมั่นกระทำกิจการงานต่าง ๆ ด้วยความพยายาม งานทางจิตก็ไม่ท้อถอย บางคนเพียรพยายามปฏิบัติธรรมตลอดอายุขัย

๔) ปิตีสัมโพชฌงค์ หมายถึงความอิ่มใจ

๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ หมายถึงความสงบกายสงบใจ

๖) สมาธิสัมโพชฌงค์ หมายถึงความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์

๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ หมายถึงความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง

โพชฌงค์เหล่านี้ เรากล่าวไว้ชอบแล้ว อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๑๑๐}

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงโพชฌงค์บริตจบลง พระมหากัสสปะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค โพชฌงค์นี้นัก ข้าแต่พระสุคต โพชฌงค์นี้นัก พระมหากัสสปะปลื้มใจ ชื่นชมภาสิตของพระผู้มีพระภาค พระมหากัสสปะหายจากอาพาธนั้นแล้ว และอาพาธนั้นอันท่านพระมหากัสสปะได้แล้ว^{๑๑๑}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ประการแก่พระมหากัสสปะเพื่อบรรเทาทุกข์เวทนาจากการเป็นไข้ หากสังเกตดูให้ดีจะเห็นว่า ธรรมหมวดนี้ผู้ยึดถือปฏิบัติจะทำให้ทั้งร่างกายและจิตใจมีความสมดุลกันพอดี สติอย่างเดียวก็น่ามีคุณมหาศาลแล้ว เมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้ง ๗ ประการ ย่อมจะมีคุณเป็นเอกประการ มีโพชฌงค์อยู่ในใจก็เหมือนมีหมอยู้อยู่ใกล้ หากเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายเมื่อใดต้องทำใจให้มีธรรมะนี้ไว้ เมื่อจิตใจอยู่ใกล้ธรรมก็เหมือนมีน้ำชาโลมกาย

^{๑๑๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๙.

^{๑๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๙.

(๕) เทวहितพราหมณ์ผู้อุปฐากพระพุทธเจ้า ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ทรงอาพาธ ด้วยพระวโยกำเริบ^{๑๑๒} ทรงส่งพระอุปวานเถระไปสู่สำนักของเทวहितพราหมณ์เพื่อต้องการน้ำร้อน ท่านไปบอกความที่พระศาสดาทรงอาพาธแล้วขอน้ำร้อน พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้วเป็นผู้มีใจยินดีคิดว่า การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงส่งพระอุปวานเถระมาสู่สำนักของเรา เพื่อต้องการน้ำร้อน เป็นลาภของเราหนอ จึงให้บุรุษให้ถือเอาหาน้ำร้อนและหอน้ำอ้อย มอบถวายแก่พระอุปวานเถระ พระเถระให้ชนถือเอาน้ำร้อนเป็นต้นนั้นไปสู่วิหาร กราบทูลพระศาสดาให้ทรงสงรงด้วยน้ำร้อนแล้วละลาย น้ำอ้อยด้วยน้ำร้อนถวายแด่พระผู้มีพระภาค ในขณะนั้นอาพาธนั้นของพระองค์ก็สงบระงับ^{๑๑๓}

พราหมณ์คิดว่า ไทยธรรมเราให้แก่ใครหนอแลจึงมีผลมาก เราจักทูลถามพระศาสดา พราหมณ์นั้นเข้าไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้วถามว่า บุคคลควรให้ไทยธรรมในบุคคลไหน ไทยธรรม วัตถุอันบุคคลให้ในบุคคลไหนจึงมีผลมาก ทักขิณาของบุคคลผู้บูชาอยู่อย่างไรเล่า จะสำเร็จได้ อย่างไร พระศาสดาตรัสว่า ไทยธรรมวัตถุที่บุคคลให้แล้วแก่พราหมณ์ ผู้เช่นนี้ ย่อมมีผลมาก เมื่อจะ ทรงประกาศบุคคลผู้เป็นพราหมณ์แก่พราหมณ์นั้นจึงตรัสว่า บุคคลใด รู้ชั้นที่อาศัยอยู่ในก่อน ทั้งเห็น สวรรค์และอบายบรรลुความสิ้นไปแห่งชาติ เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้อย่างนี้ เป็นมุนี เราเรียก บุคคลนั้น ซึ่งมี พรหมจรรย์อันอยู่เสร็จสรรพแล้วว่า เป็นพราหมณ์^{๑๑๔}

๓.๔ สรุป

ตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น พระพุทธเจ้าทรงให้การอุปฐากแก่พระภิกษุผู้อาพาธ บรรพชิตอุปฐากบรรพชิตด้วยกัน คฤหัสถ์ให้การอุปฐากภิกษุผู้อาพาธ และบุคคลผู้ได้รับการอุปฐากและให้การอุปฐากในพระพุทธศาสนา สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เน้นถึงการอุปฐากระหว่างบรรพชิตกับบรรพชิตด้วยกันเอง ซึ่งการอุปฐากมีมาแต่สมัยพุทธกาล มีทั้งเรื่องของที่ทรงห้าม และทรงอนุญาตให้ใช้สำหรับการอุปฐากภิกษุใช้ มีการปรับอาบัติต่าง ๆ ที่พระองค์เห็นว่าไม่เหมาะสม เกินกว่าความเหมาะสมและความจำเป็นของบรรพชิต สิ่งของบางอย่างถือกันว่าเป็นยาทั้งให้ประโยชน์ทางโภชนาการแก่ภิกษุทั้งหลายให้รับประทานในเวลาแล้วฉนั้นในเวลาวิกาลได้ เป็นต้น

^{๑๑๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๖๖.

^{๑๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๖๖.

^{๑๑๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๖๗.

บทที่ ๔

แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา และหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล และแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ทางกายและทางจิต ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล

แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในสมัยพุทธกาล ในเรื่องสาธารณสุขพบว่า ในพระวินัยปิฎกมีความเกี่ยวข้องกับภิกษุเมื่อป่วยไข้ การสาธารณสุขช่วยให้การรักษาพยาบาลทำได้ง่ายและเกื้อกูลการพยาบาลให้ภิกษุทั้งหลาย^๑ พระพุทธองค์แม้จะพร่ำสอนให้เหล่าคฤหัสถ์และบรรพชิตถึงพิจารณาถึงความเจ็บป่วยไว้เนือง ๆ ว่า เราเป็นผู้มีความเจ็บปวดธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความเจ็บไปได้ก็ตาม แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงปฏิเสธการเยียวยารักษาที่เหมาะสมกับโรคต่าง ๆ แต่อย่างใด ด้วยทรงประจักษ์ชัดถึงความจริงในข้อที่ว่า เมื่อร่างกายได้รับการบำบัดรักษาเยียวยาด้วยตัวยาที่เหมาะสมกับโรคแล้ว จะสามารถทำให้ทุกขเวทนาเกิดจากการรุมเร้าด้วยโรคต่าง ๆ บรรเทาเบาบางลงหรือหายได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้วใช้สอยคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร เพียงเพื่อบรรเทาเวทนาที่เกิดจากอาพาธต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วและเพื่อไม่มีความเบียดเบียนเป็นที่สุด”^๒

^๑ อรรถ ไกรจักร์, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๓.

^๒ อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๕๔๙.

พระองค์ได้ตรัสถึงคนไข้จำพวกหนึ่งที่ปรากฏมีอยู่ คือ คนไข้จำพวกที่ต้องได้รับการรักษาที่ดีจึงหาย ถ้าไม่ได้รับการรักษาที่ดี จะไม่หาย^๓ เมื่อภิกษุอาพาธด้วยโรคต่าง ๆ จึงพบว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ หลายประการ ที่เกี่ยวกับด้วยการอุปฐากภิกษุไข้เช่น

(๑) แนวทางการใช้สมุนไพรเพื่ออุปฐากภิกษุไข้

ในครั้งพุทธกาล เมื่อหมู่ภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธด้วยโรคต่าง ๆ ขึ้นมา พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการรักษาพยาบาลซึ่งเป็นวิธีการรักษาแผนดั้งเดิมของอินเดียซึ่งมีหลักฐานในพระวินัยปิฎก^๔ คือ ทรงอนุญาตให้ภิกษุได้มีเครื่องยาต่าง ๆ ไว้ใช้ สำหรับบำบัด รักษา อุปฐากภิกษุไข้ เพื่อบรรเทาโรคที่มารุมเร้าได้ตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่โรคไว้หลายประการ สรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

ลำดับ	ตัวยาที่ทรงอนุญาต	สรรพคุณ
๑	เกสร ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ^๕	รักษาโรคผอมเหลืองฉันอาหารไม่ได้ สามารถรับประทานโดยเก็บไว้ฉันได้นาน ๗ วัน และให้ฉันได้ตลอดเวลา
๒	น้ำมันเหลวที่เป็นยา ได้แก่ มันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม มันเหลวหมี มันเหลวลา ^๖	ให้ภิกษุที่อาพาธเป็นไข้รับประทานและฉันอาหารในเวลาที่เหมาะสมในช่วงเวลากลางวัน และใช้ฉันในเวลากลางคืนที่เรียกว่า ในเพล เท่านั้น
๓	รากไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นยา ได้แก่ ขิงสด ว่านน้ำ ว่าสนเปราะ อดุพิต ข่าเผก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ^๗	ไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันให้ภิกษุอาพาธรับประทานแล้วเก็บไว้ได้ตลอดชีพ โดยให้ฉันเฉพาะเวลาที่มีเหตุจำเป็นเท่านั้น เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุรูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ
๔	น้ำฝนต่าง ๆ ที่เป็นยา ได้แก่ น้ำฝนสะเดา น้ำฝนโมกมัน น้ำฝน	ไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน ให้ภิกษุที่อาพาธรับประทานแล้วเก็บไว้ได้ตลอดชีพ โดยให้ฉันได้เฉพาะที่มีเหตุจำเป็น

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๔๐-๑๔๑.

^๔ นพ. อุทัย สุตสุข, สารานุกรมในพระไตรปิฎก: บุรณการสู่สุขภาพดี ชีวีมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๓.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๔.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๒/๔๕.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

	ซีกา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาด กระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยา ชนิดอื่นที่มีอยู่ ^๘	เท่านั้น เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุรูปใดฉัน ต้องอาบัติทุก กฏ
๕	ใบไม้ชนิดต่าง ๆ ที่เป็นยา” ได้แก่ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบซีกา ใบ แมงลัก ใบฝ้ายหรือใบไม้ที่เป็นยา ชนิดอื่น ^๙	ไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน ให้ภิกษุที่อาพาธรับประทานแล้ว เก็บไว้ได้ตลอดชีพ โดยให้ฉันได้เฉพาะเวลาที่มีเหตุ จำเป็นเท่านั้น เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุรูปใดแล้ว ต้อง อาบัติทุกกฏ
๖	ผลไม้ชนิดต่าง ๆ ที่เป็นยา” ได้แก่ ลูกพลีลังคะ ตีปลี พริก สมอไทย สม อภิเพกมะขามป้อม ผลโกศ หรือ ผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ^{๑๐}	ไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน ให้ภิกษุที่อาพาธ รับประทานแล้ว เก็บไว้ได้ตลอดชีพ โดยให้ฉันได้เฉพาะเวลาที่มีเหตุ จำเป็นเท่านั้น เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุรูปใดฉัน ต้อง อาบัติทุกกฏ
๗	ยางไม้ชนิดต่าง ๆ ที่เป็นยา ได้แก่ หิงคุ ยางเคียวจากหิงคุ ยางเคียว จากเปลือกหิงคุยางจากยอดต้น ต้นตะกะ ยางจากใบต้นตะกะ ยาง เคียวต้นตะกะ กายาน หรือยางที่ เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ^{๑๑}	ไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน ให้ภิกษุที่อาพาธ รับประทานแล้ว เก็บไว้ได้ตลอดชีพ โดยให้ฉันได้เฉพาะเวลาที่มีเหตุ จำเป็นเท่านั้น เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุรูปใดฉัน ต้อง อาบัติทุกกฏ
๘	เกลือชนิดต่าง ๆ ที่เป็นยา ได้แก่ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโปรงเกลือหุง หรือเกลือที่ เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ^{๑๒}	ไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน ให้ภิกษุที่อาพาธรับประทานแล้ว เก็บไว้ได้ตลอดชีพ โดยให้ฉันได้เฉพาะที่มีเหตุจำเป็น เท่านั้นเมื่อไม่มีเหตุจำเป็นภิกษุรูปใดฉัน ต้องอาบัติทุก กฏ
๙	เนื้อดิบ และเลือดสด ^{๑๓}	ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคมนุษย์เข้าสิงฉันเนื้อดิบและ

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๗.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๗.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๗.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๘.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๘.

^{๑๓} เนื้อสดและเลือดสด ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ฉันได้นั้น ในอรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า ภิกษุผู้เป็นไข้
นั้น ไม่ได้กินเนื้อดิบ ไม่ได้ดื่มเลือดสด แต่อมมนุษย์ที่สิ่งอยู่ร่างภิกษุนั้นกินและดื่ม ครั้นได้กินเนื้อดิบและเลือดสดแล้ว ก็
ออกจากร่างภิกษุนั้นไป; วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๖๓/๑๗๔.

		เลือดสดได้ ^{๑๔}
๑๐	ยาผงชนิดต่าง ๆ ที่เป็นยา ^{๑๕}	พิษที่อาหารเป็นโรคฝีดาษ หิด ตุ่มพุพอง ใช้ทาเพื่อไม่ให้แผลที่ไหลเยิ้มออกมาไปเกาะติดกับจิวรและผิวหนังจนทำให้แกะออกลำบาก
๑๑	มูลโค ดินเหนียว กากน้ำย้อม ^{๑๖}	ใช้ทาดับกลิ่นตัวแรง “ยาทาตา” ที่ทำด้วยเครื่องปรุงต่าง ๆ เช่น หรดาลกليبทอง เขม่าไฟ ให้พิษที่เป็นโรคตา ทาตา ยาป้ายตา
๑๒	เครื่องผสมยาตา ได้แก่ ไม้จันทน์ กฤษณา กลัมพัก ใบเฉียง แห้วหมู ^{๑๗}	ใช้ยาหยอดตา ยาป้ายตา ที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงดังกล่าวได้สำหรับโรคตา
๑๓	น้ำมัน ยานัตถ์ และการสูดควัน	โรคปวดร่อนที่ศีรษะ ทรงอนุญาตน้ำมันสำหรับโรคปวดศีรษะ ^{๑๘} เมื่อยังไม่หายอนุญาตให้นัตถ์ยา และสูดควันได้
๑๔	น้ำมันหุง และน้ำเมาเจือด้วยน้ำมันหุง	ให้ฉันท้ำมันหุงและน้ำเมาที่เจือด้วยน้ำมันหุงที่ไม่เกินขนาดได้ ^{๑๙} สำหรับน้ำมันหุงที่เจือน้ำเมาเกินขนาด ทรงอนุญาตให้ใช้ทาเท่านั้น พิษรูปใดเต็ม ต้องอาบัติตามธรรม (ปรับอาบัติปาจิตตีย์)
๑๕	เขาสัตว์กอก ระบายโลหิตออก ^{๒๐}	ให้ใช้เขาสัตว์กอกระบายโลหิตออกสำหรับแก้โรคลมชัดยอกตามข้อ
๑๖	ยาทาเท้า ^{๒๑}	สำหรับโรคเท้าแตก และหากยังไม่หายทรงอนุญาตให้ปรุงน้ำมันทาเท้า

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๔๙.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๔๙.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๔๘.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๕/๕๐.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๖/๕๓.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๕.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๗.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๔๘.

๑๗	ยามหาวิภู ได้แก่ คูถ มูตร เอ้า ดิน	ให้เจียน้ำฉันทแก้พิษ ^{๒๒}
๑๘	น้ำดื่มเจือคูถ	ให้เจียน้ำแก้พิษยา ^{๒๓}
๑๙	น้ำละลายจากดินติดผาลไถ ^{๒๔}	ให้ฉันทแก้โรคเสน่หยาแฝด
๒๐	น้ำต่างดิบ ^{๒๕}	ให้ฉันทแก้โรคท้องผูก
๒๑	น้ำสมอดองมูตรโค ^{๒๖}	ให้ฉันทแก้โรคผอมเหลือง
๒๒	สมุนไพรรหอม ^{๒๗}	ให้ลูปไล่สมุนไพรรหอม สำหรับแก้โรคผิวหนัง
๒๓	ยาถ่าย ^{๒๘}	สำหรับแก้โรคท้องผูก
๒๔	ยาดองโถณโสวีระกะ ^{๒๙}	ให้เจียน้ำดื่มอย่างน้ำปานะแก้โรคลมในท้อง
๒๕	เหง้าบัวและรากบัว ^{๓๐}	ใช้ฉันทแก้โรคร้อนในกาย
๒๖	ก้านอุบลอบ ^{๓๑}	ใช้สุตสำหรับแก้โรคการหมักหมมสิ่งอันเป็นโทษใน ร่างกาย
๒๗	กระเทียม ^{๓๒}	ตามปรกติพระองค์ทรงห้ามฉันทกระเทียม เพราะส่งกลิ่น ไปรบกวนผู้มาฟังธรรมจนเป็นเหตุให้ห่างเหินต่อมาการ ฟังธรรม แต่ครั้งทรงทราบว่าภิกษุอาพาธด้วยโรคลม เสียดท้องฉันทกระเทียมแล้วหาย พระองค์จึงทรง อนุญาตให้ฉันทเฉพาะยามอาพาธเท่านั้น

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๘/๖๐.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๘/๖๑.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๑.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๑.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๙/๖๒.

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๘/๖๒.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๓/๖๔.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๘/๗๗.

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๕/๑๙๕.

^{๓๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๘๙/๗๔.

๒๘	น้ำส้ม น้ำผึ้ง เนยใส น้ำอ้อย ^{๓๓}	ให้ใช้ปรุงรวมกันสำหรับรักษาโรคลงแดง
๒๙	น้ำมูตรเน่าที่ผสมยาต่าง ๆ ^{๓๔}	ให้ใช้รักษาโรคผอมเหลือง
๓๐	น้ำอ้อย ^{๓๕}	พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคลม พระอุปัฏฐากได้เตรียมน้ำร้อนให้ทรงสรง และได้ขังน้ำอ้อยกับน้ำร้อน ถวายฉัน (ดื่ม) เป็นต้น

นอกจากแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ด้วยสมุนไพรที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ทำการรักษาโรคต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับใช้ปรุงยาและเก็บรักษาเอาไว้ควบคู่กันด้วยตามที่มีกล่าวไว้เช่น กลักยาตา และไม้ป้ายยาตา ภาชนะสำหรับเก็บไม้ยาตา กล้องยานัตถ์ กล้องสูดควัน ฝาปิดกล้องสูดควัน ชนิดที่ทำด้วยกระดูก ทำด้วยงา ทำด้วยเขา ทำด้วยไม้เนื้ออ่อน ทำด้วยไม้ไผ่ ทำด้วยไม้ ทำด้วยยางไม้ ทำด้วยโลหะ ทำด้วยเปลือกสังข์ ลักจันที่ทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้ลักจันที่ทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้ และทำด้วยผลไม้สำหรับใช้บรรจุน้ำมันหุง อ่างน้ำสำหรับใช้ใส่น้ำต้มใบไม้ชนิดต่าง ๆ ให้ภิกษุอาบหรือแช่รักษาโรคลม และเขาสัตว์สำหรับใช้กรอกระบายโลหิต^{๓๖} กระจก หรือภาชนะ สำหรับตรวจดูแผลบนใบหน้า ผ้ารัดเข่า ไม้เคาะหูและของที่ใช้ห่อไม้บังเวียน และกับปียาเป็นต้น^{๓๗}

(๒) แนวทางการใช้อาหารเพื่ออุปฐากภิกษุใช้

อาหารประเภทต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้สำหรับเป็นยาและเป็นอาหารบำรุงสุขภาพ ตามที่ระบุไว้เช่น

๑) อาหารประเภทน้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวไม่ขึ้น น้ำต้มถั่วเขียวขึ้น น้ำต้มเนื้อ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันทยาถ่ายใช้บำรุงสุขภาพได้^{๓๘}

๒) ข้าวยาคุ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคลมในท้อง พระอานนทได้ต้มข้าว ยาคุถวาย ซึ่งปรุงด้วยข้าวสาร ถั่วเขียว และงาบดถวาย เมื่อทรงดื่มแล้วทรงหายจากการประชวร^{๓๙}

^{๓๓} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๔.

^{๓๔} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๘๔/๕๒๔.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๙/๒๘๗-๒๘๘.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔-๒๖๗/๔๙-๕๖.

^{๓๗} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๔๔, ๒๗๖, ๒๙๕/๗, ๖๔-๖๕, ๑๑๙-๑๒๐.

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๘/๖๒.

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๗๐.

นอกจากนี้พระพุทธองค์ตรัสว่า ข้าวยาคุเป็นยา และตรัสถึงประโยชน์ของข้าวยาคุไว้มี ๕ ประการ คือ

๑. บรรเทาความหิว
๒. บรรเทาความกระหาย
๓. ทำให้ลมเดินคล่อง
๔. ชำระลำไส้
๕. ช่วยย่อยอาหาร^{๔๐}

(๓) แนวทางการใช้ความร้อนเพื่ออุปฐากภิกษุใช้

เมื่อภิกษุอาพาธด้วยโรคลมตามอวัยวะ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้ความร้อนตามกรรมวิธีแบบต่าง ๆ มาบำบัดโรคได้คือ

- ๑) ทรงอนุญาตการเข้ากระโจมรมเหงื่อ
- ๒) ภิกษุอาพาธด้วยโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมด้วยใบไม้
- ๓) ภิกษุอาพาธด้วยโรคลมนั้นยังไม่หายอีก ทรงอนุญาตการรมใหญ่
- ๔) ภิกษุอาพาธด้วยโรคลมนั้นยังไม่หายอีก ทรงอนุญาตน้ำต้มใบไม้ชนิดต่าง ๆ ใส่

อ่างสำหรับอาบหรือแช่ได้

- ๕) ภิกษุอาพาธเป็นแผลขึ้น ทรงอนุญาตให้รมควัน^{๔๑}

๖) ภิกษุที่มีร่างกายอ้วนและมีอาพาธมาก พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเรือนไฟสำหรับอบตัว^{๔๒}

(๔) แนวทางการฝึกฝนอิริยาบถเพื่ออุปฐากภิกษุใช้

แนวทางการฝึกฝนอิริยาบถเพื่ออุปฐากภิกษุใช้ คือ สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเกือบตลอดทั้งคืน เมื่อแสดงธรรมจบพระองค์ทรงมีอาการปวดหลังจึงทรงใช้การบำบัดด้วยวิธีการพักผ่อน ดังพระพุทธพจน์ว่า “สารีบุตร จงแสดงธรรมมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย เราเมื่อยหลัง จักขอพักผ่อนสักหน่อย”^{๔๓}

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๒/๘๙, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๗/๓๕๐.

^{๔๑} การรมใหญ่ หมายถึง เอาถ่านใส่หลุมจนเต็ม เอาดินร่วนและดินทรายเป็นต้นปิดไว้ ลาดใบไม้ฉานชนิดทับลงไป เอาน้ำมันทาตัว นอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการพลิกกลับไปมา.

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๖-๕๙.

^{๔๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๐/๓๓-๓๗.

(๕) แนวทางการผ่าตัดเพื่ออุปัฏฐากภิกษุใช้

การผ่าตัดเป็นกรรมวิธีการรักษาโรคที่นับว่า เป็นความก้าวหน้าที่สุดในสมัยพุทธกาลเช่น การผ่าตัดสมอง และการผ่าตัดลำไส้^{๔๔} ซึ่งปรากฏอยู่ในหมู่เหล่าคฤหัสถ์ใช้กัน แต่สำหรับในหมู่ พระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทำการผ่าตัดได้เฉพาะในบางกรณีเท่านั้น กรรมวิธีต่าง ๆ ในการผ่าตัดในหมู่สงฆ์ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเช่น

๑) การผ่าตัดฝี ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคฝี ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ที่บอกไว้เพียงคร่าว ๆ คือ

๑. ภิกษุอาพาธเป็นฝี ทรงอนุญาตการผ่าตัด
๒. ทรงอนุญาตน้ำฝาด
๓. ทรงอนุญาตงาบ
๔. ทรงอนุญาตยาพอก
๕. ทรงอนุญาตผ้าพันแผล
๖. ทรงอนุญาตให้ชะด้วยน้ำแบ่งเมล็ดผักกาด สำหรับแผลคัน
๗. ทรงอนุญาตให้รม สำหรับแผลขึ้น^{๔๕}

๒) การผ่าตัดเนื้องอก ภิกษุที่อาพาธเป็นเนื้องอกที่ยื่นออกมา ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ คือ

๑. ทรงอนุญาตให้ตัดด้วยเกลือ
๒. ทรงอนุญาตน้ำมันทางแผล สำหรับแผลไม่ออก
๓. ทรงอนุญาตผ้าเก่าสำหรับซับน้ำมันเพื่อรักษาแผลทุกชนิดที่น้ำมันไหล

เยิ้ม^{๔๖}

๓) การผ่าตัดริดสีดวง ในครั้งพุทธกาลการผ่าตัดริดสีดวงทวารได้เคยปรากฏว่ามี ภิกษุสงฆ์ได้ให้หมอทำการผ่าตัดริดสีดวงทวารแล้ว หรือบีบริดสีดวงที่มีขนาดประมาณ ๒ นิ้ว รอบที่ แคบ ๆ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุรูปใดที่ผ่าตัด หรือบีบริดสีดวงต้องอาบัติ ฤทธัจจย^{๔๗}

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๐/๒๔๙.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๘.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๖๐.

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๖๐.

๔.๑.๒ แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ทางกายและทางจิต

แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ทางกายและทางจิตจะต้องคำนึงถึงตัวของโรคเป็นสำคัญ คำสอนของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับเรื่องพลานามัยและสาธารณสุข^{๔๘} เช่น ในโรคสูตร พระสูตรว่าด้วยโรค ได้แบ่งโรคเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) โรคทางกาย^{๔๙} ในที่นี้จะได้กล่าวถึงวิธีการรักษาหรือบรรเทาความเจ็บป่วยทางกาย มักจะใช้วิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การใช้สมุนไพร ใช้เภสัช ๕ โดยการรับประทาน การดื่ม ฟอก ทา หยอด การนวด การรมควัน การอบไอน้ำ ฯลฯ กระบวนการรักษาแบบนี้จะต้องใช้ยาที่เรียกว่าเภสัชกรรม ในการทำยาแต่ละชนิดจะต้องประกอบไปด้วยวัตถุ เภสัชย่อย ๆ หมายความว่า ยาแต่ละขนานประกอบไปด้วยเภสัชวัตถุใดบ้าง เภสัชชั้นนี้จะเป็นการรวบรวมจัดหมวดหมู่ในเรื่องยา โดยที่ยาเหล่านี้เป็นสมุนไพรที่ได้จากธรรมชาติ คือ พืช สัตว์ ธาตุ แล้วนำส่วนผสมกันตามตำรับยาแต่ละตำรับ เพื่อให้มีสรรพคุณในการแก้ไขทางกายตามความต้องการกาย เช่น ยาตา ยารักษาแผล ยาแก้ลม ยาแก้ปวดศีรษะ

ในเภสัชชั้นนี้จะมีการบอกเพียงประเภทของยาในการรักษาโรค เช่น ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ เปลือก น้ำมัน ฯลฯ แต่ไม่ได้กล่าวถึงอย่างละเอียดในการทำยาขนาด วิธีการใช้จึงพบว่า มิได้บอกถึงตำรับยา วิธีการทำยาที่ชัดเจนเพียงพอ จึงเป็นสิ่งที่น่าคิดว่า ภิกษุในสมัยนั้น เมื่อพบว่า มิได้บอกถึงตำรับยา วิธีการทำยาที่ชัดเจนเพียงพอ ภิกษุในสมัยนั้น เมื่อเจ็บป่วยจะใช้ยาผสมกันหรือใช้สิ่งเดียวกัน เพราะมีอายุยืนย่นได้ แต่มีการบอกตำรับยาไว้ด้วย เช่น ยาตองโสณโสวีระกะ ดังได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก

จะเห็นได้ว่า แนวทางการรักษาโรคทางกายในยามเจ็บป่วยทางพระพุทธศาสนา ใช้ยาสมุนไพรตามธรรมชาติที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ เน้นใช้สำหรับภิกษุเพราะปฏิบัติตามข้ออนุญาตและไม่ฝ่าฝืนข้อห้าม ส่วนฆราวาสจะทำตามหรือไม่ขึ้นพระองค์มิได้กำหนดไว้ อาการของโรคเจ็บป่วยทางกายในพระพุทธศาสนาแบ่งเอาไว้ตามแบบอาการประเภทของโรคไว้ คือ

๑) กลุ่มอาการของโรคผิวหนัง อาทิ ความเจ็บป่วยทางผิวหนัง เช่น โรคพุพอง สิว ฝี อีสุกอีใส มีกลิ่นตัว อาการเหล่านี้จะต้องบรรเทาความเจ็บป่วยด้วยการใช้จุณเภสัช เช่น โคมัยหรือขี้วัว ดินเหนียว กากน้ำหอม โดยการใช้ครกและสากบดยาให้ได้ยาผงละเอียด

๒) กลุ่มโรคระบบทางเดินอาหาร (โรคกระเพาะ วัตถุโรโค และ ลำไส้ อนุตโรโค) อาทิ ความเจ็บป่วยในระบบทางเดินอาหาร เช่น ท้องอืด ท้องผูก ท้องร่วง ฯลฯ

๓) โรคที่มีสาเหตุมาจากลมภายใน (วาตโรโค)

^{๔๘} นพ. อุทัย สุตสุข, สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ชีวีมีสุข, หน้า ๑๑๘.

^{๔๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

๔) โรคอื่น ๆ โรคตา ร้อนใน ดีซ่านผอมเหลือง ให้การรักษาความเจ็บป่วยตามอาการของโรค^{๕๐}

เมื่อกล่าวด้วยกลุ่มอาการของโรค ๔ อย่างนี้ เราจะนำมาสืบค้นวิชาการร่วมกับการใช้ยา ก็แสดงว่า ยารักษาโรคก็จะจัดยาแก้ความเจ็บไข้ได้ป่วย ตามกลุ่มของอาการนั้น ๆ และกลุ่มของอาการของโรค การรักษาโรคทางกายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในเภสัชชั้นธกะนั้นมียาประเภทยามีสิ่งต่างกันที่ใช้ทำยาเหมือนกัน

(๒) โรคทางใจ^{๕๑} การรักษาหรือบรรเทาความเจ็บป่วยทางจิต หรือ ทางใจ คนเราเมื่อถูก อนุสัยหรืออาสวะ อันเป็นกิเลสละเอียดครอบงำ มีอาการทางจิต เช่น โลภ โกรธ เศร้าโศก คร่ำครวญ เสียใจ ความเจ็บป่วยเหล่านี้ เป็นความเจ็บที่จะต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนาน เพราะจะฝังรากลึกลงในจิตในใจ และโรคเหล่านี้จะต้องอาศัยหลักธรรมที่จะทำให้เกิดปัญญาเข้ามาแก้ไขแทน หลักธรรมเหล่านี้ เรียกว่า “ธรรมโอสธ”^{๕๒} วิธีการใช้ธรรมโอสธ รักษาโรคทางใจเช่น

๑) ใช้โยนิโสมนสิการ หมายถึง การมนสิการโดยแยบคาย^{๕๓} คือ พิจารณาหา เหตุผล หากคุณค่าประโยชน์และโทษในแต่ละเรื่องพร้อมกับรู้แก้ไขปัญหารู้จักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

๒) การใช้สมาธิบำบัด เช่น อานาปานสติ พุทธานุสติ การเจริญเมตตา เพื่อสงบ นิรวณกิเลส จนเกิดปีติผ่องคลาย

๓) การคบหากัลยาณมิตร^{๕๔} เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ พระสงฆ์ แพทย์ จิตแพทย์ คนใดคนหนึ่ง ที่สามารถให้ข้อแนะนำและปรึกษาได้

จะเห็นได้ว่า เมื่อมีโรคความเจ็บป่วยทั้ง ๒ ชนิด ในการรักษาหรือบรรเทาความเจ็บป่วยนั้น จะต้องใช้ยา นั้น ก็คือ ยารักษาทางกาย และยารักษาทางใจ ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงต้องศึกษาทางกายและยาทางใจไปพร้อมกันด้วย

^{๕๐} พระมหาปองปรีดา ปริบุญโญ, “การป้องกันและรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗.

^{๕๑} อังจุตฤก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๕๒} ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๔๙๕/๗๕.

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖.

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๐/๓๗๐.

๔.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา และหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพฆณงคสูตร ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร ซึ่งมี ๒ พระสูตรด้วยกัน คือ ๑.ในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต บุคคลวรรคกล่าวถึงคิลานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยคนไข้และบุคคลผู้เปรียบด้วยคนไข้สูตรที่ ๑ และ ๒.ในอังคุตตรนิกาย ปัญจนิบาต คิลานวรรค หมวดว่าด้วยธรรมสำหรับภิกษุไข้กล่าวถึงคิลานสูตร พระสูตรว่าด้วยธรรมสำหรับภิกษุไข้สูตรที่ ๒ คือ

(๑) ในคิลานสูตร พระสูตรว่าด้วยคนไข้และบุคคลผู้เปรียบด้วยคนไข้สูตรที่ ๑ ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย คนไข้ ๓ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลกคือ

๑) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษะที่เป็นสัปายะ^{๔๕} หรือไม่ได้โทษะที่เป็นสัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปายะก็ตามและได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตามย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้เลย

๒) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษะที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้โทษะที่เป็นสัปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมหรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตามย่อมหายจากอาพาธนั้นได้

๓) คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษะที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หายและได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึงหายจากอาพาธนั้นเมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย^{๔๖}

ในบรรดาคนไข้ ๓ จำพวกนั้น คนไข้ใดได้โทษะที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปายะจึงหายจากอาพาธนั้นเมื่อไม่ได้ย่อมไม่หายและได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย เพราะอาศัยคนไข้^{๔๗} เราจึง

๑) อนุญาตอาหารสำหรับภิกษุไข้

๒) อนุญาตยาสำหรับภิกษุไข้

^{๔๕} เป็นสัปายะ ในที่นี้หมายถึง มีประโยชน์ ก่อให้เกิดความเจริญ; อจ.ตัก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๙๙.

^{๔๖} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๗๐.

๓) อนุญาตคนพยาบาลสำหรับภิกษุใช้ เพราะอาศัยคนใช้นี้ คนใช้แม่อื่น ๆ ก็ควรได้รับการพยาบาลด้วยคนใช้ ๓ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ฉนใด

บุคคลที่เปรียบได้กับคนใช้ ๓ จำพวกนี้ ก็ฉนนันเหมือนกันมีปรากฏอยู่ในโลก และบุคคลที่เปรียบได้กับคนใช้ ๓ จำพวกคือ

๑) บุคคลบางคนในโลกนี้ได้เห็นตถาคต หรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ก็ตาม ย่อมไม่หยั่งลงสู่ความเห็นชอบที่กำหนดในกุศลธรรมทั้งหลาย

๒) บุคคลบางคนในโลกนี้ได้เห็นตถาคต หรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ก็ตาม ย่อมไม่หยั่งลงสู่ความเห็นชอบที่กำหนดในกุศลธรรมทั้งหลาย

๓) บุคคลบางคนในโลกนี้ได้เห็นตถาคตจึงยังลงสู่ความเห็นชอบที่กำหนดในกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อไม่ได้เห็นย่อมไม่หยั่งลง ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้จึงยังลงสู่ความเห็นชอบที่กำหนดในกุศลธรรมทั้งหลายเมื่อไม่ได้ฟังย่อมไม่หยั่งลง

ในบุคคล ๓ จำพวกนั้น บุคคลใดได้เห็นตถาคตจึงยังลงสู่ความเห็นชอบที่กำหนดในกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อไม่ได้เห็นย่อมไม่หยั่งลง ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้จึงยังลงสู่ความเห็นชอบที่กำหนดในกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อไม่ได้ฟังย่อมไม่หยั่งลงเพราะอาศัยบุคคลนี้ เราจึงอนุญาตการแสดงธรรม ก็เพราะอาศัยบุคคลนี้จึงควรแสดงธรรมแก่บุคคลแม่เหล่าอื่น ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่เปรียบได้กับคนใช้ ๓ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก^{๕๗}

(๒) ในคิลานสูตร พระสูตรว่าด้วยธรรมสำหรับภิกษุใช้สูตรที่ ๒ คือ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา^{๕๘} ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี^{๕๙} พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่สถิเรณในเวลาเย็น เสด็จเข้าไปที่ศาลาบำรุงภิกษุใช้ ได้ทรงเห็นภิกษุรูปหนึ่งผู้ทุพพลภาพ เป็นไข้ แล้วประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่ละภิกษุบางรูปผู้ทุพพลภาพ เป็นไข้เธอพึงหวังได้ผลนี้คือ ไม่นานนักจักทำให้แจ้งเจโต

^{๕๗} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๗๑.

^{๕๘} ภูฏาคารศาลา (ศาลาเรือนยอด) หมายถึง พระคันธกุฎีของพระผู้มีพระภาคที่พรั่งพร้อมด้วยศิลปะถูกสร้างหลังคาทรงกลมงามสง่าคล้ายหงส์ มีเรือนยอดกล่าวคือเรือนที่มีหลังคาทรงสูงอยู่ภายในอีกชั้นหนึ่ง; วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖๒/๔๓๐, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๕/๑๓๑.

^{๕๙} ที่ชื่อว่า เวสาลี เพราะเป็นเมืองที่กว้างใหญ่ไพศาล มีการสร้างกำแพงรอบเมืองถึง ๓ ชั้น เมืองนี้เจริญรุ่งเรืองมากในสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ; วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖๒/๔๓๐.

วิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันธรรม ๕ ประการ คือ

- ๑) พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่
- ๒) กำหนดหมายความปฏิกูลในอาหาร
- ๓) กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง
- ๔) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง
- ๕) เข้าไปตั้งมรณสัญญา (กำหนดหมายความตาย) ไว้ในภายใน^{๖๐}

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมไม่ละภิกษุบางรูปผู้ทุพพลภาพ เป็นไข้หรือพึงหวังได้ผลนี้คือ ไม่นานนักจักทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า ความเจ็บป่วยเกิดขึ้นได้โดยไม่เลือกว่าจะเป็นชาวบ้านหรือพระภิกษุ สามเณร ทุกชีวิตมีสิทธิ์เจ็บป่วยได้เท่าเทียมกัน เป็นสิทธิ์ที่ได้มาแต่กำเนิด เราจึงเห็นภิกษุสมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาล มีบทบาทในการดูแลสุขภาพของผู้คนในชุมชนหมู่บ้าน แต่ละท่านแต่ละวัดใช้วิธีหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น มีทั้งที่เข้าไปสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องของสุขภาพกาย และสุขภาพใจโดยตรง เช่น เข้ามาทำหน้าที่เป็นหมอช่วยแนะนำและรักษาโรคให้กับชาวบ้านตามโอกาส หรือช่วยบำบัดทางด้านจิตใจให้กับชาวบ้าน ด้วยการแนะนำให้คำปรึกษาหรือว่าสาธยายธรรมให้คนป่วยฟัง เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านให้มีจิตใจเข้มแข็งต่อสู้กับทุกข์ภัยไข้เจ็บได้

๔.๒.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา โดยการนำหลักธรรมมาร่วมแก้ปัญหาระยะที่เกิดขึ้นกับการเจ็บป่วย เนื่องจากการที่เนื้อหาของพุทธธรรมมีขอบเขตกว้างขวางและใช้ได้กับทุกคน โดยนำหลักธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ป่วยที่อยู่ในระดับความเจ็บป่วยต่าง ๆ กัน ไปจนกระทั่งถึงผู้ป่วยระยะสุดท้าย ญาติผู้ดูแล และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในส่วนต่าง ๆ ด้วย หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นหากแบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ ตามขอบเขตการนำไปใช้ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชีวิต สามารถแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ

(๑) หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการพัฒนามิติทางร่างกาย ความสัมพันธ์กับผู้คนและสังคม ที่เรียกว่าหมวดศีล

^{๖๐} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๑/๒๐๒.

(๒) หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้จิตใจเข้มแข็ง สงบ เยือกเย็น มีพลัง ไม่วูบวาบหวั่นไหวไปตามเรื่องราวที่เข้ามากระทบที่เรียกว่าหมวดสมาธิ

(๓) หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้สร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสรรพสิ่งหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏ จนทำให้เราไม่มีความทุกข์ใจหรือหลงใหลเพลิดเพลีนไปจนไม่มีสติที่เรียกว่าหมวดปัญญา^{๖๑}

หลักธรรมในแต่ละหมวดนั้นควรนำไปปรับใช้พร้อม ๆ กัน โดยแต่ละหมวดจะช่วยหนุนเสริมกันและกันได้เป็นอย่างดี ทั้งยังนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกกลุ่มเป้าหมายตามความเหมาะสมซึ่งจะยกตัวอย่างหลักธรรม และการนำไปใช้ให้เห็นพอสังเขป เช่น

(๑) การใช้หลักธรรมในหมวดของศีล^{๖๒} ที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วย โดยศีลในพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องของข้อปฏิบัติเพื่อฝึกหัด ควบคุม หรือพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา รวมทั้งการประกอบอาชีพให้เป็นไปในทางที่เหมาะสมดังมาปราศจากโทษทั้งต่อตนเองและสังคม ศีลมีได้หมายถึงข้อห้าม ๕ ข้อ ๘ ข้อ หรือ ๒๒๗ ข้อ ตามที่คนส่วนใหญ่รู้จักศีล ๕ คือศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ^{๖๓} ศีล ๘ หรือศีล ๒๒๗ ของพระสงฆ์เท่านั้น แต่มีขอบเขตที่กว้างขวางมีความลึกซึ้งหลายระดับ แทรกอยู่ในหลักธรรมหลายหมวด เช่น

๑) อباยมุข ๖^{๖๔}

๒) สังคหวัตถุ ๔^{๖๕}

๓) ขรवासธรรม ๔^{๖๖} เป็นต้น

หมวดธรรมที่กล่าวถึงศีลไว้อย่างครอบคลุม และสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและดูแลผู้ป่วยที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยที่ควรยกมากล่าวถึงในที่นี้เรียกว่า ปาริสุทธศีล หรือความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล มีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่

๑) หมวดที่ว่าด้วยการสำรวมระวังให้เว้นในการกระทำบางอย่าง หรือให้ทำตามข้อที่อนุญาตไว้ คือศีล ๒๒๗ ข้อของพระสงฆ์ หรือหากเป็นฆราวาสก็คือศีล ๕ หรือศีล ๘ นั้นเอง^{๖๗}

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

^{๖๒} ที.ม.อ. (บาลี) ๒๙๒/๒๕๘.

^{๖๓} นพ. อุทัย สุตสุข, สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ชีวีมีสุข, หน้า ๑๑๓.

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๖๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๒.

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

๒) หมวดที่ ๒ ว่าด้วยการสำรวมระวัง ตา หู จมูก ลิ้น การสัมผัสทางกาย และจิตใจ^{๖๘} ไม่ให้ความชั่วร้ายมาครอบงำนำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่เหมาะสม

๓) หมวดที่ ๓ ว่าด้วยการประกอบอาชีพหาเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสม คือ หลักสัมมาอาชีพะ^{๖๙}

๔) หมวดที่ ๔ ว่าด้วยการรู้จักเลือกกินหรือใช้ สิ่งของต่าง ๆ อย่างรู้คุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้น คือ หลักโภชนมัตตัญญูตา^{๗๐}

ซึ่งปาริสุทธิสถิตทั้ง ๔ หมวดนี้สามารถประยุกต์ใช้ได้หลายระดับตามความพร้อมของแต่ละคนแต่ละสถานการณ์ เมื่อได้ศึกษาจนเห็นคุณค่าเห็นประโยชน์ของศีลทั้ง ๔ หมวดนี้แล้วนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตก็จะช่วยให้ผู้นั้นห่างไกลจากปัจจัยเสี่ยงลดความรุนแรงจากการเจ็บป่วย เช่น การตั้งใจรักษาศีลข้อที่ ๕ การใช้ชีวิตด้วยความสำรวมระวังในการเที่ยว การหาความบันเทิง ทำให้งดเว้นการสูบบุหรี่ดื่ม สุรา ใช้จ่ายเสพติด การประกอบอาชีพที่ไม่เป็นภัยต่อชีวิตและสุขภาพของผู้อื่นและตนเอง ซึ่งล้วนช่วยให้ห่างไกลจากปัจจัยเสี่ยง หรือลดปัจจัยที่ทำให้โรครุมความรุนแรงขึ้นได้

หมวดของศีลที่ใช้ได้อย่างตรงเป้าหมายที่สุดคือหมวดที่ ๔ ว่าด้วยการรู้จักเลือกกินเลือกใช้อย่างรู้คุณค่าที่แท้จริง ทำให้ไม่ถูกชักจูงให้กินหรือใช้ไปตามแรงโฆษณา หวังแต่ความอร่อย ความหรูหรา หรือตามความอยากของตนเท่านั้น โดยเฉพาะในผู้ที่เริ่มป่วยแล้ว หากรู้ว่าการเลือกกินเลือกใช้อย่างเห็นคุณค่าแท้จริงตามความเหมาะสมกับสภาพร่างกายในปริมาณที่พอดีตามที่แพทย์แนะนำนั้น นอกจากจะช่วยให้สุขภาพดีขึ้นแล้ว ยังเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งในหมวดการรักษาศีลที่ได้รับผลบุญยิ่งกว่าการให้ทานทั้งหลายด้วย ซึ่งจะช่วยให้ผู้อยู่ในกลุ่มเสี่ยงและผู้ป่วยที่สนใจหลักธรรมมีกำลังใจในการดูแลการกินการใช้อย่างตนให้มากขึ้นได้

(๒) การใช้หลักธรรมในหมวดสมาธิ^{๗๑} ที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในทางพระพุทธศาสนานั้น สมาธิเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพขึ้นกว่าเดิม มีความเข้มแข็ง มั่นคง สงบ เยือกเย็น มีพลัง ไม่อ่อนไหวไปตามสิ่งกระทบ แล้วนำคุณสมบัติเหล่านี้ไปใช้เพื่อการเรียนรู้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ให้มีปัญญาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น คุณสมบัติของจิตที่มีสมาธินั้นเองนำมาใช้ในการแก้ปัญหาให้ผู้ป่วยได้ช่วยให้จิตใจมีความสุข ความสงบ อิ่มใจ ลดความวิตกกังวล ความเครียด และน้อมนำไปพิจารณาสภาพความเจ็บป่วยให้เห็นตามความเป็นจริงได้ง่ายขึ้น สมาธิก็เช่นเดียวกับ

^{๖๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๔.

^{๖๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๔.

^{๖๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๔.

^{๗๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๔.

^{๗๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๒๙๒/๒๕๘.

หลักธรรมในทุกหมวดของพระพุทธศาสนาที่ทุกคนควรต้องถือปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือเครื่องมือในการพัฒนาตนอยู่เสมอ ไม่ใช่สิ่งที่เมื่อป่วยแล้วมาเริ่มปฏิบัติเพื่อรักษาโรค แต่กระนั้นเมื่อเริ่มป่วยด้วยโรคต่าง ๆ แล้วค่อยลงมือปฏิบัติก็ยังดีกว่าไม่ทำเลย อย่างไรก็ตามหลายวิธีที่ใช้ปฏิบัติกันทั่วไป ในคนที่ใช้ชีวิตปกติได้อาจต้องปรับหรือพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพของผู้ป่วยมากขึ้น โดยเฉพาะผู้ป่วยที่ไม่คุ้นเคย หรืออาจต่อต้านการปฏิบัติสมาธิในรูปแบบที่ผู้ปฏิบัติธรรมนิยมใช้ฝึกกันก็ต้องช่วยกันหาเทคนิคปฏิบัติ ใหม่ ๆ เช่น ใช้การเฝ้าดูตัวเลขนาฬิกา (ดิจิตอล) ที่เปลี่ยนไปทุกวินาที การให้ตั้งใจฟังเสียงดนตรีอย่างต็มตำ ลึกซึ้ง การให้จดจ่อดมกลิ่นดอกไม้ที่มีกลิ่นอ่อน ๆ เช่น ดอกบัว ดอกกล้วยไม้ เป็นต้น

ส่วนผู้ป่วยที่ฝึกสมาธิเป็นประจำอยู่แล้วก็ควรจัดบรรยากาศเกื้อหนุนให้มีโอกาสทำสมาธิให้มากขึ้น หรือร่วมทำไปพร้อม ๆ กันกับผู้ป่วยสภาวะที่จิตใจเป็นสมาธิมีหลายระดับ จากประสบการณ์ของครูอาจารย์และผู้ปฏิบัติสมาธิมาก สมาธิในระดับลึกจะช่วยให้ควบคุมการรับรู้ต่อการเจ็บปวดได้ดีกว่า แม้กระนั้นการหาเทคนิคใหม่ ๆ เพื่อดึงความสนใจผู้ป่วยให้จดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมั่นคง ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับผู้ป่วยให้ได้รับประโยชน์จากจิตที่เป็นสมาธิทำให้อาการต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ดีขึ้นจากความเครียด ความกังวลที่ลดลง ความสุข สงบที่มีมากขึ้น อย่างไรก็ตามกระบวนการฝึกสมาธิบางวิธีอาจทำให้ผู้ป่วยบางรายเบื่อหรือเคร่งเครียดมากขึ้น ในกรณีเช่นนี้ผู้ดูแลควรต้องรู้จักสังเกตและช่วยเลือกวิธีการทำสมาธิแบบอื่น ๆ มาใช้รวมทั้งอาจต้องอาศัยแรงศรัทธาเข้ามาเป็นพลังหนุน เช่น นำพระพุทธรูปมาให้อยู่ใกล้ ๆ การทำพิธีกรรมที่ผู้ป่วยศรัทธา การมีพระภิกษุ หรือคนที่ผู้ป่วยเคารพมาเป็นกำลังใจในการทำสมาธิก็จะช่วยได้มาก

ธรรมในหมวดสมาธิในพระพุทธศาสนานั้นยังรวมเอาเรื่องการมีสติและความเพียรพัฒนาตนใช้ชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาทด้วย ดังนั้นความเพียรที่จะออกกำลังกาย การตั้งใจควบคุมอาหาร การอดทนที่จะไม่ตามใจ อยากมั่งมันปฏิบัติตัวตามที่แพทย์แนะนำเพื่อการมีสุขภาพที่ดีก็ถือเป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมในส่วนของสมาธิด้วยเช่นกัน การหมั่นเจริญสติคือพยายามระลึกตัวอยู่กับปัจจุบันทุก ๆ ขณะ ไม่ปล่อยใจให้เหม่อลอย ก็เป็นการปฏิบัติธรรมที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ความกังวล ที่เกิดจากการฟุ้งปรุ่งแต่งไปในอดีตหรืออนาคต ก็จะช่วยลดความเครียดของผู้ป่วยลงได้อีกทางหนึ่ง และยังทำให้สมาธิเกิดได้ง่ายขึ้นด้วย

(๓) การใช้หลักธรรมในหมวดปัญญา^{๗๒} ที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยด้วยการพัฒนาปัญญาที่ถือว่าเป็นการพัฒนาขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่เป็นจุดนำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เป็นเรื่องที่ต้องบำเพ็ญขึ้นด้วยการอ่าน การฟัง การเข้าไปมีประสบการณ์การพิจารณาใคร่ครวญสิ่งที่ได้พบได้สัมผัสมาในชีวิต รวมทั้งการจัดเหตุปัจจัยแวดล้อมให้เหมาะสมที่จะให้เกิด

^{๗๒} ที.ม.อ. (บาลี) ๒๙๒/๒๕๘.

ปัญญา การปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของศีลและสมาธิในพุทธศาสนานั้นต่างก็มีเป้าหมายเพื่อเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาปัญญาอย่างเต็มที่ แต่ก็ต้องมีปัญญาในระดับหนึ่งก่อนเช่นกันจึงจะรักษาศีลและปฏิบัติสมาธิได้อย่างเหมาะสม โดยปัญญาที่ต้องการให้เกิดขึ้นคือความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจนต่อธรรมชาติความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะในส่วน of ร่างกายและจิตใจของเราเองว่าเป็นอย่างไร เมื่อมีปัญญาหรือความเข้าใจที่ถูกต้องต่อชีวิตและ ธรรมชาติมากขึ้น ก็จะทำให้ทัศนคติและมีการปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้นตามไปด้วย

แม้ปัญญาในพระพุทธศาสนาจะเน้นที่การเข้าใจความจริงของธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การละวางความยึดมั่น ถือนั่นในตัวตน แต่ก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อกลุ่มเสี่ยงและผู้ป่วยที่เป็นโรคต่าง ๆ ได้ด้วย เพราะความเข้าใจในความจริงของชีวิตที่ว่า ชีวิตจะเป็นไปอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยภายนอกและการกระทำของเราเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอำนาจใครที่มากำหนดให้เป็นไป หากต้องการมีสุขภาพที่ดีก็เป็นหน้าที่ที่แต่ละคนต้องดูแลตนเองและสร้างเหตุที่จะทำให้ตนมีสุขภาพดี ยิ่งหากเจ็บป่วยขึ้นแล้วก็ต้องเร่งลงมือหาทางจัดการแก้ไขเหตุ ปัจจัยในส่วนที่ยังพอทำได้เช่น การดูแลอาหาร การออกกำลังกาย การช้ยา การปฏิบัติตัวตามแพทย์แนะนำ หรือปฏิบัติธรรม เท่าที่จะทำได้ให้ดีที่สุด แต่ขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับในธรรมชาติความเป็นไปของชีวิตที่ต้องมีความแก่ ความเจ็บไข้ หรือแม้กระทั่งความตายเป็นธรรมดาของทุกคน ทุกขณะชีวิตจึงต้องเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับภัยเหล่านั้นอยู่เสมอ ไม่ประมาทด้วยการใช้ชีวิตทุกขณะให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ในกรณีที่เจ็บป่วยเกิดขึ้นก่อนวัยอันควร หรือแม้ดูแลรักษาร่างกายอย่างเต็มที่แล้วยังป่วย

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยตามหลักไตรสิกขาเช่น การตั้งใจรักษาศีลข้อที่ ๕ การใช้ชีวิตด้วยความสำรวมระวังในการเที่ยว การหาความบันเทิง ทำให้งดเว้นการสุบสุหรี่ ดื่มสุรา ช้ยาเสพติด การประกอบอาชีพที่ไม่เป็นภัยต่อชีวิตและสุขภาพของผู้อื่นและตนเอง ซึ่งล้วนช่วยให้ห่างไกล จากปัจจัยเสี่ยง หรือลดปัจจัยที่ทำให้โรครุนแรงขึ้นได้ การหมั่นเจริญสมาธิคือพยายามระลึกตัวอยู่กับปัจจุบันทุก ๆ ขณะ ไม่ปล่อยใจให้เหม่อลอยเป็นการปฏิบัติธรรมที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ความกังวล ที่เกิดจากการฟุ้งปรุ่งแต่งไปในอดีตหรืออนาคต ก็จะช่วยลดความเครียดของผู้ป่วยลงได้อีกทางหนึ่ง และยังทำให้สมาธิเกิดได้ง่ายขึ้นด้วย แม้ปัญญาในพระพุทธศาสนาจะเน้นที่การเข้าใจความจริงของธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การละวางความยึดมั่น ถือนั่นในตัวตน แต่ก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อกลุ่มเสี่ยงและผู้ป่วยที่เป็นโรคต่าง ๆ ได้ด้วย

๔.๒.๓ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงคสูตร

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงคสูตร โดยเป้าหมายสำคัญในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า คือ การให้การรักษาโรคทางใจแก่ชาวโลก ข้อนี้คือเหตุผลที่ว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงได้รับการสรรเสริญจากสาวกของพระองค์ว่า เป็นแพทย์ของชาวโลกทั้งมวล

ซึ่งแนวคิดเรื่องสุขภาพนั้นปรากฏหลักฐานมากมายในพระไตรปิฎก อย่างไรก็ตามขอยกตัวอย่างหลักฐานในพระสูตรที่สำคัญเพียงเล็กน้อยเช่น ในอังคุตตรนิกายกล่าวไว้ว่า โรคในพุทธศาสนานั้น มี ๒ ชนิด คือ

(๑) โรคทางกาย (กายโก โรค)

(๒) โรคทางใจ (เจตสิกโก โรค)^{๗๓}

ดังพระพุทธทวณะว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลทั้งหลายสามารถพ้นจากโรคทางกายได้ เป็นเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง...หรือแม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง แต่ว่าในโลกนี้ บุคคลที่พ้นจากโรคทางใจแม้เพียงชั่วครู่ยามมีน้อยนัก นอกจากบุคคลที่พ้นจากกิเลสทั้งหลาย (คือ พระอรหันต์)”^{๗๔}

พระพุทธพจน์นี้ทรงชี้ว่า บุคคลทั้งหลายนั้นมีโรคภัยเบียดเบียนแทบจะตลอดเวลา นั่นคือโรคทางใจ ส่วนโรคทางกายนั้นพระพุทธองค์ตรัสว่า ร่างกายนั้นเป็นรังแห่งโรคที่ต้องดูแลเอาใจตลอดเวลา ดังปรากฏในนกุลปิตุสูตรว่า

“...คหบดี เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น คหบดี เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ความจริง กายนี้กระสับกระส่าย เป็นดังฟองไข่ มีเปลือกหุ้มไว้ อนึ่ง บุคคลผู้บริหารกายนี้อยู่ พึงรับรองความไม่มีโรคได้แม้เพียงครู่เดียว จะมีอะไรเล่านอกจากความโง่เขลา เหตุนี้ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เมื่อเรามีกายกระสับกระส่ายอยู่ จิตจักไม่กระสับกระส่าย ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้...”^{๗๕}

จะเห็นได้ชัดว่า ร่างกายนั้นเป็นรังของโรค จึงรับรองความไม่มีโรคได้ยาก วิธีการของพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นในการรักษาจิตไม่ให้กระสับกระส่าย ในชราธัมมสูตร^{๗๖} ซึ่งเป็นสูตรว่าด้วยผู้มีคามแก่ มีใจความตอนหนึ่งว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขา มิครมาตาในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี พระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายอภิวาทแล้วบิณฑบาตถวายของพระผู้มีพระภาคด้วยฝ่ามือกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศเจรย์จริง ไม่เคยปรากฏ บัดนี้พระฉวีวรรณของพระผู้มีพระภาคไม่บริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนเมื่อก่อน พระอวัยวะส่วนนั้นก็เหี่ยวแห้งเป็นเกลียว พระวรกายก็ค่อมไปข้างหน้า และพระอินทรีย์ทั้งหลาย คือจักขุนทรีย์ โสณินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ ก็ปรากฏแปรเปลี่ยนไป...” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “จริงอย่างนั้น อานนท์ ความแก่มีอยู่ในความเป็นหนุ่มสาว ความเจ็บไข้มีอยู่ในความไม่มีโรค ความตายก็มีอยู่ในชีวิต ผิดพรรณไม่

^{๗๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๗๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๗๕} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑/๒.

^{๗๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๑๑/๓๒๒.

บริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนเมื่อก่อน อวัยวะทุกส่วนก็เหี่ยวเย็นเป็นเกลียว กายก็ค่อมไปข้างหน้า และอินทรีย์ทั้งหลาย คือ จักขุอินทรีย์ โสติดินทรีย์ มานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ ก็ปรากฏแปรเปลี่ยนไป...”^{๗๗}

พระสูตรดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าแม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังทรงอาพาธ ทรงมุ่งหวังให้สาวกทั้งหลายไม่ประมาท และให้เร่งรีบทำความเพียร

ส่วนหลักธรรมในโพชฌงค์สูตร^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า หลักโพชฌงค์เป็นหลักปฏิบัติทั่วไป ไม่เฉพาะสำหรับผู้ป่วยเท่านั้น ถ้าวิเคราะห์ดูความหมายของศัพท์ก็จะเห็นว่า "โพชฌงค์" มาจากคำว่า โพชฌ กับ องค์ หรือ โพธิ กับ องค์ จึงแปลว่า องค์แห่งการตรัสรู้ พุทธตามศัพท์ก็คือ องค์แห่งโพธิ (ญาณ) นั่นเอง หมายถึงองค์ประกอบ หรือหลักธรรมที่เป็นเครื่องประกอบของการตรัสรู้ หรือองค์ประกอบแห่งโพธิญาณ แสดงว่าหลักธรรมนี้สำคัญมาก เพราะเป็นธรรมที่จะช่วยให้เกิดการตรัสรู้ การตรัสรู้นั้นเป็นเรื่องของปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจขั้นที่จะทำให้การตรัสรู้มีความหมายลึกซึ้งลงไปกล่าวคือ

(๑) ประการที่ ๑ รู้แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลายเห็นสว่างโล่งทั่วไปหมด ไม่มีจุดหมองจุดมัว เพราะความรู้นั้นชำระใจให้หมดกิเลส ให้บริสุทธิ์ด้วย เพราะฉะนั้น ปัญญาตรัสรู้นี้จึงหมายถึง ความรู้บริสุทธิ์ หรือความรู้ที่เป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์

(๒) ประการที่ ๒ ปัญญาที่ทำให้การตรัสรู้นี้ทำให้เกิดความตื่น คือเดิมนั้นมีความหลับอยู่ คือมัวเพลिन มัวประมาทอยู่ ไม่ลืมตาลืมใจดูความเป็นจริง และมีความหลงใหล เช่น มีความหมกมุ่นมัวเมา ยึดติดในสิ่งต่าง ๆ เมื่อปัญญารู้แจ้งความจริงตรัสรู้แล้ว ก็กลายเป็นผู้ตื่นขึ้น พ้นจากความหลับ ความประมาทมัวเมา ความยึดติดต่าง ๆ พุทธสัน ๆ ว่า ตื่นขึ้นทั้งจากความหลับใหล และความหลงใหล

(๓) ประการที่ ๓ จากการที่บริสุทธิ์และตื่นขึ้นมานี้ ก็ทำให้จิตใจของผู้ตื่น มีความเบิกบานผ่องใส ปลอดโปร่งโล่งเบา เป็นอิสระ อันนี้คือสภาพจิตที่ดีงาม^{๗๙}

ถ้าเรียกในสมัยปัจจุบันก็ว่า เป็นสุขภาพจิตที่ดีมาก ถ้าท่านผู้ใดก็ตาม ได้มีสุขภาพจิตอย่างนี้แล้ว แม้จะไม่ถึงขั้นหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง ก็นับว่าเป็นผู้มีความสุขแล้ว ถ้าเป็นผู้ป่วยไข้ก็เรียกว่า มีสภาพจิตที่เหมือนกับไม่ได้ป่วยอย่างที่เรียกว่า กายป่วย แต่ใจไม่ป่วย หรือ ป่วยแต่กาย ใจไม่ป่วย ดังที่

^{๗๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๑๑/๓๒๒.

^{๗๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๗๘/๔๕๕.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว, ๒๕๕๐), หน้า ๖-๒๗.

พระพุทธเจ้าเคยตรัสสอนว่า ท่านผู้สูงอายุ ท่านผู้เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะ กระสับกระส่ายในวัยชรา ให้ทำใจว่า ถึงแม้กายของเราจะป่วย แต่ใจของเราจะไม่ป่วยด้วย ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะเป็นจิตใจที่มีความสุข และก็จะช่วยผ่อนคลาย ท่างหายจากโรคนั้น หรืออย่างน้อยก็บรรเทาทุกข์ทวนาที่เกิดจากโรคนั้นลงได้ อันนี้คือ การอธิบายความหมายของคำว่า โพชฌงค์ ที่แปลว่า องค์แห่งการตรัสรู้^{๘๐} ส่วนเหตุที่จะทำให้โพชฌงค์ ๗ ให้เกิดให้มีขึ้นมี ๒ ประการ คือ

๑) โยนิโสมนสิการ ได้แก่ การใส่ใจพิจารณาโดยอุบายอันแนบคาย

๒) พหุลีการ ได้แก่ ทำให้มาก หมายความว่า ต้องหมั่นฝึกฝนอบรมอยู่บ่อย ๆ ไม่ทอดทิ้ง^{๘๑}

โพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ทั้งหมดนำมาซึ่งคุณอันวิเศษ เมื่อพัฒนาเต็มที่จะมีอำนาจในการทำที่สุดแห่งทุกข์ในสังสารวัฏฏ์ให้สิ้นไป ในที่นี้หมายความว่า วัฏฏจักรของการเกิดและการตายในเหล่าสัตว์ซึ่งประกอบด้วยสภาวะธรรมของรูปและนามถึงความสิ้นสุดโดยสิ้นเชิง เมื่อโพชฌงค์เจริญเต็มที่แล้วจะนำผู้ปฏิบัติเข้าสู่พระนิพพาน ในที่นี้โพชฌงค์มีอุปการะแก่ความเข้มแข็งของจิตที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต

นอกจากนี้ยังช่วยรักษาโรคร้ายทางร่างกายและจิตใจได้ด้วย ทั้งนี้มีรับประกันว่าหากผู้ปฏิบัติเจริญกรรมฐานแล้วจะหายจากโรคทุกโรค แต่ก็เป็นไปได้ว่าการเจริญโพชฌงค์สามารถทำให้อาการป่วยทุเลาลง แม้แต่โรคที่ไม่อาจรักษาให้หายได้ โรคที่เมื่อบุคคลเจริญโพชฌงค์ด้วยการปฏิบัติแล้วสามารถทำให้อาการป่วยทุเลาลง พอยกตัวอย่างได้เช่น

(๑) โพชฌงค์ ๗ ช่วยขจัดความป่วยทางจิต

โรคทางจิตคือโรคที่เกิดจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ความริษยา ความตระหนี่ ความท้อถอย เป็นต้น เมื่ออาการเหล่านี้ปรากฏขึ้นก็จะทำให้จิตใจไม่แจ่มใส คลุมเครือ สภาวะจิตเช่นนี้เป็นเหตุให้ร่างกายทรุดโทรม ผิวพรรณกลับหมองคล้ำ^{๘๒} เมื่อจิตใจถูกครอบงำด้วยพลังในทางลบ เรากลายเป็นคนน่าเบื่อ ไม่มีความสุข และสุขภาพทรุดโทรมคล้ายกับการหายใจเอาอากาศที่มีสารพิษเข้าไป ในทางตรงกันข้าม หากผู้ปฏิบัติพยายามอย่างแข็งขันในการเจริญสติ กำหนดรู้อารมณ์ให้คมชัดอยู่ทุกขณะ เป็นธรรมชาติอยู่เองที่จิตก็จะเกาะอยู่กับอารมณ์นั้นโดยไม่ฟุ้งซ่านหรือซัดส่าย สมาธิหรือความตั้งมั่นของจิตจะปรากฏขึ้น จากนั้นจิตจะสะอาดปราศจากนิวรณ์หรืออคติใด ๆ และแล้วปัญญาก็จะเริ่มเบ่งบาน เมื่อสภาวะญาณเกิดขึ้นจิตจะบริสุทธิ์มากขึ้นราวกับได้หายใจเอาอากาศบริสุทธิ์

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๑/๑๑๒.

^{๘๑} นพ. อุทัย สุตสุข, สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ชีวมีสุข, หน้า ๔๕๖.

^{๘๒} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๗/๕๐๔.

อีกครั้ง หลังจากที่ถูกปล่อยจากเมืองใหญ่ที่มีความพลุกพล่าน สติ วิริยะ และธัมมวิริยะ ก่อให้เกิดสมาธิ และสภาวะญาณตามลำดับ

การเกิดสภาวะญาณแต่ละขั้น เปรียบเสมือนการได้รับอากาศบริสุทธิ์เข้าไปในร่างกาย สภาวะญาณที่ประจักษ์การเกิดดับของสภาวะธรรมเป็นการเริ่มต้นของการปฏิบัติที่ดีและลึกซึ้ง อุเบกขาสัมโพชฌงค์ทำให้จิตมีความมั่นคงและสติมีความลึกซึ้งมากขึ้น การเกิดดับของอารมณ์มีความแจ่มชัด และผู้ปฏิบัติหมดความสงสัยในสภาวะธรรมที่สามารถสัมผัสได้โดยตรง พลังปัญญาที่แรงกล้าขึ้นโดยฉับพลันนี้อาจทำให้รู้สึกว่าการปฏิบัติไม่ต้องใช้ความพยายามมาก ผู้ปฏิบัติอาจเข้าใจว่าไม่มีตัวตนหรือแม้แต่ผู้ที่ออกแรงพยายาม ปิติและความอิ่มใจเกิด เมื่อผู้ปฏิบัติ ประจักษ์ความบริสุทธิ์ของจิตด้วยตนเองรวมทั้งความลึกลับของสังขารธรรมที่เผยออกขณะต่อขณะความสุขที่เปี่ยมล้นตามมาด้วยความสงบนิ่ง และจิตที่ปราศจากความสงสัยและวิตกกังวลในช่วงของความสงบนี้ จิตสามารถจะมองเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สมาธิยังมั่นคงเมื่อปราศจากสิ่งรบกวน ในการปฏิบัติที่ลึกซึ้งนี้ แม้ว่าปิติและความสุขที่ลึกซึ้งยังคงอยู่ ผู้ปฏิบัติจะมีสภาวะจิตที่เป็นกลางอย่างแท้จริง ไม่ถูกพัดพาไปตามกระแสของกามคุณอารมณ์ นอกจากนี้อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจก็ไม่รบกวนจิต ผู้ปฏิบัติจะไม่รู้สึกถึงภัยความเจ็บปวดหรือโหยหาสิ่งที่น่าพอใจใด ๆ^{๘๓}

(๒) การเจริญโพชฌงค์ ๗ ส่งผลต่อร่างกาย

โพชฌงค์ทั้ง ๗ มีผลต่อร่างกายเช่นเดียวกับจิตใจ เพราะกายกับจิตเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด เมื่อจิตมีความบริสุทธิ์โดยมีโพชฌงค์ประคับประคองอยู่ ระบบการหมุนเวียนโลหิตจะทำงานได้ดีขึ้น เม็ดเลือดที่สร้างขึ้นใหม่จะมีความบริสุทธิ์และจะแทรกซึมไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ทำให้อวัยวะสภาวะร่างกายมีความคล่องแคล่ว ความสามารถในการรับรู้สูงขึ้น ผิวพรรณผ่องใส ผู้ปฏิบัติบางคนอาจรู้สึกว่ามีแสงออกจากร่างกายของตนเองจนทำให้สว่างไสวในเวลากลางคืน จิตก็เช่นกันจะแจ่มใสมีศรัทธาเข้มแข็งเช่นเดียวกับสัทธิสัมปทาที่เกิดจากประสบการณ์โดยตรงของผู้ปฏิบัติ จิตจะเบาและคล่องแคล่ว เช่นเดียวกับร่างกายที่บางครั้งรู้สึกเหมือนล่องลอยอยู่ในอากาศ บ่อยครั้งที่ร่างกายหายไปและผู้ปฏิบัติสามารถนั่งได้นาน ๆ โดยไม่รู้สึกเจ็บปวด^{๘๔}

พลังของโพชฌงค์จะส่งผลต่อความเจ็บป่วยเรื้อรัง เช่น วัณโรค โรคความดันโลหิตสูง โรคลำไส้ขาด โรคทางเดินปัสสาวะ โรคหัวใจ มะเร็ง และอื่น ๆ โดยเฉพาะในการปฏิบัติในระดับลึกซึ้ง แต่ผลเหล่านี้ไม่อาจเป็นที่รับประกันได้ หากผู้ปฏิบัติเข้มแข็ง อดทน กล้าหาญ ในการกำหนดสติที่อาการเจ็บปวดที่เกิดจากความเจ็บป่วย หรืออาการบาดเจ็บในอดีต ผู้ปฏิบัติอาจพบการเปลี่ยนแปลงอย่างน่า

^{๘๓} พระกัมมัฏฐานาจริยะ อุ บัณฑิตาภิวงสะ, *รู้แจ้งในชาตินี้*, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๙-๒๕๑.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙-๒๕๑.

อัศจรรย์จากอาการเหล่านี้ ความพยายามอย่างไม่ลดละทำอะไรอะไร ๆ เกิดขึ้นได้ การเจริญสติปัฏฐาน หรือการเจริญโพชฌงค์ อาจให้ผลดีค่อนข้างมาก โดยเฉพาะกับผู้ป่วยเป็นมะเร็ง มะเร็งเป็นโรคร้ายที่สร้างความเจ็บปวดให้แก่ร่างกายและจิตใจอย่างแสนสาหัส ผู้ที่เจริญสติปัฏฐานกรรณฐานได้ก้าวหน้าสามารถทำอาการให้ทุเลาลงโดยการกำหนดสติที่ความเจ็บปวด ไม่ว่าจะรุนแรงเพียงใด ผู้ปฏิบัติจะสามารถตายได้อย่างสงบ มีสติอย่างสมบูรณ์ กำหนดรู้ความเจ็บปวดอย่างเต็มที่ สมบูรณ์ และแม่นยำ ความตายเช่นนี้เป็นสิ่งที่ดีและประเสริฐ

ส่วนแพทย์หญิงรุจิรา เป็นอีกท่านหนึ่งที่รับรองเรื่องการรักษาโรคมะเร็ง โดยได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “โพชฌงค์ องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ พุทธวิธีเสริมสุขภาพและดูแลสุขภาพตนเองแบบองค์รวม ธรรมะประยุกต์สำหรับผู้ป่วยโรคมะเร็ง” โดยได้เสนอสิ่งที่เรียกว่ายาชุดโพชฌงค์ (Treatment Protocol) ว่าประกอบไปด้วย

(๑) ยาชุดแรก คือ สติโพชฌงค์ ธรรมวิชัยโพชฌงค์ สมาธิโพชฌงค์^{๘๕} ต้องให้ก่อน และให้ทันทีในช่วงแรกของการเจ็บป่วย

(๒) ยาชุดที่ ๒ คือ วิริยะโพชฌงค์ ปิติโพชฌงค์ ปัสสัทธิโพชฌงค์^{๘๖} ต้องให้ตามมาเป็นตัวเสริม และบางส่วนจะเป็นผลจากการออกฤทธิ์ของยาชุดแรก

(๓) ยาชุดที่ ๓ คือ อุเบกขาโพชฌงค์^{๘๗} เป็นตัวสุดท้ายที่ผู้ป่วยจะได้รับหากผลจากยา ๒ ตัวแรกทำงานได้ด้วยดี^{๘๘}

จากที่กล่าวมาหากมองหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยที่เป็นพุทธวิธีในการรักษาสุขภาพด้วยโพชฌงค์ โดยการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า การเจริญสติปัฏฐานก็ได้ ชื่อว่าได้เจริญโพชฌงค์ด้วยเช่นกัน และเมื่อเจริญสติถึงระดับหนึ่งแล้ว แน่แน่นอนว่าก็ย่อมเกิดผลต่อสุขภาพนั้นคือสามารถรักษาโรคได้อย่างไม่ต้องสงสัย

(๓) โพชฌงค์ในทัศนะเป็นความมหัศจรรย์แห่งมนต์คาถา

หากวิเคราะห์โพชฌงค์ ๗ ที่มีต่อการรักษาสุขภาพโดยผ่านการกระทำพิธีกรรม คือการสวดมนต์ก็พอมีเหตุผลสนับสนุนได้ว่า มนุษย์เกือบทุกยุคทุกสมัย มีการท่องคาถาสวดมนต์ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มนุษย์อาศัยภาษาและเสียงในการท่องมนต์ การสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเป็นภาษา

^{๘๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๗๘/๔๕๕.

^{๘๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๗๘/๔๕๕.

^{๘๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๗๘/๔๕๕.

^{๘๘} พญ. รุจิรา มั่งคละศิริ, โพชฌงค์ องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ พุทธวิธีเสริมสุขภาพและดูแลสุขภาพตนเองแบบองค์รวม ธรรมะประยุกต์สำหรับผู้ป่วยโรคมะเร็ง, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

บาลี ซึ่งมีความเก่าแก่หลายพันปี โดยอาศัยการเปล่งเสียงเป็นภาษาพูดในแบบมุขปาฐะ (Oral Tradition) ซึ่งภาษาบาลีนี้ประกอบด้วยสระผสมผสานอยู่แทบทุกพยางค์ การเปล่งเสียงที่มีพยัญชนะครบสามารถกระตุ้นให้เกิดพลังได้^{๘๙}

พลังในที่นี้คือพลังสันสะเทือน คือ เสียงโอ โฮล (Whole) กระตุ้นหัวใจ เสียงออย จอย (Joy) หรือ สวา हा ยะ กระตุ้นไต เสียงอี ซี (She) กระตุ้นระบบขับถ่าย เช่น การให้เด็กเล็กปัสสาวะ มักจะบอกเด็กว่า ฉี่ ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ในภาษาบาลียังมีฐานกรณ์ หรือฐานเสียงอักขระทุกตัว เมื่อเกิดจากฐานใด เสียงก็จะไปกระตุ้นอวัยวะส่วนนั้น ๆ การเปล่งเสียงในภาษาบาลีจึงมีพลังสันสะเทือน ซึ่งในแง่โยคะแล้วสามารถกระตุ้นจักรทั้ง ๗ ในตัวเราได้ อาทิคำว่า “โอม” ถือเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ (Sacred word) เพราะหากกล่าวคำนี้ออกมาด้วยเสียงสูงและไปต่ำ ผู้กล่าวจะรู้สึกถึงพลังสันสะเทือนของเสียงนั้น ๆ ไปตามจุดสำคัญของร่างกายนับแต่กันบกจนถึงลำคอและศีรษะ

ดร.ริชาร์ด เกอร์เบอร์ และแอนดรู ไวลด์ กล่าวถึงพลังสันสะเทือนที่มนุษย์ได้จากการท่องมนต์ และคาถาว่าเป็นยาวิเศษรักษาโรคได้ จากหนังสือเรื่อง Vibration Medicine กล่าวไว้ว่า โรคภัยที่ส่งผลต่อร่างกายในส่วนใด ๆ หากได้รับพลังสันสะเทือนถือเป็นการเยียวยาต่ออวัยวะนั้น ๆ ดร.แอนดรู ไวลด์ ได้เขียนหนังสือเรื่อง Spontaneous Healing และได้ร่วมทำวิจัยพร้อมกับ ดร.เกเฮนดริก ผู้เขียนเรื่อง Conscious Breathing ทั้งสองได้ข้อสรุปว่า ร่างกายของเรามีแนวโน้มที่จะสามารถรักษาตัวเองได้ หากรู้จักใช้พลังกระตุ้นอวัยวะที่มีปัญหาในร่างกาย

คำถามมีอยู่ว่า เมื่อเรากล่าวคำสรรเสริญสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเคารพบูชาผู้ควรบูชาได้แก่ พระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย เหตุใดการกล่าวคาถาดังกล่าวจึงนำมาซึ่งความสุขสวัสดิ์ปกป้องคุ้มครองผู้นั้นได้ อาจอธิบายได้ว่า การเปล่งวาจาที่เป็นสัจธรรมออกมาเปรียบได้กับการเปล่งแสงสว่างที่ทรงคุณค่า การสวดมนต์จึงนำมาซึ่งความสว่างไสว สามารถปกป้องผู้กล่าวร้าย และสรรพลีลาทั้งหลายได้ ทั้งนี้มีการวิจัยที่น่าจะพิจารณาเกี่ยวข้องกับประเด็นนี้คือ การที่ผู้นำน้ำพระพุทธมนต์ไปวิเคราะห์ ว่าอุณหภูมิของน้ำเป็นเช่นไร ปรากฏว่าโมเลกุลของน้ำที่ได้รับเสียงสวดมนต์มีความสมบูรณ์สวยงาม ขณะที่น้ำที่ตั้งอยู่หน้าโทรทัศน์ และคอมพิวเตอร์ มีความบกพร่องของอนุ มีรูปร่างที่ไม่สมบูรณ์ ขาดประสิทธิภาพ คำอธิบายที่ได้จากทดลองนี้คือ อารมณ์ของคาถาที่มีพลังหรือการสันสะเทือนของคาถาส่งให้อนุในน้ำปรับตัวสู่ภาวะที่สมบูรณ์ละเอียดอ่อนได้^{๙๐}

นอกจากนี้ข้อพิจารณาคือ ในบางครั้งผู้เปล่งบทสวดมนต์ก็ยังไม่เข้าใจในคำกล่าวตึ๊ง แต่เหตุใดจึงสามารถมีประสิทธิผลได้ ทั้งนี้วิเคราะห์ได้ว่า มนุษย์มีความฉลาดยิ่งกว่าสมองคอมพิวเตอร์

^{๘๙} พระสิงห์ทนต์ นราสโร, พลังรังสีธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โลกทิพย์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^{๙๐} พุจีโมไต โนริยุกิ, น้ำประจุพลังบำบัดโรค, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: รวมธรรมศน์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

มนุษย์จะรวบรวมข้อมูลที่ได้รับอยู่ตลอดเวลาเหมือนข้อมูลที่ใส่ในคอมพิวเตอร์ ความแตกต่างของมนุษย์ในโลกนี้นอกจากครอบครัว เชื้อชาติ ฐานะ และการศึกษา คือ การรับข้อมูลที่ต่างกันออกไป การสวดมนต์ถือเป็นการใส่ข้อมูลที่ดีงามแก่ตัวเรา เพราะเป็นการกล่าวถึงสัจธรรม และเป็นคำที่ก่อปรด้วยพลังดังกล่าวแล้วข้างต้น ทั้งนี้การใส่ข้อมูลที่มีประสิทธิภาพย่อมนำไปประโยชน์สุขแก่ตนเองด้วยกันหากใส่ข้อมูลที่ผิดพลาดย่อมนำความทุกข์ระทมแก่ผู้นั้น ๆ ดังนั้นความฉลาดในการเลือกข้อมูลจึงมีความสำคัญยิ่งต่อความสุขสวัสดิ์ของมนุษย์

นอกจากนี้การสวดมนต์ภาวนา ถือเป็นทางไปสู่การบรรลุธรรม โดยอาศัยสมาธิเป็นพื้นฐานเพราะผู้สวดมนต์จะต้องท่องคาถาที่ยาก จึงต้องมีความตั้งใจมั่น การสวดมนต์อาศัยการมีสมาธิจิตที่เป็นสมาธิ จิตที่จดจ่อแน่วแน่ และเป็นหนึ่งเดียวในปัจจุบัน ช่วยให้เกิดปัญญาเท่าทัน เข้าใจสรรพสิ่งตามเป็นจริง หากพิจารณาจากหลักฐานในพระไตรปิฎกจะพบว่า ในพระพุทธศาสนามีพิธีกรรมการรักษาโรคประกอบด้วย ๒ วิธี คือ

(๑) การสวดมนต์รักษา คือ

- ๑) รตนสูตร^{๙๑}
- ๒) โพชฌังคสูตร^{๙๒}
- ๓) คิริमानนทสูตร^{๙๓}

ความเชื่อเรื่องการสวดพระปริตต์ นับว่าเป็นความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อป้องกันรักษาบุคคลให้พ้นจากอันตรายประสบความสำเร็จในชีวิต อานุภาพของมนต์เกิดจากตัวของผู้สวดมนต์เอง และผู้ฟังที่ตั้งใจอยู่ในความเมตตา ซื่อสัตย์ และมีความศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น น้อมนำมายึดถือปฏิบัติด้วยความเพียรอย่างมีสติปัญญา นั่นคือ อานุภาพของพระปริตต์^{๙๔}

(๒) การพรมน้ำมนต์เพื่อรักษาไข้ ซึ่งตัวอย่างของการฟังบทสวดโพชฌังคแล้วหายอาพาธ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระมหากัสสปะ และพระมหาโมคคัลลานะ ผู้ซึ่งอาพาธ เมื่อได้ฟังโพชฌังคองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ ก็ได้หายจากอาพาธนั้นทันที พระคิริमानนทอาพาธหนักได้ฟังสัญญา ๑๐ จากพระอานนท์ อาพาธก็สงบโดยพลัน^{๙๕} และในสังยุตตนิกาย มหาวรรค แสดงไว้ว่า

^{๙๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๔.

^{๙๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๗๘/๔๕๕.

^{๙๓} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘.

^{๙๔} อรชร ไกรจักร์, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๕๓.

^{๙๕} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘.

“...สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ได้ทราบข่าวว่าพระมหากัสสปะอาพาธ เลยเสด็จไปเยี่ยม เมื่อเสด็จไปถึงที่อยู่ของพระมหากัสสปะ ตรัสถามอาการว่า กัสสปะ ยังพอทนได้ไหม พอยังอดภาพให้เป็นไปได้ไหม ทุกขเวทนาผ่อนคลายลงหรือกำเริบขึ้น พอทุเลาแล้วหรือยังไม่กำเริบแล้วใช่ไหม พระมหากัสสปะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนไม่ได้ ยังอดภาพให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพระองค์กำเริบหนักยังไม่คลายไป ความกำเริบย่อมปรากฏ ความทุเลาไม่ปรากฏ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงทราบว่าการอาพาธของพระมหากัสสปะอยู่ในขั้นหนักหนาสาหัสจึงทรงแสดงโพชฌงค์อันเป็นองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้แก่พระมหากัสสปะว่า กัสสปะ โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้เรากล่าวไว้ชอบแล้ว อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน พระมหากัสสปะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โพชฌงค์ดีนัก ข้าแต่พระสุคต โพชฌงค์ดีนัก พระมหากัสสปะปลื้มใจชื่นชมภักษาของพระพุทธเจ้า พระมหากัสสปะหายจากอาพาธนั้น...”^{๙๖}

ในอนาถปิณฑิกโกวาทสูตร^{๙๗} อนาถปิณฑิกคฤหบดีไม่สบาย เป็นไข้หนัก จึงส่งคนไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบและให้ถวายบังคมแทนตน กับส่งคนไปอาราธนาพระสารีบุตรให้ไปที่อยู่ของตน เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ พระสารีบุตรรับนิมนต์แล้วก็ไปเยี่ยมไต่ถามโดยมีพระอานนท์ตามไปด้วย อนาถปิณฑิกคฤหบดีมีทุกขเวทนามาก พระสารีบุตรจึงกล่าวธรรมสั่งสอน เช่น ท่านพึงสำนึกว่า จักไม่ยึดถือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และวิญญาณของท่านจักไม่อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฯลฯ อนาถปิณฑิกคฤหบดีได้ฟัง ก็ร้องไห้ พระอานนท์จึงถามว่า ท่านยังติด ยังอาลัยอยู่หรือ อนาถปิณฑิกคฤหบดีตอบว่า มิได้ติด มิได้อาลัย แต่ไม่เคยได้ฟังธรรมมีกายาเช่นนี้ เมื่อทราบว่าธรรมมีกายาเช่นนี้ ไม่ได้แสดงแก่ภุชงค์ผู้นุ่งผ้าขาว แต่แสดงแก่บรรพชิตจึงขอร้องพระสารีบุตรให้แสดงแก่ภุชงค์บ้าง เพราะกุลบุตรที่มีกิเลสน้อยมีอยู่ จะเป็นผู้รู้ธรรมะได้ ไม่ได้ฟังก็จะเสื่อมจากธรรมะไป

ท่านแสดงเนื้อหา คือตัวหลักธรรม และธรรมะที่แสดงนั้นเป็นธรรมเกี่ยวกับปัญญา เป็นธรรมะชั้นสูง ซึ่งความจริงก็เป็นเรื่องของการทำให้ใจให้สว่าง สะอาด ผ่องใสเป็นการรักษาใจ เป็นธรรมดว่ากายกับใจนั้น เป็นสิ่งที่อาศัยกันและกัน พอกายเจ็บป่วย ไม่สบาย คนทั่วไปก็มักจะพาจิตใจ ไม่สบาย เศร้าหมอง กระวนกระวาย กระสับกระส่ายไปด้วย เริ่มต้นตั้งแต่รับประทานอาหารไม่ได้ ร่างกายเศร้าหมอง ผิพรรณชอุบซิด เป็นสิ่งที่เนื่องอาศัยกันโดยตรงกันข้าม คือในทางที่ดี ถ้าจิตใจดี สบาย บางทีก็กลับมาช่วยกาย เช่น ในยามเจ็บป่วย ถ้าจิตใจสบาย มีกำลังใจ ผ่องใส เบิกบาน โรคที่เป็นมากก็กลายเป็นน้อย หรือที่จะหายยากก็หายง่ายขึ้น ยิ่งถ้ากำลังใจที่ดึ้นนั้นมีมากถึงระดับหนึ่ง ก็ไม่เพียงแต่ทำให้โรคบรรเทาเท่านั้น แต่อาจจะช่วยบำบัดโรคไปด้วยเลย ทั้งนี้ก็อยู่ที่ว่า เราจะทำใจหรือ

^{๙๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๙.

^{๙๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๓/๕๓๓.

รักษาใจของเราได้มากน้อยแค่ไหน พระพุทธเจ้าและพระมหาสาวกนั้น ท่านมีจิตใจที่พัฒนาให้ดีขึ้น
เต็มที่ มีสุขภาพด้านจิตที่สมบูรณ์แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ต้องการก็จึงเรียกเอาด้านจิตมาช่วยด้านกายได้
เต็มที่ ถ้าไม่เหลือวิสัยของเหตุปัจจัยก็เอาของดีที่มีในใจออกมารักษากายที่เป็นโรคให้หายไปได้^{๙๘}

ส่วนการพรมน้ำมนต์เพื่อรักษาไข้ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทว่า “เมืองไพสาลีเมืองหลวง
ของเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย มีพลเมืองมากมาย ได้ประสบทุกข์ภัยและล้มตาย กลิ่นของซากศพเหม็น
กระจายไปไกล พลเมืองถูกคุกคามโดยเชื้อโรคทางระบบหายใจ เจ้าลิจฉวีได้ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้า
เพื่อเสด็จเยือนพระนคร พระพุทธเจ้าทรงรับคำอาราธนาและได้เสด็จไปพร้อมกับพระสาวก ๕ รูป ไม่
นานเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงเขตเมืองไพสาลี ก็ได้เกิดฝนตกหาใหญ่ พระพุทธองค์เสด็จมาถึงในตอน
เย็น พระพุทธองค์ตรัสให้พระอานนท์สวดรัตนสูตร^{๙๙} ใน ๓ ด้านของกำแพงเมือง พระอานนท์เรียน
รัตนสูตรจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า รับน้ำจากบาตรหินของพระพุทธเจ้า และไปยืนที่ประตู
เมือง เมื่อพระอานนท์สวดว่า ยงฺกิญฺจิ และพรมน้ำมนต์ หยดน้ำที่พุ่งเข้าไปในอากาศแล้วตกลงมาถูก
คนป่วยเหล่านั้น ความเจ็บป่วยของคนเหล่านั้นก็หายทันที”

จากหลักฐานทั้งทางวิทยาศาสตร์และหลักฐานในพระไตรปิฎกจึงสามารถสรุปได้ว่า การ
สวดมนต์นั้นก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้หายจากโรคได้เช่นกัน แต่สิ่งสำคัญยิ่งก็คือการใช้กายนี้เพื่อเป็น
เครื่องมือให้เข้าถึงธรรมะ ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าเป็นสุดยอดของนักเศรษฐกิจ เป็น
ผู้ที่ทำสิ่งที่ไม่มีความให้ค่าที่สุด สิ่งที่มีค่าน้อย ให้มีค่ามากโดยไม่ต้องทำลายทรัพยากรใด ๆ ในโลก พระ
พุทธองค์ประพาศกลางดิน ตรัสรู้กลางดิน สอนกลางดิน อยู่กลางดิน ตายกลางดิน เรียกว่าอยู่อย่าง
ธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด^{๑๐๐} นี่คือพระบิดาแห่งเศรษฐศาสตร์ของโลก จึงกล่าวได้ว่าร่างกาย
ของมนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด เมื่อมนุษย์ปฏิบัติต่อร่างกายอย่างถูกต้องโดยการพิจารณา
ร่างกายจนสามารถเห็นธรรมะได้ การมีชีวิตที่ดี หรือมีสุขภาพที่ดี มิใช่เป้าหมาย (end) เพราะ
อาจจะทำให้คนลุ่มหลงในสุขภาพร่างกายได้ แต่เป็นเพียง (mean) คือเป็นเพียงเครื่องมือแห่งการ
ปฏิบัติขัดเกลตาตนเอง (จิตใจ) ให้เห็นธรรมะ นี่คือการที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพฆณคสูตร เป็นการดูแล
รักษาด้วยธรรมะ ในพระไตรปิฎกจะพบว่ามีการใช้ ๒ วิธีด้วยกันคือ ใช้สวดมนต์ให้คนป่วยฟัง และคน
ป่วยนำหลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อระงับความเจ็บไข้ การสวดพระปริตร หมายถึง การใช้บทสวดต่าง ๆ
สาธยายให้คนป่วยฟัง การฟังสาธยายธรรม ทำให้กายอ่อนคลายไม่เครียดได้ เมื่อกายอ่อนคลายไม่

^{๙๘} ม.อ. (ไทย) ๓๘๓/๕๓๓.

^{๙๙} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๐๓.

^{๑๐๐} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ธัมมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๘.

เครียด จิตก็ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเข้าถึงความจริงแห่งชีวิต และทำจิตให้มีสุขภาพสมบูรณ์เต็มที่ ภายที่เครียดจากความเจ็บไข้ก็จะผ่อนคลาย ปรับเข้าสู่สภาพปกติได้ง่าย กรณีดังกล่าวนี้ พบทั้งกรณีการสวดให้ฆราวาสญาติโยมฟัง การสวดให้พระภิกษุด้วยกันฟัง รวมทั้งการสวดให้พระพุทธเจ้าฟัง การสวดในลักษณะดังกล่าว ส่งผลหลายลักษณะ เช่น ในรายที่อาการหนัก ไม่ไหว ไม่รอดแล้ว ก็ถือเป็นการช่วยประคองจิตให้อยู่ในฐานะที่ควร ที่เหมาะสม อย่างน้อยก็พอจะประกันได้ว่า หากตายไปในสภาพจิตแบบนี้ ไม่ไปสู่ทุกข์แน่นอน ข้อนี้ได้กลายมาเป็นแบบแผนสำหรับการปฏิบัติของชาวพุทธในปัจจุบัน ในกรณีญาติพี่น้องพิจารณาแล้วเห็นว่า ผู้ป่วยไม่รอดแล้วก็จะนิมนต์พระมาสวด เพราะท่านได้รับการฝึกจิตมาดีแล้ว มีพลังจิตสูง การสวดพระปริตรจะส่งผลให้หายจากอาการป่วยไข้ได้ การรักษาโรคด้วยการสวดพระปริตรให้ฟังจึงพบเห็นได้บ่อยทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา ส่วนการนำหลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อระงับความเจ็บป่วย เช่น โพชฌงค์ ๗ มีอานุภาพตรงที่ทำให้เราได้เรียนรู้ชีวิตจากความเจ็บไข้ เรียนรู้โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตนและหาหนทางเยียวยาแก้ไขเพื่อระงับความเจ็บปวดให้บรรเทาเบาบางไป เมื่อมีโพชฌงค์ ๗ เราก็จะมีความหนักแน่น อดทน สืบค้นหาเหตุแห่งความเจ็บไข้ ทำให้เราได้เรียนรู้โรคภัยต่าง ๆ ที่เกิดกับตน จนเข้าใจโรคและวิธีการเยียวยารักษาได้ส่วนหนึ่งไม่มากก็น้อย

๔.๓ วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับภิกษุผู้ปฏิบัติภาวนาภิกษุไข้เรื่องแนวทางการอุปฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา จำนวน ๕ รูป (Key Informant) ซึ่งมีใจความพอสรุปได้โดยสังเขปดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ ภิกษุไข้ไม่ปฏิบัติตามคิลานุปัฏฐาก

การอุปฐากภิกษุไข้จำเป็นต้องมีองค์ประกอบหลายประการด้วยกันได้แก่ ผู้ป่วยและผู้ดูแลผู้ป่วย เป็นต้น ต่างฝ่ายก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องหลักการดูแลรักษาหรือวิธีการดูแลรักษาต่าง ๆ ก็ต้องทำอย่างถูกต้องและถูกวิธี อนึ่ง ภิกษุไข้เมื่ออยู่ในสภาวะที่ถูกโรคบีบคั้นและเบียดเบียนอยู่ อาจจะทำในสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะคือสิ่งที่ไม่สมควรต่อตนเองหรือต่อคิลานุปัฏฐากได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ในการอุปฐากภิกษุไข้ นั้นควรค่อย ๆ พุดคุยปรับความเข้าใจและอธิบายเหตุผล^{๑๐๑}ขอร้องพุดคุยกันด้วยเหตุและผลที่จะเกิดขึ้น^{๑๐๒}กล่าวด้วยเหตุและผลให้คนไข้เข้าใจ ส่วนถ้ายังไม่สัปปายะก็ปล่อยไปก่อนแล้วค่อย ๆ บอกพระภิกษุที่ป่วยไข้ก็มีอารมณ์ที่อ่อนไหว”^{๑๐๓}

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปัญโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระอธยา จิตตสวโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระวีรวิชัย ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ในส่วนของเรื่องยาที่จะนำมาใช้ในการรักษาผู้ป่วยนั้น ต้องมีช่วงเวลาและจำนวนตามที่แพทย์สั่งอย่างชัดเจน ผู้ดูแลต้องทำความเข้าใจและต้องปฏิบัติตามที่แพทย์สั่งอย่างเคร่งครัด ในกรณีที่ภิกษุใช้ไม่ยอมฉินยานั้น ผู้ดูแลต้องพยายามหาวิธีแนะนำให้ภิกษุใช้ทราบถึงอาการของโรคที่เป็นอยู่ และสรรพคุณของยาที่จะต้องฉิน ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ควรถามถึงสาเหตุที่ไม่ยอมฉินก่อนแล้วค่อย ๆ หาเหตุจูงใจให้ยอมฉินยา^{๑๐๔} ต้องคอยแนะนำว่ายาตัวนี้ต้องรับประทานตามแพทย์สั่ง”^{๑๐๕}

ภิกษุใช้นั้นเมื่อถูกโรคบีบคั้นและเบียดเบียนอยู่ มักจะมีทุกขเวทนาทางกายและทางใจเป็นของคู่กันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บางครั้งก็ไม่สามารถที่จะบอกอาการของความเจ็บป่วยในขณะนั้นได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงที่ปรากฏ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ผู้ปฏิบัติต้องคอยดูแลอาการของผู้ป่วยว่าเป็นอย่างไรและต้องคอยโน้มน้าวให้ท่านพูดแต่อาการที่เป็นจริง^{๑๐๖} คนใช้ส่วนมากมักจะไม่นำบอกอาการตามความเป็นจริง ข้อนี้อภิกษุผู้พยาบาลใช้ต้องหมั่นสังเกตอาการ เช่นการเคลื่อนไหว สีหน้า ในกรณีที่คนใช้ไม่พูดเลย ยิ่งต้องสังเกตให้มากยิ่งขึ้น^{๑๐๗} ผู้พยาบาลใช้ควรต้องอาศัยการสังเกตอาการเองประกอบการสอบถามอย่างใจเย็น^{๑๐๘} ภิกษุผู้พยาบาลต้องคอยปลอบใจให้กำลังใจอยู่เสมอไม่ห่าง เพราะถ้ายังทำสิ่งที่รุนแรงต่อสภาพจิตใจ ความอดทนของภิกษุใช้ก็จะยิ่งลดน้อยถอยลงอย่างรวดเร็ว^{๑๐๙} ควรหมั่นพูดคุยสอบถามอาการอาพาธหรือชวนคุยเรื่องเก่า ๆ ที่ทำให้ท่านสบายใจเพื่อช่วยให้ลืมหรือบรรเทาทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น ถ้ามถึงสิ่งที่ท่านต้องการและจัดทำให้ตามความเหมาะสม^{๑๑๐} ท่านมีความอดทนอดกลั้นต่อทุกขเวทนาอันเกิดจากโรคร้ายไข้เจ็บอย่างสูง แต่ถ้าท่านอดทนไม่ไหวก็จะบอกให้ทราบ”^{๑๑๑}

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปัญโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสัโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสัโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ พระวีรวิษณุ ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปัญโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ พระวีรวิษณุ ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปัญโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ อุดคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

๔.๓.๒ หลักธรรมที่คิลานุปัฏฐากควรนำมาใช้ปฏิบัติต่อภิกษุใช้

ความเจ็บป่วยนั้น ในทางการแพทย์ปัจจุบันมีวิธีการจำแนกอาการของโรคตามสมมติฐานของการที่เกิดขึ้นแตกต่างกันออกไป แต่ในทางพระพุทธศาสนาจำแนกโรคได้ ๒ อย่างคือ ๑. โรคทางกาย ๒. โรคทางใจ โรคทางกายนั้นต้องใช้ตัวยาและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้บรรเทาและรักษาโรคนั้น ๆ ตามที่แพทย์ได้วินิจฉัยและแนะนำ ส่วนโรคทางใจนั้นเป็นโรคที่คิลานุปัฏฐากต้องใช้พิจารณาญาณในการนำหลักธรรมมาใช้ปฏิบัติต่อภิกษุใช้เป็นกรณี ๆ ไป หลักธรรมที่สามารถนำมาใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยได้แก่ ๑. หลักธรรมที่มาในคิลานสูตร ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร ต้องหมั่นพิจารณาธรรม ๕ ประการ คือ ๑.พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่ ๒.กำหนดความปฏิกุลในอาหาร ๓.กำหนดเห็นความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง ๔.พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง และ ๕.เข้าไปตั้งมรณสัญญา (กำหนดหมายความตาย) ไว้ในภายใน”^{๑๑๒} ๒. หลักธรรมที่มาในไตรสิกขา ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา ผู้ดูแลภิกษุใช้ต้องหมั่นพิจารณาหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการพัฒนามติทางร่างกาย ความสัมพันธ์กับผู้คนและสังคม ที่เรียกว่าหมวดศีล ต้องหมั่นพิจารณาหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้จิตใจเข้มแข็ง สงบ เยือกเย็น มีพลัง ไม่วูบวาบหวั่นไหวไปตามเรื่องราวที่เข้ามากระทบ ที่เรียกว่าหมวดสมาธิ และต้องหมั่นพิจารณาหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสรรพสิ่งหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏ จนทำให้เราไม่มีความทุกข์ใจหรือหลงไหลเพลิดเพลินไปจนไม่มีสติ ที่เรียกว่าหมวดปัญญา”^{๑๑๓} ๓. หลักธรรมที่มาในโพชฌงคสูตร ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “โพชฌงค์ ๗ ประการคือ ๑. สติ ความระลึกได้ คือมีสติในการทำงานที่เราทำ ไม่ใจลอย ๒. ธัมมวิจยะ การวินิจฉัยธรรม คือวินิจฉัยการทำงานที่เราทำว่ามีข้อผิดพลาดอะไรบ้างแล้วก็นำไปปรับปรุง ๓. วิริยะ ความเพียร คือมานะ บากบั่น สู้ไม่ถอยไม่เลิกรา ถ้ายังไม่สำเร็จ ๔. ปีติ ความอิ่มใจ คือมีความสุขกับการงานที่เราได้ทำ ๕. ปัสสัทธิ ความสงบ คือทำการทำงานด้วยความสงบไม่ฟุ้งซ่าน ไม่คิดมาก ๖. สมาธิ ความที่จิตตั้งมั่น คือตั้งใจทำงานเต็ม ๑๐๐% และ ๗. อุเบกขา ความวางเฉย คือวางเฉยเมื่อมีคนมากล่าวร้ายในการทำงานของเราและไม่หลงตัวเอง”^{๑๑๔} หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงคสูตรแบ่งออกเป็น ๓ ชุด คือ

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

หลักธรรมชุดที่ ๑ คือ สติ ธรรมวิจย สมาธิ ต้องให้ก่อน และให้ทันทีในช่วงแรกของการเจ็บป่วย

หลักธรรมชุดที่ ๒ คือ วิริยะ ปิตี ปัสสัทธิ ต้องให้ตามมา เป็นตัวเสริม และบางส่วนจะเป็นผลจากการออกฤทธิ์ของยาชุดแรก และ หลักธรรมชุดที่ ๓ คือ อุเบกขา เป็นตัวสุดท้ายที่ผู้ป่วยจะได้รับหากผลหากผลจากยา ๖ ตัวแรกทำงานได้ด้วยดี^{๑๑๕} พุทธวิธีการรักษาสุขภาพด้วยโพชฌงค์โดยการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าการเจริญสติปัฏฐานก็ได้ชื่อว่าได้เจริญโพชฌงค์ด้วยเช่นกัน และเมื่อเจริญสติถึงระดับหนึ่งแล้วแน่นอนว่าก็ย่อมเกิดผลต่อสุขภาพนั้นคือสามารถรักษาโรคได้อย่างไม่ต้องสงสัย การเจริญโพชฌงค์สูตรมีผลต่อจิตใจของผู้ป่วย เมื่อได้เจริญแล้วบางครั้งก็จะสามารถให้มีอาการดีขึ้นและควรที่จะเจริญทุก ๆ วัน”^{๑๑๖} ๔. หลักพรหมวิหารธรรม ๔ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ได้แก่ เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญองงามยิ่งขึ้นไป อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง”^{๑๑๗} ๕. หลักขันติ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ขันตินั้นใช้เมื่อตอนที่ท่านมีอาการน่าเป็นห่วงต้องเฝ้าตลอดเวลา”^{๑๑๘} ๖. หลักธรรมาภิบาล ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ความสำนึกและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนได้รับและหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ความอดทนในสิ่งที่ตนได้รับมอบหมาย รับผิดชอบที่จะทำให้เกิดความสุขแก่ตนและคนอื่น เพราะการสั่งบุญนำความสุขมาให้”^{๑๑๙} ๗. หลักความเพียร ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “คือ ผู้ดูแลต้องมีความเพียรเป็นอย่างมากที่จะต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เราก็ต้องอดทนและใช้ความเมตตากรุณาเข้ามาช่วย ก็จะทำให้ผู้ดูแลและผู้ป่วยมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น และที่สำคัญเราต้องมีกำลังในการทำงานและดูแลตนเอง และทั้งผู้ป่วยให้มีสุขภาพที่ดีขึ้น”^{๑๒๐} และ ๘. หลักพละ ๕ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “คือ สัทธา ความเชื่อ เชื่อว่าเราทำได้ เชื่อว่าท่านต้องหายป่วย วิริยะ ความเพียร ขยันในการดูแลท่านไม่เบื่อหน่าย อดทน

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปัญโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสวโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปัญโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ อคคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภัสสโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสวโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ต่อความลำบากต่าง ๆ สติ ความระลึกได้ คอยย้าเตือนตนไม่ให้อารมณ์ด้านลบมาทำให้การพยาบาลเกิดปัญหา สมาธิ ความตั้งมั่น คอยยึดมั่นในการดูแลพยาบาลไม่ย่อท้อ ปัญญา ความรอบรู้ เรียนรู้ ฝึกใช้ เรียนรู้การดูแลรักษาหมั่นพัฒนาตนเอง”^{๑๒๑}

๔.๓.๓ สิ่งแวดล้อมที่เป็นสัปปายะต่อภิกษุใช้

อนึ่ง สิ่งแวดล้อมนั้นมีส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในองค์ประกอบของการดูแลรักษาภิกษุใช้ ถ้าภิกษุใช้ได้รับการดูแลรักษาด้วยหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง แต่อยู่ในสถานที่หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่เป็นสัปปายะคือไม่สมควรและไม่เหมาะสม ก็จะทำให้โรคนั้นทุเลาหรือหายขาดได้ยาก แต่ถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นสัปปายะก็จะทำให้โรคนั้นทุเลาหรือหายขาดได้เร็วขึ้นอย่างแน่นอน ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ในสภาวะธรรมตามความเป็นจริง การที่เราได้สถานที่การเป็นอยู่อาศัยอันเป็นสัปปายะเหมือนอยู่ที่โรงพยาบาลย่อมสมควร^{๑๒๒}สิ่งแวดล้อมสำหรับภิกษุใช้ถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของการอุปฐากภิกษุใช้ต้องจัดการที่อยู่อาศัย อาวาสเป็นที่สบายต่อสุขภาพ คือ อาวาสที่มีสิ่งแวดล้อมดี มีอากาศบริสุทธิ์ ไม่มีมลภาวะเป็นพิษ ไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป เป็นต้น การได้อยู่ในอาวาสเช่นนี้ก็จะทำให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและอายุยืน^{๑๒๓}สถานที่ควรสะอาด ปลอดภัย^{๑๒๔}ปิดกวาดเช็ดถูทุกวัน ดูแลสถานที่รอบข้างไม่ให้เกิดเสียงดังเกินไป และดูแลเก็บขยะรอบข้างทุก ๆ วัน ไม่ว่าจะเป็นน้ำดื่ม น้ำอาบ แม้กระทั่ง ๆ ไฟฟ้า”^{๑๒๕}

๔.๓.๔ ลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของคิลานุปัฏฐาก

อนึ่ง คิลานุปัฏฐากนั้นต้องมีความรู้ความสามารถและความเข้าใจเกี่ยวกับอาการของโรค นั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่ได้จากการศึกษาด้วยตนเองหรือได้จากการปรึกษาแพทย์ ก็จะทำให้คิลานุปัฏฐากนั้นใช้ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดมาแล้วนำมาใช้กับภิกษุใช้ได้อย่างถูกวิธี และไม่ทำให้เกิดผลเสียที่อาจจะตามมา แต่ถ้าคิลานุปัฏฐากไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือไม่มีความรู้ในทางเภสัชแล้ว ก็จะทำให้การดูแลรักษานั้นมีโทษต่อผู้ป่วยได้ บางครั้งอาจอันตรายถึงแก่ความตายได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “การที่ผู้ดูแลภิกษุใช้ไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือ

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ พระวีรวิชัย ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภสสโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปัญโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสวโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ตามอาการแห่งโรคถือว่าบกพร่องในหน้าที่ ต้องใส่ใจในการจัดยาถวายให้ตรงโรคและตรงเวลาตามคำแนะนำของแพทย์^{๑๒๖}หากจัดยาถวายไม่ตรงแล้วอาจเป็นอันตรายจนถึงแก่ชีวิตของภิกษุใช้ได้”^{๑๒๗}

การทำหน้าที่คิลานุปัฏฐากนั้น เป็นหน้าที่ที่ผู้ปฏิบัติต้องมีความปรารถนาดีต่อผู้ป่วยเป็นหลักสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ต่อสัทธิวิหาริก หรือสัทธิวิหาริกต่อพระอุปัชฌาย์ เป็นต้น ก็ต้องปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยหวังเพียงว่า ต้องการให้ผู้ป่วยนั้นมีอาการที่ดีขึ้นหรือหายขาดจากอาการเจ็บป่วยนั้น ๆ แต่ว่าถ้าปฏิบัติด้วยเห็นแก่อามิสหรือหวังลาภสักการะเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะให้ทำหน้าที่คิลานุปัฏฐากต่อไป ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ภิกษุผู้ดูแลภิกษุไข้ดูแลเพื่อเห็นแก่อามิสสินจ้าง หวังในลาภสักการะเป็นสิ่งที่ไม่ควรเพราะจิตเป็นอกุศลหวังผลตอบแทน ถ้าไม่ได้สิ่งที่หวังก็จะไม่ทำให้เต็มกำลังความสามารถ^{๑๒๘}จะทำให้ถูกนิทาได้^{๑๒๙}ควรยึดถือความกตัญญูตถะเวทิตาธรรม^{๑๓๐}หากเห็นแก่ลาภและสักการะเป็นอย่างยิ่งแล้วจะทำให้เกิดความโลภต่อไปตลอดได้”^{๑๓๑}

อนึ่ง คิลานุปัฏฐากนั้นต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอาการของโรคนั้น ๆ โรคบางโรคผู้ป่วยสามารถที่จะช่วยเหลือตัวเองได้บ้าง ก็จะทำให้ผู้ดูแลไม่ต้องลำบากและเหนื่อยมากนัก เพียงแต่จะต้องคอยดูแลอยู่ใกล้ ๆ ไม่ให้คลาดสายตา แต่โรคบางโรคผู้ป่วยไม่สามารถที่จะช่วยเหลือตัวเองได้เลย ก็จะทำให้ผู้ดูแลต้องลำบากและเหนื่อยมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของการให้อาหาร ก็ต้องคอยป้อนหรือช่วยให้ทางสายยาง ในส่วนของการทำความสะอาดร่างกายหรือห้องที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วยนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วผู้ป่วยที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้เลย ก็จะต้องซบถ่ายของเสียต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอุจจาระปัสสาวะอาเจียนน้ำลายหรือน้ำมูกออกมาบนเตียงเป็นประจำ คิลานุปัฏฐากต้องทำความสะอาดหลังจากผู้ป่วยซบถ่ายของเสียเสร็จแล้ว ต้องทำด้วยความเต็มใจ ไม่แสดงอาการรังเกียจออกมาให้ผู้ป่วยได้เห็นหรือรับรู้ได้ด้วยทากายหรือทางวาจา อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังคำ

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปณฺโณ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ อคฺคสิทฺธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปณฺโณ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภสฺสโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ อคฺคสิทฺธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสฺวโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ให้สัมภาษณ์ว่า “ภิกษุผู้อุปฐากภิกษุไข้ไม่ควรรังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุไข่ออกไปทิ้ง การที่ภิกษุผู้ดูแลทำอาภักปฏิกิริยาที่ส่ออาการรังเกียจ ย่อมไม่สมควรให้ดูแล เพราะแสดงออกซึ่งความไม่บริสุทธิ์ใจในการดูแล^{๑๓๒} เพราะเมื่อเกิดอาการรังเกียจขึ้นแล้วย่อมเป็นที่อึดอัดต่อภิกษุไข้^{๑๓๓} ภิกษุผู้พยาบาลควรพิจารณาถึงสิ่งที่เป็นปฏิกุศลให้ดูเป็นสิ่งที่ปกติมีกันทุกคน เพราะถ้าภิกษุผู้พยาบาลแสดงความรังเกียจออกมา ก็จะทำให้ภิกษุไข้มีจิตใจที่ทรุดลงอย่างรวดเร็ว”^{๑๓๔}

คิลานุปัฏฐากต้องมีความสามารถที่จะอธิบายให้ความรู้เกี่ยวกับอาการของโรคนั้น ๆ ต่อผู้ป่วยที่กำลังเผชิญอยู่กับโรคนั้นได้ และต้องคอยให้กำลังใจต่อผู้ป่วยอยู่เป็นนิตย์ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ภิกษุผู้ดูแลต้องคอยชี้แจงให้ภิกษุไข้เข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ หากไม่ให้กำลังใจ หรือบั่นทอนกำลังใจของภิกษุไข้เป็นการไม่ควร เพราะไม่สามารถบรรเทาทุกข์เวชนาทางกายหรือทางใจของภิกษุไข้ได้เลย^{๑๓๕} อีกทั้งทำลายและบั่นทอนจิตใจของภิกษุไข้ด้วยคำพูดอีกด้วย ย่อมเป็นที่อึดอัดต่อภิกษุไข้^{๑๓๖} ภิกษุที่ดูแลควรที่จะปฏิบัติตัวให้ดีต่อคนไข้ ให้คำแนะนำ คอยให้กำลังใจ เพื่อที่จะได้มีกำลังใจสู้กับโรคที่เกิดขึ้นต่อไปได้”^{๑๓๗}

๔.๓.๕ แนวทางการอุปฐากภิกษุไข้

แนวทางการอุปฐากภิกษุไข้ นั้น แบ่งออกเป็น ๔ แนวทางคือ ๑.รักษาที่วัดตามอาการ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “หากท่านอยู่ที่วัดเราสามารถดูแลปรนนิบัติได้เต็มกำลังความสามารถทั้งยังสามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักธรรมวินัยและหลักการแพทย์ได้^{๑๓๘} การดูแลนั้นต้องทำตามอาการของผู้อาพาธ ต้องเป็นเสมือนมือและเท้าของท่านได้^{๑๓๙} ต้องดูอาการตามโรคที่เป็นหรือตามคำแนะนำของ

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภสโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระวีรวิทย์ ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปญฺโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปญฺโญ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภสโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

แพทย์^{๑๔๐}ต้องดูแลท่านด้วยโภชนะที่สมควร เกสซ์ที่สมควร และจัดสถานที่ อุปกรณ์ของใช้ให้สัปปายะ ต่อภิกษุใช้^{๑๔๑} จัดสรรเวลาเยี่ยมเพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนคนไข้”^{๑๔๒} ๒.รักษาที่โรงพยาบาล ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “โรงพยาบาลนั้นจะมีเครื่องมือที่ใช้ในการรักษาพร้อมมากกว่า”^{๑๔๓} ๓.มีทุนนิธิสำหรับ ภิกษุอาพาธโดยเฉพาะ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “การรักษาพยาบาลต้องใช้งบประมาณเพียงใดไม่อาจที่จะทราบได้อย่างชัดเจน เราควรมีไว้เพื่อเตรียมพร้อมอยู่เสมอ^{๑๔๔}เป็นหลักประกันคุณภาพชีวิตของ ภิกษุภายในวัด”^{๑๔๕} ๔.ควรมีคิลานุปัฏฐากโดยเฉพาะ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ภิกษุใช้ควรมีภิกษุดูแล โดยเฉพาะเพื่อจะได้มีรูปแบบแนวทางการปรนนิบัติที่เหมาะสมและถูกต้องตามหลักธรรมวินัยและ หลักการแพทย์^{๑๔๖} พระอุปัฏฐากต้องมีอยู่เป็นประจำ สลับหมุนเวียนเพื่อดูแลอย่างไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการคุณมาก”^{๑๔๗}

๔.๓.๖ ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการอุปฐากภิกษุใช้

ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒินั้นถือว่าเป็นข้อมูลที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะว่าเป็น การให้ข้อมูลที่น่าเสนอมาจากประสบการณ์จริงของผู้ทรงคุณวุฒิโดยตรง แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนหลักๆ ได้แก่ ๑.ส่วนของวัด และ ๒.ส่วนของรัฐ ในส่วนของวัดนั้นต้องมีการจัดการดูแลภิกษุอาพาธอย่างมีระบบ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ควรจัดให้มีภิกษุหรือเฝ้าไข้ผู้ดูแลทุนนิธิสำหรับภิกษุอาพาธโดยตรง เมื่อมีภิกษุหรือสามเณรในวัดป่วยควรใช้ทุนนิมาดูแลค่าใช้จ่ายในบางส่วนหรือทั้งหมดตามความเหมาะสมและควรจัดให้มีภิกษุหรือสามเณรผู้อุปฐากใช้โดยให้สิทธิ์ตามความเหมาะสม^{๑๔๘}อยากให้แต่ละวัดมีห้องพยาบาลไว้ ๑ ห้อง เพื่อที่จะได้ดูแลเบื้องต้นก่อน แล้วอยากจะให้มีโรงพยาบาลสงฆ์

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสวโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อุดคสิทธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ พระวิริยพันธุ์ ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ พระวิริยพันธุ์ ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ พระวิริยพันธุ์ ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปณฺโณ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปณฺโณ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภสสโร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปณฺโณ, วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

เพิ่มเติมมากกว่าที่มีอยู่ และควรที่จะให้แต่ละวัดมีภิกษุผู้ดูแลภิกษุไข้ประจำวัดนั้นๆ ด้วย^{๑๔๙} ควรรักษาตามที่แพทย์กำหนดมา เพราะประสบการณ์ของแพทย์ย่อมมีมากกว่า และควรเตรียมสถานที่ในการรักษาให้สมบูรณ์ และพร้อมมากที่สุดเท่าที่จะสถานที่และทุนจะสามารถทำได้ การจัดอุปกรณ์ทางการแพทย์นั้นควรปรึกษาทางโรงพยาบาล และก่อนที่คนไข้จะออกจากโรงพยาบาลนั้น ภิกษุผู้ปฏิบัติควรที่จะฝึกการดูแลจากพยาบาลที่ดูแลท่านในระหว่างที่อยู่โรงพยาบาล เพื่อที่จะได้นำมาใช้ในการพยาบาลต่ออย่างถูกวิธีและถูกต้องให้มากที่สุด”^{๑๕๐} ๒. ส่วนของรัฐ ในส่วนนี้หน่วยงานที่ดูแลพระภิกษุโดยตรงก็คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ต้องมีแผนงานหรือนโยบายเกี่ยวกับการดูแลภิกษุอาพาธอย่างบูรณาการ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรมีการสำรวจจำนวนภิกษุที่ป่วยไข้ พร้อมกับมีแผนสำหรับอำนวยความสะดวกกับทางวัด ทั้งนี้ อาจจะประสานกับเจ้าคณะปกครองเป็นลำดับไป นอกจากนี้ ฝ่ายบ้านเมืองในฐานะพุทธบริษัทก็ควรมีนโยบายด้านนี้อย่างจริงจังด้วย ที่เห็นตอนนี้ภาคเอกชนมาให้ความรู้เรื่องการฉีดยาที่ถูกต้องน่าจะมี เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นโครงการ ๆ ไป ยังไม่เห็นทีนโยบายที่ต่อเนื่อง”^{๑๕๑}

สรุปคำให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องการอุปฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๕ ประเด็นดังนี้คือ ๑.ภิกษุไข้ไม่ปฏิบัติตามคิลานุปัฏฐากได้แก่ ไม่ทำสิ่งที่เป็นสัปายะ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ เป็นสัปายะ ไม่ฉันทา และไม่บอกอาการอาพาธตามที่เป็นจริง ๒.หลักธรรมที่คิลานุปัฏฐากควรนำมาใช้ปฏิบัติต่อภิกษุไข้ได้แก่ หลักธรรมที่มาจากคิลานสูตร หลักธรรมที่มาจากไตรสิกขา หลักธรรมที่มาจากโพชฌงค์สูตร หลักพรหมวิหารธรรม ๔ หลักขันติ หลักธรรมมาภิบาล หลักความเพียร และหลักพละ ๕ ๓.สิ่งแวดล้อมที่เป็นสัปายะต่อภิกษุไข้ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่ดีควรมีอากาศบริสุทธิ์ ไม่มีมลภาวะเป็นพิษ ไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป ควรสะอาด และปลอดโปร่ง ๔.ลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของคิลานุปัฏฐากได้แก่ ไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือตามอาการแห่งโรค เห็นแก่อาภิสเช่น ทำเพราะหวังลาภสักการะ รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุไข้ออกไปทิ้ง ไม่สามารถชี้แจงให้ภิกษุไข้เข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ และไม่ให้อำนาจหรือบั่นทอนกำลังใจ และ ๕.แนวทางการอุปฐากภิกษุไข้ ได้แก่ รักษาที่วัดตามอาการ รักษาที่โรงพยาบาล มีทุนนิธิสำหรับภิกษุอาพาธโดยเฉพาะ และควรมีคิลานุปัฏฐากโดยเฉพาะ

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภสสร, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ พระวีรวิชัย ปทีปธมโม, วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทฺธิ, วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

๔.๔ สรุป

แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น แนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา โดยพระพุทธเจ้าแม้จะพร่ำสอนให้เหล่าคฤหัสถ์และบรรพชิตพิจารณาถึงความเจ็บป่วยไว้เนื่อง ๆ ว่า เราเป็นผู้มีความเจ็บปวดธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความเจ็บไปได้ ในสมัยพุทธกาล เมื่อหมู่ภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธด้วยโรคต่าง ๆ ขึ้นมา พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุได้มีเครื่องยาต่าง ๆ ไว้ใช้สำหรับบำบัด รักษา อุปฐากภิกษุไข้เช่น ทรงอนุญาต เกสซ์ ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ซึ่งถือว่าเป็นทั้งยาและมีคุณสมบัติทางโภชนาการแก่ภิกษุที่อาพาธด้วยโรค ผอมเหลืองฉันอาหารไม่ได้ สามารถรับประทานโดยเก็บไว้ฉันได้นาน ๗ วัน และให้ฉันได้ตลอดเวลา ทรงอนุญาตอาหารประเภทน้ำข้าวใสเป็นต้น ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันยาถ่ายใช้บำรุงสุขภาพได้ ทรงอนุญาตการผ่าตัดตริตสีดวงทวารได้ตามสมควร

แนวทางการรักษาภิกษุไข้ซึ่งในโรคสูตรได้แบ่งโรคเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) โรคทางกาย มักจะใช้วิธีการต่าง ๆ ในการรักษา ได้แก่ การใช้สมุนไพร ใช้เกสซ์ ๕ โดยการรับประทาน การดื่ม ฟอก ทา หยอด การนัตถ์ เป็นต้น อาการของโรคเจ็บป่วยทางกายในพระพุทธศาสนามีประเภทของโรค เช่น ๑.กลุ่มอาการของโรคผิวหนัง ๒.กลุ่มโรคระบบทางเดินอาหาร ๓.โรคที่มีสาเหตุมาจากลมภายใน ๔.โรคอื่น ๆ (๒) โรคทางใจ มีการรักษาหรือบรรเทาความเจ็บป่วยทางจิต หรือ ทางใจ คนเราเมื่อถูกอนุสัยหรืออาสวะอันเป็นกิเลสละเอียดครอบงำมีอาการทางจิต เช่น โลภ โกรธ เศร้าโศก คร่ำครวญ เสียใจความเจ็บป่วยเหล่านี้เป็นความเจ็บที่จะต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนาน เพราะจะฝังรากลึกลงในจิตในใจ และโรคเหล่านี้จะต้องอาศัย หลักธรรมที่จะทำให้เกิดปัญญาเข้ามาแก้ไขธรรมเหล่านี้เรียกว่าธรรมโอสธ วิธีการใช้ธรรมโอสธรักษาโรคทางใจเช่น ๑.ใช้โยนิโสมนสิการ หมายถึง การมนสิการโดยแยบคาย ๒.การใช้สมาธิบำบัด เช่น อานาปานสติ เพื่อสงบนิรวณกิเลสจนเกิดปิติผ่องคลาย ๓.การคบหากัลยาณมิตรเช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ พระสงฆ์ แพทย์ จิตแพทย์ คนใดคนหนึ่ง ที่สามารถให้คำแนะนำและปรึกษาได้ จะเห็นได้ว่า เมื่อมีโรคความเจ็บป่วยทั้ง ๒ ชนิด ในการรักษาหรือบรรเทาความเจ็บป่วยนั้นจะต้องใช้ยา คือ ยารักษาทางกาย และยารักษาทางใจ ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงต้องศึกษาทางกายและยาทางใจไปพร้อมกันด้วย

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร คือ ๑.ในคิลานสูตรที่ ๑ มีหลัก ๓ ประการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้คือ ๑.ทรงอนุญาตอาหารสำหรับภิกษุไข้ ๒.ทรงอนุญาตยาสำหรับภิกษุไข้ ๓.ทรงอนุญาตคนพยาบาลสำหรับภิกษุไข้ เพราะอาศัยคนไข้ คนไข้แม้อื่น ๆ ก็ควรได้รับการพยาบาลด้วยคนไข้ ๓ จำพวกนี้ ๒. ในคิลานสูตรที่ ๒ มีหลักธรรมสำหรับภิกษุที่เป็นไข้ ๕ ประการ คือ ๑.พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่ ๒.กำหนดหมายความปฏิกุลในอาหาร ๓.กำหนดหมายความไม่

นำเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง ๔.พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง และ ๕.เข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน เป็นการใช้หลักธรรมในการช่วยบำบัดทางด้านจิตใจให้กับภิกษุใช้ด้วยการแนะนำให้คำปรึกษา หรือว่าสาธยายธรรมให้คนป่วยฟัง เพื่อช่วยเหลือภิกษุไข้ให้มีจิตใจเข้มแข็งต่อสู้กับทุกข์ภัยไข้เจ็บได้

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา โดยการนำหลักธรรมมาร่วมแก้ปัญหาโรคที่เกิดขึ้นกับการเจ็บป่วย โดยนำหลักธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ป่วยที่อยู่ในระดับความเจ็บป่วยต่าง ๆ กันตามหลักไตรสิกขาเช่น การตั้งใจรักษาศีล การใช้ชีวิตด้วยความสำรวมระวังด้วยความไม่ประมาท การประกอบอาชีพที่ไม่เป็นภัยต่อชีวิตและสุขภาพของผู้อื่นและตนเองซึ่งล้วนช่วยให้ห่างไกลจากปัจจัยเสี่ยง หรือลดปัจจัยที่ทำให้โรคมีความรุนแรงขึ้นได้ การหมั่นเจริญสมาธิคือ พยายามระลึกรู้ตัวอยู่กับปัจจุบันทุก ๆ ขณะ ไม่ปล่อยใจให้เหม่อลอยเป็นการปฏิบัติธรรมที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ความกังวล ที่เกิดจากการฟุ้งปรุ่งแต่งไปในอดีตหรืออนาคต ก็จะช่วยลดความเครียดของผู้ป่วยลงได้อีกทางหนึ่ง และยังทำให้สมาธิเกิดได้ง่ายขึ้นด้วย และมีปัญญาที่จะเน้นทำความเข้าใจความจริงของธรรมชาติเพื่อนำสู่การละวางความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อกลุ่มเสี่ยงและผู้ป่วยที่เป็นโรคต่าง ๆ ได้ด้วย

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงคสูตร โดยใช้สิ่งที่เรียกว่ายาชุดโพชฌงค์ ๗ ประกอบไปด้วย ๑.ยาชุดแรก คือ สติโพชฌงค์ ธรรมวิจยโพชฌงค์ สมาธิโพชฌงค์ ต้องให้ก่อน และให้ทันทีในช่วงแรกของการเจ็บป่วย ๒.ยาชุดที่ ๒ คือ วิริยโพชฌงค์ ปีติโพชฌงค์ ปัสสัทธิโพชฌงค์ ต้องให้ตามมาเป็นตัวเสริม และบางส่วนจะเป็นผลจากการออกฤทธิ์ของยาชุดแรก ๓.ยาชุดที่ ๓ คือ อุเบกขาโพชฌงค์ เป็นตัวสุดท้ายที่ผู้ป่วยจะได้รับหากผลจากยา ๒ ตัวแรกทำงานได้ดีด้วยดี ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยที่เป็นพุทธวิธีในการรักษาสุขภาพด้วยโพชฌงค์ โดยการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า การเจริญสติปัฏฐานก็ได้ ชื่อว่าได้เจริญโพชฌงค์ด้วยเช่นกัน ส่วนการนำหลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อระงับความเจ็บป่วย เช่น โพชฌงค์ ๗ มีอานภาพตรึงที่ทำให้เราได้เรียนรู้ชีวิตจากความเจ็บไข้ เรียนรู้โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตนและหาหนทางเยียวยาแก้ไขเพื่อระงับความเจ็บปวดให้บรรเทาเบาบางไป เมื่อมีโพชฌงค์ ๗ เราก็จะมีความหนักแน่น อดทน สืบค้นหาเหตุแห่งความเจ็บไข้ ทำให้เราได้เรียนรู้โรคภัยต่าง ๆ ที่เกิดกับตน จนเข้าใจโรคและวิธีการเยียวยารักษาได้ส่วนหนึ่งไม่มากนัก

ผู้วิจัยได้สรุปแนวทางการอุปฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ สรุปได้ว่า การอุปฐากภิกษุไข้ นั้น ผู้อุปฐากต้องคอยดูแลอาการของภิกษุไข้ว่าเป็นอย่างไร และต้องคอยโน้มน้าวให้ภิกษุไข้พูดแต่อาการที่เป็นจริง ซึ่งภิกษุไข้ส่วนมากมักจะไม่นับอาการตามความเป็นจริง ข้อนี้นักศึกษาอุปฐากไข้ต้องหมั่นสังเกตอาการ เช่น การเคลื่อนไหว สีหน้า

เมื่อภิกษุใช้ไม่มีความอดทน ภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้ต้องคอยปลอบใจให้กำลังใจอยู่เสมอไม่ห่าง เพราะถ้ายังทำสิ่งที่รุนแรงต่อสภาพจิตใจ ความอดทนของภิกษุใช้ก็จะยิ่งลดน้อยถอยลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งจัดการที่อยู่อาศัย อาวาสเป็นที่สบายต่อสุขภาพ คือ อาวาสที่มีสิ่งแวดล้อมดี มีอากาศบริสุทธิ์ ไม่มีมลภาวะ เป็นพิษ ไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป รักษาความสะอาดเรียบร้อยอย่างสม่ำเสมอ ถ้าอาการของภิกษุใช้ไม่หนักมาก ภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้สามารถดูแลปรับนิสัยที่วัดได้ โดยจัดเตรียมสถานที่ให้พร้อม จัดสรรเวลาเยี่ยมเพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนภิกษุใช้ แต่ถ้าภิกษุใช้อาการหนักจนเกินไป ถึงแม้ตัวภิกษุใช้ต้องการที่จะรักษาอยู่ที่วัดในช่วงที่อาการหนักก็ไม่ควรที่จะรักษาที่วัด ควรนำภิกษุใช้ส่งตัวไปรักษาที่โรงพยาบาล หากเกิดเหตุฉุกเฉินก็สามารถรับการรักษาได้ทันที่ เพราะแพทย์สามารถที่จะวินิจฉัยโรคได้โดยตรง และโรงพยาบาลมีเครื่องมือพร้อมใช้ในการรักษามากกว่า และควรมีทุนหรือมูลนิธิ เป็นค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลให้แก่ภิกษุใช้ เพราะในการรักษาพยาบาลต้องใช้งบประมาณเท่าไรไม่อาจที่จะทราบได้อย่างชัดเจน ส่วนหลักธรรมที่ภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้นำมาใช้ในการอุปัฏฐากภิกษุใช้ ได้แก่ พรหมวิหารธรรม ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และพละ ๕ คือ สัทธา ความเชื่อ เชื่อว่าเราทำได้ เชื่อว่าท่านต้องหายป่วย วิริยะ ความเพียร ขยันในการดูแลท่านไม่เบื่อหน่าย อดทนต่อความลำบากต่าง ๆ สติ ความระลึกได้ คอยย้ำเตือนตนไม่ให้อารมณ์ด้านลบมาทำให้การพยาบาลเกิดปัญหา สมาธิ ความตั้งมั่น คอยยึดมั่นในการดูแลพยาบาลไม่ย่อท้อ และปัญญา ความรอบรู้ เรียนรู้ภิกษุใช้ เรียนรู้การดูแลรักษาหมั่นพัฒนาตนเอง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนาไว้ ๕ แนวทาง ได้แก่ ๑.แนวทางการนำหลักธรรมมาปฏิบัติต่อภิกษุใช้ ๒.แนวทางการดูแลทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจของภิกษุใช้ ๓.แนวทางการดูแลทางด้านโภชนาการและทางด้านคิลานเภสัชให้เป็นสัปปายะสำหรับภิกษุใช้ ๔.แนวทางการจัดเตรียมสถานที่ที่ใช้ในการอุปัฏฐากให้เป็นสัปปายะสำหรับภิกษุใช้ และ ๕.แนวทางการร่วมมือกันระหว่างวัดกับหน่วยงานของรัฐ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนานี้โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการ ในการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อเสนอแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

หลักการอุปฐากภิกษุใช้ พระพุทธองค์ทรงวางหลักการถึงบุคคลที่จะอุปฐากภิกษุใช้ไว้ ๗ อย่างคือ ๑.หลักอุปัชฌายวัตร ๒.หลักสัทธินิหาริกวัตร ๓.หลักอาจริยวัตร ๔.หลักอันตวาสิกวัตร ๕. หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน ๖.หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์เดียวกัน และ ๗.หลักสงฆ์ที่อยู่ในวัด นั้นพึงพยาบาลภิกษุใช้จนกว่าเธอจะหาย ข้อสำคัญต้องให้ภิกษุได้รู้ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับอาการป่วย เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจว่าจะยอมรับเข้ารับรักษาตัวที่วัดหรือในโรงพยาบาล แต่ไม่ว่าท่านจะยอมรับเข้ารับรักษาด้วยเหตุผลใดก็ตาม มีข้อพึงปฏิบัติคือ ๑. หากท่านไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ป่วยที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ควรจัดเตียงที่อยู่ในมุมสงบห่างจากสายตาผู้คนให้ท่าน ๒. บุคลากรที่เป็นสตรีขณะเข้าตรวจรักษาให้การพยาบาลดูแล ไม่ควรอยู่กับท่านตามลำพังในที่ลับตา ๓. การถวายยา อาหาร เครื่องดื่ม ถ้ามีภิกษุที่เป็นอุปัชฌากอยู่ ควรบอก หรือควรประเคนให้ท่าน ๔. ในกรณีที่เป็นภิกษุอาพาธติดเตียง หรือรูปที่ไม่สามารถทำความสะอาดร่างกายด้วยตนเองได้ หากเป็นไปได้ควรให้ภิกษุอุปฐากเป็นคน ทำหรือ จัดเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยอย่างน้อย ๑ คน ร่วมทำความสะอาดร่างกายให้ท่าน ๕. ในพระวินัย กำหนดไม่ให้ภิกษุไว้หนวด ไม่ให้ไว้เล็บยาว หากท่านไม่สามารถดูแลตนเองได้ควรให้ภิกษุอุปฐากโกนหนวด ตัดเล็บให้ท่านทุกๆ สัปดาห์ ๖. ภิกษุใช้บางรูปท่านยังประสงค์จะทำกิจวัตรของท่าน เช่น ทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิ หรือปลงอาบัติ เป็นต้น ควรอำนวยความสะดวกให้ท่านตามสมควร

วิธีการอุปฐากภิกษุใช้ คือ การที่จะดูแลสุขภาพและเฝ้าพยาบาลเมื่อเป็นไข้ ตามวิธีการที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎกในส่วนที่เกี่ยวกับยาและการรักษานั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยากด้วยข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านด้วยยาสมุนไพรต่างๆ ซึ่งยังไม่มั่นใจว่าเป็นพืชชนิดเดียวกันกับที่รู้จักในปัจจุบันหรือไม่ หลายชนิดหาได้ยากหรือไม่พบในประเทศไทย ด้านวิธีใช้ก็ไม่มีขั้นตอนระบุวิธีเตรียมยาและวิธีใช้ที่ชัดเจน อีกทั้งชื่อโรค อาการ อาหารการกิน สภาพของร่างกาย และสิ่งแวดล้อม ที่แตกต่างไปจากครั้ง

พุทธกาลมาก ย่อมมีผลต่อการรักษาทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อเกิดอาพาธขึ้นภิกษุใช้แต่ละรูปย่อมมีความรู้สึกต่อความผิดปกตินั้นไม่เหมือนกัน ความรู้สึกของภิกษุเมื่ออาพาธ สามารถแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ ๑. กลุ่มที่มองการอาพาธว่าเป็นภัยที่ต้องขจัด ๒. กลุ่มที่มองเป็นเรื่องธรรมชาติที่ต้องเกิด ๓. กลุ่มที่มองว่าเป็นโอกาสที่เปิดให้ได้ปัญญา ดังนั้น การที่เรามีโอกาสหรือตั้งใจที่จะอุปฐากดูแลช่วยเหลือภิกษุไข้แล้วเราน้อมจิตของเราระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะส่งผลต่อจิตใจอันเป็นกุศลเป็นอย่างมาก และหากมีอันสงฆ์ดังพระพุทธานุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิดดังได้อธิบายมาแล้ว

หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ๑. คิลานสูตร เป็นการใช้หลักธรรมในการช่วยบำบัดทางด้านจิตใจให้กับภิกษุไข้ด้วยการแนะนำให้คำปรึกษา หรือว่าสาธยายธรรมให้คนป่วยฟัง เพื่อช่วยเหลือภิกษุไข้ให้มีจิตใจเข้มแข็งต่อสู้กับทุกข์ภัยไข้เจ็บได้ ๒. หลักไตรสิกขา โดยนำหลักธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ป่วยที่อยู่ในระดับความเจ็บป่วยต่างๆ กันตามหลักไตรสิกขาเช่น การตั้งใจรักษาศีล การใช้ชีวิตด้วยความสำรวมระวังด้วยความไม่ประมาท การหมั่นเจริญสมาธิ คือ พยายามระลึกตัวอยู่กับปัจจุบันทุกๆ ขณะ ไม่ปล่อยใจให้เหม่อลอยเป็นการปฏิบัติธรรมที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ความกังวล และมีปัญญาที่จะเน้นทำความเข้าใจความจริงของธรรมชาติเพื่อนำสู่การละวางความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อกลุ่มเสี่ยงและผู้ป่วยที่เป็นโรคต่างๆ ได้ด้วย ๓. โพชฌงค์สูตร เป็นหลักที่ทำให้ได้เรียนรู้ชีวิตจากความเจ็บไข้ เรียนรู้โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตนและหาหนทางเยียวยาแก้ไขเพื่อระงับความเจ็บปวดให้บรรเทาเบาบางไป โดยใช้สิ่งที่เรียกว่ายาชุดโพชฌงค์ ๗ ประกอบไปด้วย ยาชุดแรก คือ สติโพชฌงค์ ธรรมวิจยโพชฌงค์ สมาธิโพชฌงค์ ต้องให้ก่อนและให้ทันทีในช่วงแรกของการเจ็บป่วย ยาชุดที่ ๒ คือ วิริยะโพชฌงค์ ปิติโพชฌงค์ ปัสสัทธิโพชฌงค์ ต้องให้ตามมาเป็นตัวเสริม และบางส่วนจะเป็นผลจากการออกฤทธิ์ของยาชุดแรก และยาชุดที่ ๓ คือ อุเบกขาโพชฌงค์ เป็นตัวสุดท้ายที่ผู้ป่วยจะได้รับหากผลจากยา ๖ ตัวแรกทำงานได้ด้วยดี เมื่อมีโพชฌงค์ ๗ จะทำให้ภิกษุไข้มีความหนักแน่น อดทน สืบค้นหาเหตุแห่งความเจ็บไข้ ทำให้ได้เรียนรู้โรคภัยต่างๆ ที่เกิดกับตน จนเข้าใจโรคและวิธีการเยียวยารักษาได้ส่วนหนึ่งไม่มากนัก

ผู้วิจัยได้สรุปแนวทางการอุปฐากภิกษุไข้ในพระพุทธศาสนาโดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนหลักๆ คือ ๑. แนวทางที่ได้ศึกษาข้อมูลมาจากเอกสารต่าง ๆ มีพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นต้นนั้น ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น ๒ ส่วนคือ ๑. แนวทางการ

อนึ่ง แนวทางที่ได้ศึกษาข้อมูลมาจากเอกสารต่าง ๆ มีพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นต้นนั้น ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น ๒ ส่วนคือ ๑. แนวทางการ

อุปัฏฐากภิกษุใช้ทางด้านร่างกายได้แก่ ๑) แนวทางการใช้สมุนไพรเพื่ออุปัฏฐากภิกษุใช้ ๒) แนวทางการใช้อาหารเพื่ออุปัฏฐากภิกษุใช้ ๓) แนวทางการใช้ความร้อนเพื่ออุปัฏฐากภิกษุใช้ ๔) แนวทางการพักผ่อนอิริยาบถเพื่ออุปัฏฐากภิกษุใช้ และ ๕) แนวทางการผ่าตัดเพื่ออุปัฏฐากภิกษุใช้ ๒. แนวทางการอุปัฏฐากภิกษุใช้ทางด้านจิตใจได้แก่ ๑) แนวทางการใช้หลักธรรมที่มาในคิลานสูตรเพื่อบรรเทาอาการเจ็บไข้ ๒) แนวทางการใช้หลักธรรมที่มาในไตรสิกขาเพื่อบรรเทาอาการเจ็บไข้ และ ๓) แนวทางการใช้หลักธรรมที่มาในโพฆณคสูตรเพื่อบรรเทาอาการเจ็บไข้

ส่วนแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนาที่ได้รับข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น ๕ แนวทางได้แก่ ๑) แนวทางการนำหลักธรรมมาปฏิบัติต่อภิกษุใช้ ๒) แนวทางการดูแลทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจของภิกษุใช้ ๓) แนวทางการดูแลทางด้านโภชนาหารและทางด้านคิลานเภสัชให้เป็นสัปปายะสำหรับภิกษุใช้ ๔) แนวทางการจัดเตรียมสถานที่ที่ใช้ในการอุปัฏฐากให้เป็นสัปปายะสำหรับภิกษุใช้ และ ๕) แนวทางการร่วมมือกันระหว่างวัดกับหน่วยงานของรัฐ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา” ผลของการวิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทางสำหรับภิกษุผู้อุปัฏฐากภิกษุใช้ตามวัดต่างๆ ในประเทศไทย และพบว่ายังมีเรื่องอื่นๆ ที่น่าสนใจนอกเหนือไปจากที่ได้ศึกษามาแล้ว เช่น

๑. ศึกษาแนวทางการใช้โพฆณคสูตรในการรักษาผู้ป่วยในพระพุทธศาสนา
๒. ศึกษาแนวทางการใช้คิลานสูตรในการรักษาผู้ป่วยในพระพุทธศาสนา
๓. ศึกษาแนวทางการใช้ไตรสิกขาในการรักษาผู้ป่วยในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ใจเพชร กล้าจน (หมอเขียว). ถอดรหัสสุขภาพ เล่ม ๓ มาเป็นหมดดูแลตัวเองกันเถอะ.

กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๕๔.

ประเสริฐ อัสสันตชัย. คู่มือการดูแลสุขภาพพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มีเดียเพรส,

๒๕๕๕.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. ธัมมิกเศรษฐศาสตร์: ปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ.

กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๓๑.

พระกัมมภูฏานาจารย์ อ. บัณฑิตาภิวงศ์. รู้แจ้งในชาตินี้. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๙.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

_____. พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท

สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร: ผลิตัมม์,

๒๕๕๘.

- **โพชนงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ.** กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๐.
- พระไพศาล วิสาโล. **ธรรมะสำหรับผู้ป่วย.** กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๕.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **พจนานุกรม บาลี-ไทย.**
กรุงเทพมหานคร: บริษัท ปัญญามิตร การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙.
- พระมหาไพโรจน์ ปญญาวชิโร. **พจนานุกรมบาลี-ไทย นามศัพท์ กิริยาอาขยาตและกิตก์.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลและเรียบเรียง). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระวิจิต ธมฺมชิตโต. **คู่มือดูแลพระภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ญาณภาวัน,
๒๕๖๐.
- พระสิงห์ทน นราสโร. **พลังรังสีธรรม.** กรุงเทพมหานคร: โลกทิพย์, ๒๕๔๓.
- พระอมราภิกขิต (เกิด อมโร). **สัตตปัพพบุพพสิกขา และบุพพสิกขาวรรณา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก (รวบรวมและเรียบเรียง).
พจนานุกรมบาลี-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด,
๒๕๕๒.
- พุทธทาสภิกขุ. **ปัจฉิมอาพาธพุทธทาสมหาเถระ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธานุภาพของ
ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
- ฟูจิโมโต้ โนริยุกิ. **น้ำประจุพลังบำบัดโรค.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: รวมทรรศน์, ๒๕๔๗.
- มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ. **พจนานุกรม บาลี - ไทย - อังกฤษ ฉบับภูมิพลโลกิยกุ.** กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ภูมิพลโลกิยกุ, ๒๕๓๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.
- รุจิรา มังคละศิริ, พ.ญ. **โพชนงค์ องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ พุทธวิธีเสริมสุขภาพและดูแลสุขภาพ
ตนเองแบบองค์รวม ธรรมะประยุกต์สำหรับผู้ป่วยโรคมะเร็ง.** กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ.,
๒๕๔๘.
- วัฒนชัย สุแสงรัตน์. **คู่มือเก็บเกี่ยวและจุดประกายความรู้.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาและ
รับรองคุณภาพโรงพยาบาล, ๒๕๔๗.
- อุทัย สุดสุข, นพ. **สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดีชีวิมีสุข.** กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๒.

(๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ปิ่นฉัตร ชัยวัฒน์. “ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**. วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี:

สถาบันพระบรมราชชนก กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๕๓.

พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ). “การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”. **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรมสุขภาพ และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาปองปรีดา ปริบุญโณ. “การป้องกันและรักษาโรคตามหลักพระพุทธรศาสนา”. **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

อรชร ไกรจักร. “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธรศาสนา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร**

ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

_____. “พัฒนาการของการรักษาพยาบาลพระภิกษุในพระพุทธรศาสนา”. **สารนิพนธ์**

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

อุทัยวรรณ เล่าประเสริฐสุข. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๓) บทความ:

พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ) และคณะ. “การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”. **สำนักงานป้องกัน**

ควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น. ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘): ๑๑๗.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กระทรวงสาธารณสุข. **ชื่อโรคติดต่อและอาการสำคัญ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://khaokhlung.go.th/public/download.php?> [๕ มีนาคม ๒๕๖๑].

โครงการศึกษาเกณฑ์การใช้พลังงานในอุตสาหกรรมและอาคารต่าง ๆ (SEC) (อาคารประเภทโรงพยาบาล). **จำนวนโรงพยาบาลในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.kmit.ac.th/ader/sec/index.htm/ [๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **ระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: th.wikipedia.org/wiki/ระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์ [๕ มีนาคม ๒๕๖๑].

_____. **โรคระบาด**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: th.wikipedia.org/wiki/โรคระบาด [๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

_____. **โรคระบาดทั่ว**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: th.wikipedia.org/wiki/โรคระบาดทั่ว [๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

สมาน ถวิลกิจ. **โรคไม่ติดต้อมีอะไรบ้าง**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.thaigoodview.com/node/๔๗๕๔๐ [๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

สันต์ หัตถิรัตน์, ศ. นพ. (๑ กรกฎาคม ๒๕๓๑). “โรคหายได้เพราะอะไร”. **นิตยสารหมอชาวบ้าน**. [ออนไลน์]. ๑๑๑: ๑๓ ย่อหน้า. แหล่งที่มา: <http://www.doctor.or.th/mode/๖๒๖๘> [๕ กรกฎาคม ๕๕๖๑].

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. ยก “อนามัย” เป็น “โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.thairath.or.th/healthcontent/featured/๑๑๗๗๖. [๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๕ จังหวัดนครราชสีมา. **กลุ่มโรคไม่ติดต่อ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.dpck๕.com/NCD/index.html [๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

(๕) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อากสโร. วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหานุกฤษฏ์ มหาปัญโญ. วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทฺธิ. วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระวีรวิทย์ ปทีปธมโม. วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสวโร. วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก**รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย**

- ๑) ผศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- ๒) รศ. ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร อาจารย์ประจำ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๓) พระมหาอดิเดช สติสฺวโร, ดร. อาจารย์ประจำ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/๐๕๖

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาราชเชษฐ์ เชมสาโก นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
 “ศึกษาแนวทางการปฏิบัติภาวนาในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
 การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview)
 เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหา
 แบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อ
 ความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๙๙-๓๕๐๕๓๕๐

พระมหาราชเชษฐ์ เชมสาโก โทร. ๐๘๖-๑๖๕๕๓๙๑

สำเนาส่ง: ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

ได้รับแจ้งทราบแล้ว
 ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๖๐

วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

ด้วย พระมหาราชมนตรี เหมาสโก นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยสามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

ดร.กมล-โพธิ์-โพธิ์

๑๑.๑.๖๑

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เมชีกฤษณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

ประสานงาน :

พระมหาราชมนตรี เหมาสโก

โทร. ๐๘๖-๑๖๕๙๓๙๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๕๖

วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

นมัสการ พระมหาดิเดช สติวโร,ดร.

ด้วย พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโก นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิเศษ เลขประจำตัวนิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยสามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงนมัสการเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แมชีกฤษณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิเศษ

ปิณดี ตรีภคสม

๑๗ ส.ค.๖๑

ประสานงาน :

พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโก

โทร. ๐๘๖-๑๖๕๙๓๙๑

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์

- ๑) สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปญโญ วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร
- ๒) สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร
- ๓) สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อากสฺสโร วัดอาษาสงคราม สมุทรปราการ
- ๔) สัมภาษณ์ พระอภัย จิตตสํวโร วัดอาษาสงคราม สมุทรปราการ
- ๕) สัมภาษณ์ พระวีรวิชัย ปทีปธมฺโม วัดอาษาสงคราม สมุทรปราการ

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๘๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๗ ตุลาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

นมัสการ พระมหานุกิษฐ์ มหาปณฺธฺ วัดชนะสงคราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาราชเชนทร์ เขมสโก นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาแนวทางการปฏิบัติภาวนาในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อ
นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมมาขออนุญาตให้ พระมหาราชเชนทร์ เขมสโก ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงน้อมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และกราบขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

พระมหานุกิษฐ์ มหาปณฺธฺ
๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แมชีกฤษณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๙๙-๓๕๐๕๓๕๐

พระมหาราชเชนทร์ เขมสโก โทร. ๐๘๖-๑๖๕๙๓๙๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๘๖

มหาวิทยาลัยมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๗ ตุลาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

นมัสการ พระมหาธรรณสิทธิ์ อคฺคสิฺหิ วัดสุทัศน์เทพวราราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโก นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อ
นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงนมัสการมาขออนุญาตให้ พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโก ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ยื่นให้สัมภาษณ์
พระมหาธรรณสิทธิ์ อคฺคสิฺหิ
๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แมชีกฤษณา รักษาโณม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๙๙-๓๕๐๕๓๕๐

พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโก โทร. ๐๘๖-๑๖๕๕๓๕๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๘๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๗ ตุลาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

นมัสการ พระมหากิตติพงษ์ อามสโร วัดอาษาสงคราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาราชเชษฐ์ เขมสโร นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อ
นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมสมาขออนุญาตให้ พระมหาราชเชษฐ์ เขมสโร ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงน้อมสมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และกราบขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

นิสิตในสัมภาษณ์
พระมหา กิตติพงษ์ อมสโร
๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑

นมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๙๙-๓๕๐๕๓๕๐

พระมหาราชเชษฐ์ เขมสโร โทร. ๐๘๖-๑๖๕๙๓๙๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๘๖

มหาวิทยาลัยมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๗ ตุลาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

นมัสการ พระอริยา จิตตสัโร วัดอาษาสงคราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาราชเชนทร์ เขมมาสโก นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อ
นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงนมัสการมาขออนุญาตให้ พระมหาราชเชนทร์ เขมมาสโก ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

นิสิตให้สัมภาษณ์

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

พระอริยา จิตตสัโร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๙๙-๓๕๐๕๓๕๐

พระมหาราชเชนทร์ เขมมาสโก โทร. ๐๘๖-๑๖๕๙๓๙๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๘๖

มหาวิทยาลัยมหาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๗ ตุลาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

นมัสการ พระวีรวิชญ์ ปทีปธมโม วัดอาษาสงคราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโก นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๕๑๐๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุในพระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อ
นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงนมัสการมาขออนุญาตให้ พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโก ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

นิสิตให้สัมภาษณ์
พระวีรวิชญ์ ปทีปธมโม
๗ ตุลาคม ๒๕๖๑

นมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แม่ชีกัญญา รักษาโคม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๙๙-๓๕๐๕๓๕๐

พระมหาราชเชนทร์ เขมาสโกโทร. ๐๘๖-๑๖๕๕๓๙๑

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเรื่อง

ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

แบบสอบถามฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์สำหรับ การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการในการอุปฐาก ภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาตัวอย่างการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา และ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา แบบสัมภาษณ์มี ๗ ข้อคือ (๑) ถ้าท่านเป็น ภิกษุผู้อุปฐากใช้ ต้องพบเจอเหตุการณ์ภิกษุใช้ในลักษณะต่อไปนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากใช้ ท่านจะอย่างไร (๒) ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปฐาก ภิกษุใช้ ท่านได้ใช้หลักธรรมใดบ้างในการดูแล เพราะเหตุใดจึงใช้หลักธรรมนั้น (๓) ถ้าท่านเป็นภิกษุ ผู้อุปฐากใช้ ท่านจะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ณ สถานที่ที่ภิกษุใช้นั้นอาศัยอยู่อย่างไรบ้าง (๔) ถ้าท่าน เป็นภิกษุผู้อุปฐากใช้ ท่านคิดว่าท่านควรมีคุณสมบัติใดบ้างที่เหมาะสมและจำเป็น (๕) ท่านคิดว่า ภิกษุใดก็ตามที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ควรให้ทำหน้าที่ภิกษุผู้อุปฐาก ใช้หรือไม่ เพราะเหตุใด (๖) ท่านมีแนวทางอุปฐากภิกษุใช้ในวัดของท่านอย่างไร และ (๗) ท่านมี ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร

คำตอบในแบบสัมภาษณ์ไม่มีข้อใดถูกหรือผิด ข้อมูลที่ได้จะนำไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ ในทางวิชาการเท่านั้น ไม่มีผลเสียใดๆ ต่อตัวท่านหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กรุณาตอบแบบสัมภาษณ์ ให้ตรงกับความรู้และความเป็นจริงที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

ด้วยความขอบคุณอย่างยิ่ง

พระมหาธาราเชนทร์ เขมาสโม (บ้านเกาะใต้)

นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำถามปลายเปิด
แบบสัมภาษณ์เชิงลึกวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาแนวทางการอุปฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา”
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา.....
ตำแหน่ง.....ที่ทำงาน.....
ที่อยู่ปัจจุบัน.....
วันที่..... เวลา

ตอนที่ ๒ คำถามปลายเปิด

(๑) ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากภิกษุ ต้องพบเจอเหตุการณ์ภิกษุใช้ในลักษณะต่อไปนี้
อย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง คือ

- ๑.๑ ไม่ทำสิ่งที่ เป็นสัปปายะ
- ๑.๒ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ เป็นสัปปายะ
- ๑.๓ ไม่ฉันทยา
- ๑.๔ ไม่บอกอาการอาพาธตามที่เป็นจริง
- ๑.๕ ไม่อดทน อดกลั้นต่อทุกข์เวทนาอันเกิดจากความป่วยไข้ ไม่สบายตัว

เจ็บปวด ผิดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ

ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากภิกษุ ท่านจะอย่างไร?

(๒) ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปฐากภิกษุ ท่านได้ใช้หลักธรรมใดบ้างในการดูแล
เพราะเหตุใดจึงใช้หลักธรรมนั้น?

(๓) ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากภิกษุ ท่านจะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ณ สถานที่ที่ภิกษุใช้นั้น
อาศัยอยู่อย่างไรบ้าง?

(๔) ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากภิกษุ ท่านคิดว่าท่านควรมีคุณสมบัติใดบ้างที่เหมาะสมและ
จำเป็น?

- ๔.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร
- ๔.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา
- ๔.๓ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพฆณคสูตร
- ๔.๔ หลักธรรมอื่น ๆ

(๕) ท่านคิดว่าภิกษุใดก็ตามที่มีลักษณะดังต่อไปนี้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ควรให้ทำหน้าที่ภิกษุผู้ปฏิบัติถูกต้องหรือไม่ เพราะเหตุใด?

- ๕.๑ ไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือตามอาการแห่งโรค
- ๕.๒ ไม่มีความรู้ความสามารถในทางเภสัช แต่ปรุงเภสัชเอง
- ๕.๓ ไม่ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ จึงไม่ได้นำสิ่งที่เป็นสัปปายะเข้ามา และไม่ได้นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป
- ๕.๔ เห็นแก่อามิสเช่น ทำเพราะหวังลาภสักการะ
- ๕.๕ รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุใช้ออกไปทิ้ง
- ๕.๖ ไม่สามารถชี้แจงให้ภิกษุใช้เข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ ไม่ให้กำลังใจ หรือป้อนทองคำลึงใจของภิกษุใช้

(๖) ท่านมีแนวทางปฏิบัติภิกษุใช้ในวัดของท่านอย่างไร?

- ๖.๑ รักษาตัวที่วัดตามอาการ (อธิบาย)
- ๖.๒ ส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลตามอาการ (อธิบาย)
- ๖.๓ มีทุนนิธิเพื่อภิกษุใช้ได้เบิกค่ารักษาพยาบาล (อธิบาย)
- ๖.๔ มีภิกษุดูแลภิกษุไข้โดยเฉพาะ (อธิบาย)
- ๖.๕ ไม่มีภิกษุดูแลภิกษุไข้ ปล่อยไปตามยถากรรม (อธิบาย)

(๗) ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร?

ขอขอบคุณและขออนุโมทนาทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์การวิจัยครั้งนี้

ภาคผนวก ง

บทสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์เพื่อวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา”

๑) สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปณฺโณ วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๐๐ น.

(๑) คำถามข้อที่ ๑ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้ ต้องพบเจอเหตุการณ์ภิกษุใช้ในลักษณะต่อไปนี้หรือไม่อย่างหนึ่งหรือหลายอย่างคือ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้ ท่านจะทำอย่างไร?

๑.๑ ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ

คำตอบ ควรค่อย ๆ พูดคุยปรับความเข้าใจและอธิบายเหตุผล

๑.๒ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ

คำตอบ ความพอดีของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายและเพศภาวะ สำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้น ฉันทาอาหารเพียงมือเดียว ก็เพียงพอต่อความต้องการของร่างกายแล้ว เพราะหน้าที่ของนักบวชคือการปฏิบัติธรรมและสอนธรรมะ ไม่ได้ทำงานที่ใช้แรงงานหนักเหมือนฆราวาส บางอาชีพ จึงไม่จำเป็นต้องฉันทาอาหารมากพระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์การฉันทาอาหารมือเดียวไว้ว่า "เราฉันทาอาหารมือเดียว...สุขภาพมีโรคพาธน้อยกระปรี้กระเปร่า มีพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ"

๑.๓ ไม่ฉันทา

คำตอบ ควรถามถึงสาเหตุที่ไม่ยอมฉันทาก่อนแล้วค่อย ๆ หาเหตุจูงใจให้ยอมฉันทา

๑.๔ ไม่บอกอาการอาพาธตามที่เป็นจริง

คำตอบ ควรต้องอาศัยการสังเกตอาการเองประกบกับการสอบถามอย่างใจเย็น

๑.๕ ไม่อดทน อดกลั้นต่อทุกข์เวทนาอันเกิดจากความป่วยไข้ ไม่สบายตัว เจ็บปวด เฝ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ

คำตอบ ควรหมั่นพูดคุยสอบถามอาการอาพาธหรือชวนคุยเรื่องเก่า ๆ ที่ทำให้ท่านสบายใจเพื่อช่วยให้ลืมหรือบรรเทาทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้น ถ้ามถึงสิ่งที่ท่านต้องการและจัดหาให้ตามความเหมาะสม

(๒) คำถามข้อที่ ๒ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากภิกษุใช้ ท่านได้ใช้หลักธรรมใดบ้างในการดูแล เพราะเหตุใดจึงใช้หลักธรรมนั้น?

คำตอบ พรหมวิหาร ๔ หรือ พรหมวิหารธรรม ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ ๔ ประการ ได้แก่

เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่ตนต้องใช้อุทธระขื่อนี้เพราะเป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เฉกเช่นพรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ผู้ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น.

(๓) คำถามข้อที่ ๓ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้ ท่านจะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ณ สถานที่ที่ภิกษุใช้นั้นอาศัยอยู่อย่างไรบ้าง?

คำตอบ ต้องจัดการที่อยู่อาศัย อาวาสเป็นที่สบายต่อสุขภาพ คือ อาวาสที่มีสิ่งแวดล้อมดี มีอากาศบริสุทธิ์ ไม่มีมลภาวะเป็นพิษ ไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป เป็นต้น การได้อยู่ในอาวาสเช่นนี้ก็จะทำให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและอายุยืน

(๔) คำถามข้อที่ ๔ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้ ท่านคิดว่าท่านควรมีคุณสมบัติใดบ้างที่เหมาะสมและจำเป็น?

๔.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร

คำตอบ ควรมีโพชฌงค์ ๗

๔.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา

คำตอบ ควรมีอริยสัจ ๔

๔.๓ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงคสูตร

คำตอบ หลักธรรมชุดที่ ๑ คือ สติ ธรรมวิจย สมาธิ ต้องให้ก่อน และให้ทันทีในช่วงแรกของการเจ็บป่วย

หลักธรรมชุดที่ ๒ คือ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ ต้องให้ตามมา เป็นตัวเสริม และบางส่วนจะเป็นผลจากการออกฤทธิ์ของยาชุดแรก

หลักธรรมชุดที่ ๓ คือ อุเบกขา เป็นตัวสุดท้ายที่ผู้ป่วยจะได้รับหากผลหากผลจากยา ๖ ตัวแรกทำงานได้ดีด้วยดี

จากที่กล่าวมาหากมองพุทธวิธีการรักษาสุขภาพด้วยโพชฌงค์โดยการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าการเจริญสติปัฏฐานก็ได้ชื่อว่าได้เจริญโพชฌงค์ด้วยเช่นกัน และเมื่อเจริญสติถึงระดับหนึ่งแล้วแน่นอนว่าก็ย่อมเกิดผลต่อสุขภาพนั้นคือสามารถรักษาโรคได้อย่างไม่ต้องสงสัย

๔.๔ หลักธรรมอื่น ๆ

คำตอบ พรหมวิหาร ๔

(๕) คำถามข้อที่ ๕ ท่านคิดว่าภิกษุใดก็ตามที่มีลักษณะดังต่อไปนี้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ควรให้ทำหน้าที่ภิกษุผู้ปฏิบัติหรือไม่ เพราะเหตุใด?

๕.๑ ไม่ให้ความสำคัญต่อภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือตามอาการแห่งโรค

คำตอบ ไม่ควรเพราะถือว่าบกพร่องในหน้าที่ ต้องใส่ใจในการจัดยาถวายให้ตรงโรคและตรงเวลาตามคำแนะนำของแพทย์

๕.๒ ไม่มีความรู้ความสามารถในทางเภสัช แต่ปรุงเภสัชเอง

คำตอบ ไม่ควรให้ทำหน้าที่ดูแลภิกษุไข้เพราะอาจจะทำให้เกิดอันตรายต่อภิกษุไข้ได้

๕.๓ ไม่ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ จึงไม่ได้นำสิ่งที่เป็นสัปปายะเข้ามา และไม่ได้นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป

คำตอบ ไม่ควรให้ทำหน้าที่ดูแลภิกษุไข้เพราะจะทำให้ภิกษุไข้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เกื้อกูลช่วยเหลือให้หายป่วย และอาจส่งผลเสียต่อสุขภาพ

๕.๔ เห็นแก่อามิสเช่น ทำเพราะหวังลาภสักการะ

คำตอบ ไม่ควรเพราะจิตเป็นอกุศลหวังผลตอบแทน ถ้าไม่ได้สิ่งที่หวังก็จะไม่ทำให้เต็มกำลังความสามารถ

๕.๕ รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุใช้ออกไปทิ้ง

คำตอบ ไม่ควรเพราะขาดความเอาใจใส่ในสุขอนามัย ขาดความเมตตาที่จะปรณินิบัติภิกษุใช้

๕.๖ ไม่สามารถชี้แจงให้ภิกษุใช้เข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ ไม่ให้กำลังใจ หรือปันทอนกำลังใจของภิกษุใช้

คำตอบ ไม่ควรเพราะไม่สามารถบรรเทาทุกข์เขเวทนาทางกายหรือทางใจของภิกษุใช้ได้เลย

คำถามข้อที่ ๖ ท่านมีแนวทางอุปัฏฐากภิกษุใช้ในวัดของท่านอย่างไร?

๖.๑ รักษาตัวที่วัดตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ อยู่ที่วัดเราสามารถดูแลปรณินิบัติได้เต็มกำลังความสามารถทั้งยังสามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักธรรมวินัยและหลักการแพทย์ได้

๖.๒ ส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ อยู่โรงพยาบาลโรคทางกายก็ให้เป็นหน้าที่ของทางโรงพยาบาล หากเกิดเหตุฉุกเฉินก็สามารถรับการรักษาได้ทันท่วงที

๖.๓ มีทุนนิธิเพื่อภิกษุใช้ได้เบิกค่ารักษาพยาบาล (อธิบาย)

คำตอบ เพื่อเตรียมพร้อมอำนวยความสะดวกและเป็นหลักประกันคุณภาพชีวิตของภิกษุภายในวัด

๖.๔ มีภิกษุดูแลภิกษุไข้โดยเฉพาะ (อธิบาย)

คำตอบ เพื่อจะได้มีรูปแบบแนวทางการปรณินิบัติที่เหมาะสมและถูกต้องตามหลักธรรมวินัยและหลักการแพทย์

๖.๕ ไม่มีภิกษุดูแลภิกษุไข้ ปล่อยไปตามยถากรรม (อธิบาย)

คำตอบ ถึงแม้จะไม่มีภิกษุที่ทำหน้าดูแลอย่างเป็นทางการแต่อย่างน้อยภิกษุในวัดก็ควรผลัดเปลี่ยนเวรเวียนกันมาเยี่ยมเยียนดูแลให้กำลังใจ จัดหาคนทำความสะอาดรับใช้ตามความเหมาะสม การปล่อยไปตามยถากรรมถือเป็นการไม่ควรอย่างยิ่ง เพราะถ้าแม้แต่ภิกษุด้วยกันยังไม่มีเมตตาต่อกันจะป่วยกล่าวไปไปถึงหลักธรรมที่จะนำไปแสดงต่อพุทธศาสนิกชน

(๗) คำถามข้อที่ ๗ ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร?

คำตอบ ควรจัดให้มีภิกษุหรือไวยาวัจกรผู้ดูแลทุนนิตินิสำหรับภิกษุอาพาธโดยตรง เมื่อมีภิกษุหรือสามเณรในวัดป่วยควรใช้ทุนนิตินิมาดูแลค่าใช้จ่ายในบางส่วนหรือทั้งหมดตามความเหมาะสม และควรจัดให้มีภิกษุหรือสามเณรผู้ปฏิบัติโดยใช้โดยให้สิทธิตามความเหมาะสม ฯลฯ

๒) สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทฺธิ วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ เวลา ๑๙.๐๐ น.

(๑) คำถามข้อที่ ๑ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้ปฏิบัติ ต้องพบเจอเหตุการณ์ภิกษุไข้ในลักษณะต่อไปนี้หรือไม่อย่างหนึ่งหรือหลายอย่างคือ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ปฏิบัติ ท่านจะทำอย่างไร?

๑.๑ ไม่ทำสิ่งที่เป็นสัปปายะ

คำตอบ ท่านไม่เคยทำในสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ

๑.๒ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะ

คำตอบ ท่านรู้ในสิ่งที่เป็นสัปปายะสำหรับตัวท่านเอง

๑.๓ ไม่ฉันทยา

คำตอบ ท่านฉันทตามที่แพทย์สั่งเสมอ

๑.๔ ไม่บอกอาการอาพาธตามที่เป็นอย่างจริง

คำตอบ ท่านบอกอาการที่ท่านเจ็บปวดอยู่เสมอ ไม่ร้องโอดโอยจนน่าสังเวช

๑.๕ ไม่อดทน อดกลั้นต่อทุกข์เวทนาอันเกิดจากความป่วยไข้ ไม่สบายตัว เจ็บปวด เฝ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ

คำตอบ ท่านมีความอดทนอดกลั้นต่อทุกข์เวทนาอันเกิดจากโรคร้ายไข้เจ็บอย่างสูง แต่ถ้าท่านอดทนไม่ไหวก็จะบอกให้ทราบ

(๒) คำถามข้อที่ ๒ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลปฏิบัติภิกษุไข้ ท่านได้ใช้หลักธรรมใดบ้างในการดูแล เพราะเหตุใดจึงใช้หลักธรรมนั้น?

คำตอบ ใช้ ขันติและอุเบกขา ขันตินั้นใช้เมื่อตอนที่ท่านมีอาการน่าเป็นห่วงต้องเฝ้าตลอดเวลา ส่วนอุเบกขานั้นใช้เมื่อท่านต้องการจะทำอะไรที่ไม่เป็นสัปปายะต่อตัวท่านเองและภิกษุผู้เฝ้าไข้

(๓) **คำถามข้อที่ ๓** ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากใช้ ท่านจะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ณ สถานที่ที่ภิกษุใช้นั้นอาศัยอยู่อย่างไรบ้าง?

คำตอบ จัดสถานที่ให้สัปปายะต่อภิกษุผู้ใช้ เช่น จัดห้องพักและอุปกรณ์ต่างๆให้สะอาด ปลอดภัย เป็นต้น

(๔) **คำถามข้อที่ ๔** ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากใช้ ท่านคิดว่าท่านควรมีคุณสมบัติใดบ้างที่เหมาะสมและจำเป็น?

๔.๑ **หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร**

คำตอบ ต้องหมั่นพิจารณาธรรม ๕ ประการในคิลานสูตร คือ ๑. พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่ ๒. กำหนดความปฏิกูลในอาหาร ๓. กำหนดเห็นความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง ๔. พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง และ ๕. เข้าไปตั้งมรณสัญญา (กำหนดหมายความตาย) ไว้ในภายใน

๔.๒ **หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา**

คำตอบ ต้องหมั่นพิจารณาหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการพัฒนามิติทางร่างกาย ความสัมพันธ์กับผู้คนและสังคม ที่เรียกว่าหมวดศีล ต้องหมั่นพิจารณาหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้จิตใจเข้มแข็ง สงบ เยือกเย็น มีพลัง ไม่วูบวาบหวั่นไหวไปตามเรื่องราวที่เข้ามากระทบ ที่เรียกว่าหมวดสมาธิ และต้องหมั่นพิจารณาหลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในหมวดที่ใช้ในการสร้างความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้องต่อสรรพสิ่งหรือสถานการณ์ต่างๆที่มาปรากฏ จนทำให้เราไม่มีความทุกข์ใจหรือหลงใหลเพลิดเพลินไปจนไม่มีสติ ที่เรียกว่าหมวดปัญญา

๔.๓ **หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงค์สูตร**

คำตอบ ต้องหมั่นพิจารณาโพชฌงค์ ๗ ประการคือ ๑. สติ ความระลึกได้ คือมีสติในการทำงานที่เราทำ ไม่ใจลอย ๒. ธัมมวิจยะ การวินิจฉัยธรรม คือวินิจฉัยการทำงานที่เราทำว่ามีข้อผิดพลาดอะไรบ้างแล้วก็นำไปปรับปรุง ๓. วิริยะ ความเพียร คือมานะ บากบั่น สู้ไม่ถอยไม่เลิกรา ถ้ายังไม่สำเร็จ ๔. ปีติ ความอิ่มใจ คือมีความสุขกับการงานที่เราได้ทำ ๕. ปัสสัทธิ ความสงบ คือการทำงานด้วยความสงบไม่ฟุ้งซ่าน ไม่คิดมาก ๖. สมาธิ ความที่จิตตั้งมั่น คือตั้งใจทำงานเต็ม ๑๐๐% และ ๗. อุเบกขา ความวางเฉย คือวางเฉยเมื่อมีคนมากล่าวร้ายในการทำงานของเราและไม่หลงตัวเอง

(๕) **คำถามข้อที่ ๕** ท่านคิดว่าภิกษุใดก็ตามที่มีลักษณะดังต่อไปนี้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ควรให้ทำหน้าที่ภิกษุผู้อุปฐากใช้หรือไม่ เพราะเหตุใด?

๕.๑ ไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือตามอาการแห่งโรค

คำตอบ ไม่สมควร เพราะอาจเป็นอันตรายจนถึงแก่ชีวิตของภิกษุไข้ได้

๕.๒ ไม่มีความรู้ความสามารถในทางเภสัช แต่ปรุงเภสัชเอง

คำตอบ ไม่สมควร เพราะได้ปรุงยาเองทั้งที่ตนเองไม่มีความรู้เรื่องเภสัชเลย อาจเป็นอันตรายจนถึงแก่ชีวิตของภิกษุไข้ได้

๕.๓ ไม่ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ จึงไม่นำสิ่งที่เป็นสัปปายะเข้ามา และไม่นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป

คำตอบ ไม่สมควร เพราะเมื่อไม่รู้ในสิ่งที่เป็นสัปปายะต่อภิกษุไข้แล้ว ย่อมเป็นที่อึดอัดของภิกษุไข้และผู้อื่นที่มาเยี่ยมด้วย

๕.๔ เห็นแก่อามิสเช่น ทำเพราะหวังลาภสักการะ

คำตอบ ไม่สมควร เพราะไม่มีความกตัญญูกตเวทีตาธรรม

๕.๕ รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุไข้ออกไปทิ้ง

คำตอบ ไม่สมควร เพราะเมื่อเกิดความรังเกียจขึ้นแล้วย่อมเป็นที่อึดอัดต่อภิกษุไข้

๕.๖ ไม่สามารถชี้แจงให้ภิกษุไข้เข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ ไม่ให้กำลังใจ หรือบั่นทอนกำลังใจของภิกษุไข้

คำตอบ ไม่สมควร เพราะไม่สามารถบอกอาการของภิกษุไข้ต่อแพทย์ได้ อีกทั้งทำลายและบั่นทอนจิตใจของภิกษุไข้ด้วยคำพูดอีกด้วย ย่อมเป็นที่อึดอัดต่อภิกษุไข้

(๖) คำถามข้อที่ ๖ ท่านมีแนวทางอุปัฏฐากภิกษุไข้ในวัดของท่านอย่างไร?

๖.๑ รักษาตัวที่วัดตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ เมื่อภิกษุไข้ต้องอยู่ที่วัด ต้องดูแลท่านด้วยโภชนาที่สมควร เภสัชที่สมควร และจัดสถานที่ อุปกรณ์ของใช้ให้สัปปายะต่อภิกษุไข้

๖.๒ ส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ เมื่อภิกษุไข้ต้องไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล ควรพูดคุยกับภิกษุผู้ไข้ให้ทราบถึงอาการของท่านให้เข้าใจและถวายเป็นกำลังใจท่านเสมอๆ

๖.๓ มีทุนนิธิเพื่อภิกษุไข้ได้เบิกค่ารักษาพยาบาล (อธิบาย)

คำตอบ ควรจัดให้มีถวายเป็นทุกๆรูป

๖.๔ มีภิกษุดูแลภิกษุไข้โดยเฉพาะ (อธิบาย)

คำตอบ ควรมีภิกษุและลูกศิษย์ที่ท่านไว้วางใจสลับกันดูแลภิกษุไข้เสมอๆ

๖.๕ ไม่มีภิกษุดูแลภิกษุไข้ ปล่อยให้ไปตามยถากรรม (อธิบาย)

คำตอบ สิ่งนี้ไม่ควรให้เกิดขึ้น ทางวัดควรอำนวยความสะดวกให้มากที่สุด

(๓) คำถามข้อที่ ๓ ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร?

คำตอบ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรมีการสำรวจจำนวนภิกษุที่ป่วยไข้ พร้อมกับมีแผนสำหรับอำนวยความสะดวกกับทางวัด ทั้งนี้ อาจจะประสานกับเจ้าคณะปกครองเป็นลำดับไป นอกจากนี้ ฝ่ายบ้านเมืองในฐานะพุทธบริษัทก็ควรมีนโยบายด้านนี้อย่างจริงจังด้วย ที่เห็นตอนนี้ภาคเอกชนมาให้ความรู้เรื่องการฉีดยาที่ถูกต้องก่อนน่าย เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นโครงการ ๆ ไป ยังไม่เห็นที่นโยบายที่ต่อเนื่อง

๓) สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อาภสฺสโร วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๐๐ น.

(๑) คำถามข้อที่ ๑ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้ปฏิบัติถูกต้อง ต้องพบเจอเหตุการณ์ภิกษุไข้ในลักษณะต่อไปนี้ได้อย่างไรบ้างหรือหลายอย่างคือ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ปฏิบัติถูกต้อง ท่านจะทำอย่างไร?

คำตอบ การที่เราพบเจอเหตุการณ์อะไรที่เกิดขึ้นต้องอดทน และยินดีด้วย

๑.๑ ไม่ทำสิ่งที่เป็นสัปปายะ

คำตอบ อาการที่ไม่เป็นสัปปายะของผู้ป่วยไม่มีเลย

๑.๒ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะ

คำตอบ ท่านอยู่ในสภาวะที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ต้องเอาใจใส่เป็นอย่างดี

๑.๓ ไม่ฉันทยา

คำตอบ ไม่มีการแสดงอาการที่ทำให้ผู้ดูแลต้องลำบากใจ

๑.๔ ไม่บอกอาการอาพาธตามที่เป็นจริง

คำตอบ เราต้องคอยเอาใจใส่ตลอดเวลา เพราะว่าอาการของท่านไม่อำนวยความสะดวก

๑.๕ ไม่อดทน อดกลั้นต่อทุกข์เวทนาอันเกิดจากความป่วยไข้ ไม่สบายตัว เจ็บปวด เฝ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ

คำตอบ ท่านเป็นพระที่ประเสริฐ อดทนต่อโรค ไม่ยอมแพ้

(๒) คำถามข้อที่ ๒ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากภิกษุใช้ ท่านได้ใช้หลักธรรมใดบ้างในการดูแล เพราะเหตุใดจึงใช้หลักธรรมนั้น?

คำตอบ ในหลักธรรมมาภิบาล คือ ความสำนึกและความรับผิดชอบต่อน้ำที่ที่ตนได้รับและหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ความอดทนในสิ่งที่ตนได้รับมอบหมาย รับผิดชอบที่จะทำให้เกิดความสุขแก่ตนและคนอื่น เพราะการสั่งบุญนำความสุขมาให้

(๓) คำถามข้อที่ ๓ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากใช้ ท่านจะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ณ สถานที่ที่ภิกษุใช้นั้นอาศัยอยู่อย่างไรบ้าง?

คำตอบ ในสภาวะธรรมตามความเป็นจริง การที่เราได้สถานที่การเป็นอยู่อาศัยอันเป็นสปปายะ เหมือนอยู่ที่โรงพยาบาลย่อมสมควร

(๔) คำถามข้อที่ ๔ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากใช้ ท่านคิดว่าท่านควรมีคุณสมบัติใดบ้างที่เหมาะสมและจำเป็น?

คำตอบ การที่เราได้ดูแลภิกษุอาพาธอยู่ที่ความเข้าใจต่อเหตุการณ์และความรับผิดชอบ และการตัดสินใจเป็นส่วนสำคัญ และความจริงใจต่อการดูแล ไม่ทำเพื่อหวังผลตอบแทน

๔.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร

คำตอบ การส่ายยาธรรมตามความเป็นจริงตามสภาวะธรรม ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป การปล่อยวาง

๔.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา

คำตอบ การตรึกตรองสอดส่องพิจารณาเรื่องที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน กำลังใจ ความพอใจ การปล่อยวาง ตามความเป็นจริง

๔.๓ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงค์สูตร

คำตอบ อุเบกขาธรรม การปล่อยวาง ทำใจให้ชิน ไม่ยินดีไม่ยินร้าย

๔.๔ หลักธรรมอื่น ๆ

คำตอบ การสนทนาธรรมที่ทำให้ผู้อาพาธเกิดกำลังใจต่อสู้ในสิ่งที่ท่านเป็น คือเป็นธรรมที่สมควร

(๕) คำถามข้อที่ ๕ ท่านคิดว่าภิกษุใดก็ตามที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ควรให้ทำหน้าที่ภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากใช้หรือไม่ เพราะเหตุใด?

คำตอบ การที่จะให้ภิกษุรูปใดเป็นผู้ดูแล ต้องดูองค์ประกอบหลายอย่างและการตัดสินใจของมติสงฆ์ ตามสถานการณ์ว่าสมควรหรือไม่

๕.๑ ไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือตามอาการแห่งโรค

คำตอบ ภิกษุผู้ดูแลไม่ให้ความสนใจต่อผู้ป่วย ไม่สมควรให้ดูแล

๕.๒ ไม่มีความรู้ความสามารถในทางเภสัช แต่ปรุงเภสัชเอง

คำตอบ ผู้ที่ดูแลไม่สามารถบริหารจัดการยาหรือประกอบยาได้ ไม่สมควรให้ดูแล

๕.๓ ไม่ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ จึงไม่นำสิ่งที่เป็นสัปปายะเข้ามา และไม่นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป

คำตอบ การที่ภิกษุรู้สิ่งที่สมควรและไม่สมควรอยู่ที่ตัวของท่านเอง แต่ถ้าไม่รู้ ก็ไม่สมควรให้ดูแล

๕.๔ เห็นแก่อามิสเช่น ทำเพราะหวังลาภสักการะ

คำตอบ การที่ภิกษุผู้ดูแลจะได้รับอานิสงส์ส่วนนี้ ถือว่าเป็นหน้าที่ของท่าน แต่ถ้าทำแล้วหวังลาภสักการะย่อมไม่สมควร เพราะจะทำให้ถูกนิทาได้

๕.๕ รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุใช้ออกไปทิ้ง

คำตอบ การที่ภิกษุผู้ดูแลทำอาภักิริยาที่ส่ออาการรังเกียจ ย่อมไม่สมควรให้ดูแล เพราะแสดงออกซึ่งความไม่บริสุทธิ์ใจในการดูแล

๕.๖ ไม่สามารถชี้แจงให้ภิกษุเข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ ไม่ให้กำลังใจ หรือป้อนกำลังใจของภิกษุไข้

คำตอบ การที่ภิกษุผู้ดูแลไม่สามารถเข้าใจผู้ป่วยได้ ย่อมทำให้ผู้ป่วยท้อแท้ใจ ไม่สมควรเลย

(๖) คำถามข้อที่ ๖ ท่านมีแนวทางอุปฐากภิกษุไข้ในวัดของท่านอย่างไร?

คำตอบ การอุปฐากภิกษุผู้ป่วยในสถานที่วัด ต้องดูองค์ประกอบเป็นส่วนใหญ่ ต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุดความสามารถ

๖.๑ รักษาตัวที่วัดตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ การดูแลนั้นต้องทำตามอาการของผู้ป่วย ต้องเป็นเสมือนมือและเท้าของท่านได้

๖.๒ ส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ ดูอาการสวดส้องทุกเวลาอยู่ที่อาการของผู้อาพาธ ไม่ว่าจะอยู่ที่วัดหรือที่โรงพยาบาลต้องทำให้ดีที่สุด

๖.๓ มีทุนนิธิเพื่อภิกษุใช้ได้เบิกค่ารักษาพยาบาล (อธิบาย)

คำตอบ เงินนิธิทางวัดมีอยู่ตามสถานภาพของวัด และดูที่อาพาธของผู้ป่วยว่า ท่านมีบุญญาธิการบารมีอย่างไร

๖.๔ มีภิกษุดูแลภิกษุไข้โดยเฉพาะ (อธิบาย)

คำตอบ พระอุปัฏฐากต้องมีอยู่เป็นประจำ สลับหมุนเวียนเพื่อดูแลอย่างไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการคุณมาก

๖.๕ ไม่มีภิกษุดูแลภิกษุไข้ ปล่อยไปตามยถากรรม (อธิบาย)

คำตอบ ไม่สมควรอย่างยิ่ง เพราะว่าการที่จะปล่อยให้เป็นอย่างนี้ถือว่าเราทำหน้าที่ของตนบกพร่อง การทำกิจของสงฆ์คือหน้าที่ของสงฆ์

(๗) **คำถามข้อที่ ๗** ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร?

คำตอบ กิจของภิกษุผู้ดูแลถือว่าเป็นสิ่งที่ควรจะทำในอาวาสนั้น ๆ เพราะวาทะกรรมของพระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอนมาแบบนี้ การที่เราได้ดูแลถือว่าเป็นอันส่งผลบุญที่จะติดตามเราไป การทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายถือว่าเป็นการสร้างบุญและบารมีอย่างแท้จริง

๔) สัมภาษณ์ พระอัยยา จิตตสัโร วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๐๐ น.

(๑) **คำถามข้อที่ ๑** ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปัฏฐากไข้ ต้องพบเจอเหตุการณ์ภิกษุไข้ในลักษณะต่อไปนี้ข้อใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างคือ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้อุปัฏฐากไข้ ท่านจะทำอย่างไร?

๑.๑ ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ

คำตอบ ขอร้องพูดคุยกันด้วยเหตุและผลที่จะเกิดขึ้น

๑.๒ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ

คำตอบ ต้องคอยแนะนำในสิ่งที่ดีและไม่ดีว่าเป็นอย่างไร

๑.๓ ไม่ฉันทยา

คำตอบ ต้องคอยแนะนำว่ายาตัวนี้ต้องรับประทานตามแพทย์สั่ง

๑.๔ ไม่บอกอาการอาพาธตามที่เป็นจริง

คำตอบ ผู้ปฏิบัติงานต้องคอยดูแลอาการของผู้ป่วยว่าเป็นอย่างไรและต้องคอยโน้มน้าวให้ท่านพูดแต่อาการที่เป็นจริง

๑.๕ ไม่อดทน อดกลั้นต่อทุกข์เวทนาอันเกิดจากความป่วยไข้ ไม่สบายตัว เจ็บปวด ผื่นร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ

คำตอบ ถ้าเป็นมากก็ต้องดูแลท่านตามอาการที่เป็นจริงอยู่ที่ว่าท่านปวดระดับไหน ไม่สบายตัว เจ็บปวดขนาดไหน เราดูแลเป็นที่น่ายินดีและพอใจแก่คนไข้ระดับไหน ต้องเอาใจใส่ดูแลท่านให้ดีตามสมควร

(๒) คำถามข้อที่ ๒ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากภิกษุไข้ ท่านได้ใช้หลักธรรมใดบ้างในการดูแล เพราะเหตุใดจึงใช้หลักธรรมนั้น?

คำตอบ ใช้หลักธรรมคือ ความเพียร ความอดทน ความเมตตา ความกรุณา และพละ การใช้หลักธรรมนี้คือ ผู้ดูแลต้องมีความเพียรเป็นอย่างมากที่จะต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นตึกลงขนาดไหนก็ต้องใช้ความเพียรเป็นหลัก ต้องมีความอดทนต่อคนไข้ เพราะคนไข้อาจจะโวยวายหรือทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เราก็ต้องอดทนและใช้ความเมตตากรุณาเข้ามาช่วย ก็จะทำให้ผู้ดูแลและผู้ป่วยมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น และที่สำคัญเราต้องมีกำลังในการทำงานและดูแลตนเอง และทั้งผู้ป่วยให้มีสุขภาพที่ดีขึ้น

(๓) คำถามข้อที่ ๓ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากไข้ ท่านจะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ณ สถานที่ที่ภิกษุไข้นั้นอาศัยอยู่อย่างไรบ้าง?

คำตอบ ดูแลห้องนอนของผู้ป่วยให้สะอาด ปิดกวาดเช็ดถูทุกวัน ดูแลและสถานที่รอบข้างไม่ให้เกิดเสียงดังเกินไป และดูแลเก็บขยะรอบข้างทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นน้ำดื่ม น้ำอาบ แม้กระทั่งไฟฟ้าเป็นต้น

(๔) คำถามข้อที่ ๔ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากไข้ ท่านคิดว่าท่านควรมีคุณสมบัติใดบ้างที่เหมาะสมและจำเป็น?

๔.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา

คำตอบ ภิกษุผู้ดูแลไข้ต้องมีศีลสมาธิและปัญญา เพราะศีลจะช่วยให้จิตใจเบิกบานสมาธิสามารถช่วยให้เราเป็นคนรอบคอบมีความคิดที่ดีขึ้นในสิ่งที่จะทำต่อไป ส่วนปัญญาเราก็จะมีความรู้มากขึ้นเพื่อจะพัฒนาต่อไป

๔.๓ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงคสูตร

คำตอบ การเจริญโพชฌงคสูตรมีผลต่อจิตใจของผู้ป่วย เมื่อได้เจริญแล้วบางครั้งก็จะสามารถให้มีอาการดีขึ้นและควรที่จะเจริญทุกวัน

(๕) คำถามข้อที่ ๕ ท่านคิดว่าภิกษุใดก็ตามที่มีลักษณะดังต่อไปนี้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ควรให้ทำหน้าที่ภิกษุผู้อุปัฏฐากใช้หรือไม่ เพราะเหตุใด?

๕.๑ ไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือตามอาการแห่งโรค

คำตอบ ไม่สมควร เพราะไม่บริโภคหรือทำตามแพทย์สั่งจะเกิดผลข้างเคียงกับร่างกายได้ เพราะโรคทุกอย่างต้องทำตามแพทย์แนะนำ

๕.๒ ไม่มีความรู้ความสามารถในทางเภสัช แต่ปรุงเภสัชเอง

คำตอบ ไม่สมควรมาก เพราะไม่มีความรู้และความสามารถที่จะปรุงยากินเองได้

๕.๓ ไม่ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ จึงไม่นำสิ่งที่เป็นสัปปายะเข้ามา และไม่นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป

คำตอบ ไม่สมควร เพราะผู้ที่มาเยี่ยมไข้จะติเตียนเอาได้ในสิ่งที่ทำ และจะทำให้ผู้ดูแลหมดกำลังใจไม่อยากทำต่อไป เราต้องศึกษาให้ดีว่าเป็นของสัปปายะหรือไม่สัปปายะ

๕.๔ เห็นแก่อามิสเช่น ทำเพราะหวังลาภสักการะ

คำตอบ ไม่สมควร เพราะการดูแลผู้ป่วยก็ต้องดูแลด้วยกายและใจที่ผ่องใส ไม่สมควรเห็นแก่ลาภและสักการะเป็นอย่างยิ่งและจะทำให้เกิดความโลภต่อไปตลอดได้

๕.๕ รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุใช้ออกไปทิ้ง

คำตอบ ไม่สมควร เพราะการสมัคใจที่จะดูแลผู้ป่วยก็ต้องสามารถทำได้ทุกอย่าง

๕.๖ ไม่สามารถชี้แจงให้ภิกษุไข้เข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ ไม่ให้กำลังใจ หรือป้อนกำลังใจของภิกษุไข้

คำตอบ ไม่สมควร เพราะภิกษุที่ดูแลควรที่จะปฏิบัติตัวให้ดีต่อคนไข้ ให้คำแนะนำ คอยให้กำลังใจ เพื่อที่จะได้มีกำลังใจสู้กับโรคที่เกิดขึ้นต่อไปได้

(๖) คำถามข้อที่ ๖ ท่านมีแนวทางอุปัฏฐากภิกษุไข้ในวัดของท่านอย่างไร?

๖.๑ รักษาตัวที่วัดตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ ต้องดูอาการตามโรคที่เป็นหรือตามคำแนะนำของแพทย์

๖.๒ ส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลตามอาการ (อธิบาย)

คำตอบ ถ้าเป็นหนักมาก เช่นต้องให้น้ำเกลือหรือต้องผ่าตัดก็ต้องสมควรรักษาตามอาการที่โรงพยาบาล

๖.๓ มีทุนนิธิเพื่อมิชชันนารีได้เบิกค่ารักษาพยาบาล (อธิบาย)

คำตอบ สมควรที่จะมีทุนและมูลนิธิ เพื่อจะได้มีทุนสำรองในการใช้สอยเบิกจ่าย เพราะมิชชันนารีบางรูปก็ไม่มีค่ารักษาพยาบาล

๖.๔ มีมิชชันนารีแลมิชชันนารีใช้โดยเฉพาะ (อธิบาย)

คำตอบ ก็ต้องมีมิชชันนารีดูแลโดยเฉพาะจะมีก็รูปก็ว่ากันไปแล้วแต่จะแต่งตั้งหรือความสมัครใจ เพื่อที่จะได้รู้อาการเจ็บไข้ของผู้ป่วยแต่ละรูป

๖.๕ ไม่มีมิชชันนารีแลมิชชันนารีใช้ ปล่อยไปตามยถากรรม (อธิบาย)

คำตอบ ข้อนี้ไม่สมควร เพราะอย่างไรก็ต้องมีมิชชันนารีดูแลใช้ประจำไม่สมควรปล่อยไปตามยถากรรม เพราะการเป็นมิชชันนารีบอกไว้ในวินัยอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสอยู่บ่อยๆ

(๗) **คำถามข้อที่ ๗** ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร?

คำตอบ อยากให้แต่ละวัดมีห้องพยาบาลไว้ ๑ ห้อง เพื่อที่จะได้ดูแลเบื้องต้นก่อน แล้วอยากจะให้มีโรงพยาบาลสงฆ์เพิ่มเติมมากกว่าที่มีอยู่ และควรที่จะให้แต่ละวัดมีมิชชันนารีดูแลมิชชันนารีประจำวัดนั้นๆ ด้วย

๕) สัมภาษณ์ พระวิริยวิญญู ปทีปธมโม วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๐๐ น.

(๑) **คำถามข้อที่ ๑** ถ้าท่านเป็นมิชชันนารีผู้ปฏิบัติ ๓ ต้องพบเจอเหตุการณ์มิชชันนารีใช้ลักษณะต่อไปนี้หรือไม่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างคือ ในฐานะที่ท่านเป็นมิชชันนารีผู้ปฏิบัติ ๓ ท่านจะทำอย่างไร?

๑.๑ ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ

คำตอบ กล่าวด้วยเหตุและผลให้คนไข้เข้าใจ ส่วนถ้ายังไม่สัปปายะก็ปล่อยไปก่อนแล้วค่อยๆบอกพระมิชชันนารีที่ป่วยใช้มักมีอารมณ์ที่อ่อนไหว

๑.๒ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ

คำตอบ การไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะคือ บางทีก็มีความเคร่งจนเกินไป จนทำให้การรักษาเป็นไปได้อีก เช่นนั้นเราควรพยายามพูดเกลี้ยกล่อมให้คล้อยตามในบางอย่างเพื่อการรักษาที่สะดวกยิ่งขึ้น

๑.๓ ไม่ฉันทยา

คำตอบ ไม่มีการแสดงอาการที่ทำให้ผู้ดูแลต้องลำบากใจ

๑.๔ ไม่บอกอาการอาพาธตามที่เป็นจริง

คำตอบ คนไข้ส่วนมากมักจะ ไม่บอกอาการตามความเป็นจริงอยู่แล้ว ข้อนี้ภิกษุผู้พยาบาลใช้ต้องหมั่นสังเกตอาการ เช่นการเคลื่อนไหว สีหน้า (ในกรณีที่คนไข้ไม่พูดเลย ยิ่งต้องสังเกตให้มากยิ่งขึ้น)

๑.๕ ไม่อดทน อดกลั้นต่อทุกข์เวทนาอันเกิดจากความป่วยไข้ ไม่สบายตัว เจ็บปวด เฝ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ

คำตอบ เมื่อภิกษุไข้ไม่มีความอดทน ภิกษุผู้พยาบาลต้องคอยปลอบใจให้กำลังใจอยู่เสมอ ไม่ท้าง เพราะถ้ายังทำสิ่งที่รุนแรงต่อสภาพจิตใจ ความอดทนของภิกษุไข้ก็จะยิ่งลดน้อยถอยลงอย่างรวดเร็ว

(๒) คำถามข้อที่ ๒ ในฐานะที่ท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากภิกษุไข้ ท่านได้ใช้หลักธรรมใดบ้างในการดูแล เพราะเหตุใดจึงใช้หลักธรรมนั้น?

คำตอบ ใช้พรหมวิหารธรรม ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และใช้พละ ๕ คือ สัทธา ความเชื่อ เชื่อว่าเราทำได้ เชื่อว่าท่านต้องหายป่วย , วิริยะ ความเพียร ขยันในการดูแลท่านไม่เบื่อหน่าย อดทนต่อความลำบากต่างๆ , สติ ความระลึกได้ คอยย้ำเตือนตนไม่ให้อารมณ์ด้านลบมาทำให้การพยาบาลเกิดปัญหา , สมาธิ ความตั้งมั่น คอยยึดมั่นในการดูแลพยาบาลไม่ย่อท้อ , ปัญญา ความรอบรู้ เรียนรู้ภิกษุไข้ เรียนรู้การดูแลรักษาหมั่นพัฒนาตนเอง

(๓) คำถามข้อที่ ๓ ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้ดูแลอุปัฏฐากไข้ ท่านจะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ณ สถานที่ที่ภิกษุไข้นั้นอาศัยอยู่อย่างไรบ้าง?

คำตอบ รักษาความสะอาดเรียบร้อยอย่างสม่ำเสมอ แม้แต่การสนทนาที่เป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัวของภิกษุไข้ ก็ต้องคอยระมัดระวัง อย่าให้มีเชื้อโรคเจือปน คอยตรวจดูทุกอย่างรอบตัวท่าน การเปิด-ปิดไฟ กลั่นน้ำ กลั่นห้อง เป็นต้น

(๔) **คำถามข้อที่ ๔** ถ้าท่านเป็นภิกษุผู้อุปฐากใช้ ท่านคิดว่าท่านควรมีคุณสมบัติใดบ้างที่เหมาะสมและจำเป็น?

๔.๑ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในคิลานสูตร

คำตอบ ภิกษุผู้อุปฐากควรรู้ว่าคนไข้อยู่ในลักษณะใดของ ๓ ลักษณะในคิลานสูตร เพื่อที่จะได้ประพาสตัวถูกต้อง

๔.๒ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในไตรสิกขา

คำตอบ ภิกษุผู้อุปฐากควรประกอบไปด้วย อธิศีล เพื่อความประพฤติดีงามต่อคนไข้และคนรอบข้าง อธิจิต เพื่อความมั่นคงไม่ย่อท้อต่อความลำบาก และอธิปัญญา เพื่อความฉลาดพลิกแพลงในการพยาบาลภิกษุไข้

๔.๓ หลักธรรมที่ใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยในโพชฌงคสูตร

คำตอบ ควรประกอบไปด้วยหลักธรรมทั้ง๗ประการในโพชฌงคสูตร

๔.๔ หลักธรรมอื่น ๆ

คำตอบ พรหมวิหารธรรม ๔ และ พละธรรม ๕

(๕) **คำถามข้อที่ ๕** ท่านคิดว่าภิกษุใดก็ตามที่มีลักษณะดังต่อไปนี้อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ควรให้ทำหน้าที่ภิกษุผู้อุปฐากใช้หรือไม่ เพราะเหตุใด?

๕.๑ ไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชตามที่แพทย์สั่งหรือตามอาการแห่งโรค

คำตอบ ไม่สมควร เพราะถ้าไม่ให้ความสำคัญต่อเภสัชที่ถูกต้องอาจนำมาซึ่งความเสียหายอื่นตามมาได้

๕.๒ ไม่มีความรู้ความสามารถในทางเภสัช แต่ปรุงเภสัชเอง

คำตอบ ไม่สมควร เพราะจะเป็นอันตรายอย่างมาก

๕.๓ ไม่ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ จึงไม่นำสิ่งที่ เป็นสัปปายะเข้ามา และไม่นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป

คำตอบ ไม่สมควร เพราะเมื่อทำเช่นนั้น คฤหัสถ์ที่มาเยี่ยมหรือเพื่อนนั้นจะกล่าวโทษได้ และทำให้ภิกษุผู้พยาบาลหมดกำลังใจ เพราะฉะนั้นควรที่จะศึกษาให้ทราบก่อนว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร

๕.๔ เห็นแก่อามิสเช่น ทำเพราะหวังลาภสักการะ

คำตอบ ไม่สมควรอย่างยิ่ง เพราะภิกษุผู้พยาบาลควรที่จะต้องทำด้วยใจจริง มิใช่เพื่อหวัง
แก้แอมิส

๕.๕ รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายของภิกษุไข่ออกไปทิ้ง

คำตอบ ไม่สมควร เพราะภิกษุผู้พยาบาลควรพิจารณาถึงสิ่งที่เป็นปฏิกุศลให้ดูเป็นสิ่งที่ปกติ
มีกันทุกคน เพราะถ้าภิกษุผู้พยาบาลแสดงความรังเกียจออกมา ก็จะทำให้ภิกษุไข่มิจิตใจที่ทรุดลง
อย่างรวดเร็ว

๕.๖ ไม่สามารถชี้แจงให้ภิกษุไข้เข้าใจในการปฏิบัติตัวในขณะที่ป่วยไข้ ไม่ให้กำลังใจ หรือ
บั่นทอนกำลังใจของภิกษุไข้

คำตอบ ไม่สมควร เพราะแม้แต่การที่เราเมื่อเป็นไข้อย่างต้องการกำลังใจที่ดีและถูกต้อง

(๖) **คำถามข้อที่ ๖** ท่านมีแนวทางอุปัฏฐากภิกษุไข้ในวัดของท่านอย่างไร?

๖.๑ รักษาตัวที่วัดตามอาการ (อธิบายน)

คำตอบ ถ้าอาการไม่หนักมากหรือทางโรงพยาบาลอนุญาตให้กลับวัดได้ เราก็ควรเตรียม
สถานที่ให้พร้อมก่อน เตรียมคนไข้ให้พร้อม(ตรวจเช็คให้เรียบร้อย) จัดสรรเวลาเยี่ยมเพื่อไม่ให้เป็นการ
รบกวนคนไข้ แต่ถ้าภิกษุไข้อาการหนักจนเกินไป ถึงแม้ตัวคนไข้ต้องการที่จะอยู่ที่วัดในช่วงที่อาการ
หนัก เราก็ไม่ควรที่จะรักษาที่วัด ควรที่จะรักษาให้เต็มความสามารถก่อนแล้วดูความสมควรว่าจะทำ
เช่นไรต่อไป

๖.๒ ส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลตามอาการ (อธิบายน)

คำตอบ ควรทำเป็นสิ่งแรก เพราะถึงแม้ว่าภิกษุผู้พยาบาลจะมีความรู้ก็ตาม แต่ไม่สามารถ
ที่จะวินิจฉัยโรคได้โดยตรง และที่โรงพยาบาลนั้นจะมีเครื่องมือที่ใช้ในการรักษาพร้อมมากกว่า

๖.๓ มีทุนนิธิเพื่อภิกษุไข้ได้เบิกค่ารักษาพยาบาล (อธิบายน)

คำตอบ ทุนนิธิควรมี เพราะในการรักษาพยาบาลต้องใช้งบประมาณเพียงใดไม่อาจที่จะ
ทราบได้อย่างชัดเจน เราควรมีไว้เพื่อเตรียมพร้อมอยู่เสมอ

๖.๔ มีภิกษุดูแลภิกษุไข้โดยเฉพาะ (อธิบายน)

คำตอบ ต้องมีผู้ดูแลเฉพาะ และต้องมีผู้ดูแลแทน เมื่อภิกษุผู้อุปัฏฐากมีอาการล้มป่วยเองได้

๖.๕ ไม่มีภิกษุดูแลภิกษุไข้ ปล่อยให้ไปตามยถากรรม (อธิบายน)

คำตอบ ไม่สมควรทำอย่างยิ่ง เพราะเราควรมีจิตใจของความเป็นภิกษุ มีเมตตาอยู่ด้วยกัน
ควรช่วยเหลือกัน

(๗) คำถามข้อที่ ๗ ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร?

คำตอบ ควรรักษาตามที่แพทย์กำหนดมา เพราะประสบการณ์ของแพทย์ย่อมมีมากกว่า และควรเตรียมสถานที่ในการรักษาให้สมบูรณ์ และพร้อมมากที่สุดเท่าที่จะสถานที่และทุนจะสามารถทำได้ การจัดอุปกรณ์ทางการแพทย์นั้นควรปรึกษาทางโรงพยาบาล และก่อนที่คนไข้จะออกจากโรงพยาบาลนั้น ภาครัฐผู้อุปถัมภ์ควรที่จะฝึกการดูแลจากพยาบาลที่ดูแลท่านในระหว่างที่อยู่ในโรงพยาบาล เพื่อที่จะได้นำมาใช้ในการพยาบาลต่ออย่างถูกวิธีและถูกต้องให้มากที่สุด

ภาคผนวก จ

ประมวลภาพจากการสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระมหาอนุศิษฐ์ มหาปญโญ วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๐๐ น.

สัมภาษณ์ พระมหาอรรถสิทธิ์ อคฺคสิทธิ วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ เวลา ๑๙.๐๐ น.

สัมภาษณ์ พระมหากิตติพงษ์ อากสฺสโร วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ
วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๐๐ น.

สัมภาษณ์ พระอภัย จิตตสวโร วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ
วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๐๐ น.

สัมภาษณ์ พระวีรวิชัย ปทีปธมฺโม วัดอาษาสงคราม จังหวัดสมุทรปราการ
วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๐๐ น.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาราเชนทร์ เขมาสโภ (บ้านเกาะใต้)
- เกิด : วันที่ ๒ เดือน พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๔
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๑ สอบได้นักธรรมชั้นเอก
: พ.ศ. ๒๕๔๘ สอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค
: พ.ศ. ๒๕๕๔ วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
- ปีที่เข้าศึกษา : หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีการศึกษา ๒๕๖๐
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร
กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐